

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE CARİ AÇIKLARIN
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Hazırlayan
Yusuf DEMİR

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Rüştu YAYAR

TOKAT – 2012

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE CARİ AÇIKLARIN
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 19/06/2012

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Salih BARIŞIK

Üye : Doç. Dr. Güven DELİCE

Üye: Yrd. Doç. Dr. Rüştü YAYAR

Üye :

Üye :

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 13/06/2012 tarih ve 19... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Ali AÇIKEL
Enstitü Müdürü

Mühür
İmza

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(18 / 07 / 2012)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Yusuf DEMİR

İmzası

TEŞEKKÜR

Tezimin oluşmasında katkılarından dolayı danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Rüştü YAYAR'a teşekkür ederim. Tezimin uygulama kısmında tavsiyelerini esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Salih BARIŞIK'a, değerli görüŐleriyle tezime katkı sağlayan Sayın Doç. Dr. Güven DELİCE'ye ve bana her aŐamada destek olan arkadaşım ArŐ. Gör. Yunus Emre BİROL'a teşekkür etmek isterim. Son olarak sevgili ailem, üzerimdeki emekleriniz için size minnettarım!

ÖZET

Cari işlemler açığı hem gelişmekte olan ülkeler hem de gelişmiş ülkeler için önemli problemlerinden birisidir. Uygulanan dışa açılma politikaları, söz konusu ülkelerde cari işlemler açığı sorununun, büyüme ve kalkınma sürecini olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur. Cari açıklar için belirleyici olan, bu açıkların ülke ekonomileri için hangi noktalardan sonra tehlike arz ettiği yani nasıl finanse edildiğidir ki bu cari işlemler açığının sürdürülebilirlik kavramını ortaya çıkarmıştır. Cari işlemler açığı dönemler boyunca devam ediyorsa sürdürülebilir olup olmadığının öngörülmesi gerekmektedir. Bu çalışmada da Türkiye’de 1998-2011 döneminde cari açıkların sürdürülebilirliğinin analizi ihracat (mal ve hizmet ihracı) ve ithalat (mal ve hizmet ithali+net faiz ödemeleri+net tek taraflı transferler+sermaye hesabı) serileri ile test edilmiştir. İncelenen dönemde cari açıkların sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Ödemeler Dengesi, Cari İşlemler Açığı, Sürdürülebilirlik.

ABSTRACT

Current account deficit is one of the main problems for developed and also developing countries. The open economy policies applied caused for the problem of current account deficit in relevant countries to effect the growth and development negatively. The thing of decisive to the current account deficits is that after which point it is danger to the economies of these countries that explain the sustainability of current account deficit. If the current account deficit goes on during years then should be foreseen current account deficit is harmful or not and this deficit is how much sustainable. In this study we test for the current deficit sustainability for export (goods and services export) and import (goods and services import + net credit-debit interest payments + net current transfers + financial account) series, for Turkish data covering the period 1998-2011. We conclude that current deficit can be sustained.

Key Words: The European Union, Balance of Payments, Current Account Deficit, Sustainability

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ.....	1

AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE CARİ AÇIKLARIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ İŞLEMLER DENGESİ

1.1 ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	5
1.2 ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN ANA HESAP GRUPLARI.....	7
1.2.1 Cari İşlemler Hesabı.....	8
1.2.2 Cari İşlemler Hesabının Yapısal Analizi.....	11
1.2.3 Sermaye ve Finans Hesabı.....	17
1.3 CARİ İŞLEMLER DENGESİ VE CARİ İŞLEMLER DENGESİNİ AÇIKLAMAYA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR.....	27
1.3.1 Esneklikler Yaklaşımı	29
1.3.2 Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı	31
1.3.3 Mundell-Fleming Modeli (Parasalıcı Yaklaşım)	34
1.3.4 Tüketimin Dönemler Arası İkamesi Yaklaşım	35
1.4 CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK GÖSTERGELERİ.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE CARİ İŞLEMLER DENGESİ

1.1 AVRUPA BİRLİĞİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	42
1.2 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ	52

1.2.1	I. Genişleme: İngiltere, İrlanda, Danimarka	54
1.2.2	II. Genişleme: Yunanistan	56
1.2.3	III. Genişleme: İspanya ve Portekiz	57
1.2.4	İspanya'nın Tam Üyeliği	58
1.2.5	Portekiz'in Tam Üyeliği	59
1.2.6	İki Almanya'nın Birleşmesi	61
1.2.7	IV. Genişleme: Avusturya, İsveç ve Finlandiya	62
1.2.8	Son Genişleme Süreci (2004 ve 2007)	63
1.3	AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE	65
1.3.1	Yunanistan'ın Üye Olduğu 1.1.1981 Tarihine Kadar Türkiye-AB İlişkileri	67
1.3.2	1981-1996: Türkiye-AB Gümrük Birliğine Giden Yol	69
1.3.3	1999 Helsinki Zirvesi: Adaylık Statüsünün Elde Edilmesi	70
1.3.4	1999 Helsinki Zirvesi ve Sonrası	71
1.4	AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELER VE TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI	72
1.5	AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELER VE TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞINA İLİŞKİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK GÖSTERGELERİ	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA

1.1	CARİ İŞLEMLER DENGESİNE TARİHSEL BAKIŞ	87
1.2	AMPİRİK ÇALIŞMA	91
1.2.1	Literatür	92
1.2.2	Ekonometrik Model ve Veri Seti	97
1.2.3	Durağanlık (Birim Kök) Analizi	101
1.2.4	Zivot-Andrews Yapısal Kırılma Testi	105
1.2.5	Gecikme Sayısının Belirlenmesi	107
1.2.6	Eşbütünleşme (Ko-Entegrasyon) Analizi	109
1.2.7	Vektör Hata Düzeltme (VEC) Modeli	113
1.2.8	Bulgular ve Yorumlar	115
	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	116
	KAYNAKLAR	120
	ÖZGEÇMİŞ	129

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Ödemeler Bilançosu Kalemleri.....	8
Tablo 2: Ödemeler Bilançosu Kalemleri Türkiye'nin Cari İşlemler Hesabı (Milyon Dolar).....	9
Tablo 3: İhracat ve İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (Yüzde)	10
Tablo 4: Cari İşlemler Açığına ve Finansman Yapısına İlişkin Göstergeler (%)	14
Tablo 5: Cari İşlemler Dengesini Etkileyen Faktörler (%).....	15
Tablo 6: Türkiye'nin Sermaye ve Finans Hesabı (Milyon Dolar)	18
Tablo 7: Cari Açığın Finansman Yöntemi Olarak Sermaye Hesabı (Milyon Dolar).....	21
Tablo 8: Türkiye'de Yıllar İtibariyle Ödemeler Dengesi(Milyon Dolar).....	26
Tablo 9: Avrupa Birliği'nin Genişlemesi	64
Tablo 10: Türkiye- AB İlişkileri.....	67
Tablo 11: AB Ülkelerinde GSYH (Yüzde Değişim).....	74
Tablo 12: Cari İşlemler Dengesi (GSYH'nın Yüzdesi Olarak)	75
Tablo 13: Avrupa Birliği'nde İhracat-İthalat (Yüzde Değişim)	79
Tablo 14: Avrupa Birliği'nde Uzun Dönemli Yatırım Oranları (Yüzde Değişim)	81
Tablo 15: Avrupa Birliği'nde Ulusal Tasarruf (GSMH'nın Yüzdesi Olarak)	82
Tablo 16: Avrupa Birliği'nde Borçlanma (GSMH'nın Yüzdesi Olarak)	84
Tablo 17: Aday Ülkelerde Bazı Sürdürülebilirlik Göstergeleri	85
Tablo 18: Ampirik Literatür	94
Tablo 19: ADF Birim Kök Testi Sonuçları	104
Tablo 20: Zivot-Andrews Test Sonuçları	107
Tablo 21: VAR Analizinde Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi.....	108
Tablo 22: Gecikme Uzunlukları İçin LM Otokorelasyon Testi.....	109
Tablo 23: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları	112
Tablo 24: Vektör Hata Düzeltme Tahmin Sonuçları.....	115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Cari İşlemler Dengesi / GSYH	16
Şekil 2: Cari İşlemler Hesabının Alt Gruplar İtibariyle GSYH'ya Oranları.....	16
Şekil 3: Yıllar İtibariyle Ödemeler Dengesi.....	27
Şekil 4: Hesap Gruplarıyla Ödemeler Dengesi	27
Şekil 5: AB 'de GSYH	75
Şekil 6: AB'de Cari İşlemler Dengesi	76
Şekil 7: AB'de İhracat	80
Şekil 8: AB'de İthalat	80
Şekil 9: AB'de Yatırımlar	82
Şekil 10: AB'de Tasarruf	83
Şekil 11: AB'de Borçlanma	84

KISALTMALAR LİSTESİ

ADB: Asian Development Bank (Asya Kalkınma Bankası)

ADF: Augmented Dickey-Fuller Test (Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi)

ECM: Error Correction Model (Hata Düzeltme Modeli)

EIB: European Investment Bank (Avrupa Yatırım Bankası)

GOÜ: Gelişmekte Olan Ülkeler

IDA: International Development Association (Uluslararası Kalkınma Birliği)

IFC: International Finance Corporation (Dünya Bankası Uluslararası Finans Kuruluşu)

IMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

SDR: Special Drawing Rights (Özel Çekme Hakları)

VAR: Vektör Otoregresif Model

EVDS: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

GİRİŞ

Küreselleşmeyle, ülkelerde sermaye hareketlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan cari işlemler dengesindeki bozulmalar, ülkeler için en önemli ve üzerinde en çok durulması gereken konulardan biri haline gelmiştir. Latin Amerika ve Güney Doğu Asya ülkelerinin cari dengelerinde büyük bozulmalar neticesinde finansal krizler yaşamaları cari açıkların ekonomiler için “ne denli büyük oldukları” sorusunu gündeme getirmiştir. Cari işlemler açıkları için belirleyici olan, bu açıkların ülke ekonomileri için hangi noktalardan sonra tehlike arz ettiği ki bu cari açıkların sürdürülebilirliğini ortaya çıkarmıştır.

Sürdürülebilirlikte ulusal düzeyde krizler konusunda birtakım öncü göstergeler tespit edilmeye çalışılmış, cari işlemler açığının finansman biçimi, bu açığın finansmanı için alınan borçların vadesi, açığın ulusal gelire oranı gibi, pek çok sürdürülebilirlik ölçütü geliştirilmeye çalışılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, kalkınma ve gelişme için ihtiyaç duyulan teknoloji, ara malı ve yatırım mallarının ithal edilmesinin gerekmesi, yine tasarruf oranlarının düşük olması nedeniyle kaynak ihtiyacına gerek duyulması bu ülkeler için “kronik dış açığa” neden olmaktadır. Benzer şekilde bu ülkelerde, ihracat gelirlerinin ithalatı karşılayamaması dış açıklar için finansman zorunluluğu doğurmaktadır. Finanse etmek için gerekli olan kaynak aktarımı sermaye hareketleri vasıtasıyla olurken, sermaye girişi yaşayan ülke ekonomileri de cari işlemler dengelerinde açık verebilmektedirler. Yüksek oranlı ve uzun süreli cari işlemler açığı, yurtiçi faiz oranlarının görece olarak artmasına ve gelecek nesillerin artan borç yükü nedeniyle refah düzeyinin düşmesine neden olmaktadır. Hâlihazırda cari işlemler açığı olan ülkelerde asıl önemli olan şey açığın varlığı ile beraber, bu açığın sürdürülebilirliğidir.

Türkiye’de cari açık konusu, 1980’lerin sonlarına doğru hızlı bir liberalleşme ve dışa açılma, 1990’lı yıllardan sonra da hızlanan küreselleşme süreci ile yakından ilişkilidir. Cari işlemler dengesi çok büyük ölçüde mal ve hizmet dengesi tarafından belirlenmektedir. Dış ticaretteki bozulma da, ihracattaki artışa karşılık, ithalat oranının sürekli yükselmesinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı da, Türkiye’de yıllardır var olan cari işlemler açıklarını, Avrupa Birliği ülkeleriyle birlikte, çeşitli sürdürülebilirlik göstergeleri yardımıyla karşılaştırmalı olarak analiz etmek ve cari işlemler açıklarının sürdürülebilir olup olmadığını araştırmaktır. Çalışmanın planı şöyle oluşturulmuştur; birinci bölümünde cari işlemler dengesinin teorik yapısı, ödemeler bilançosu içerisinde verilmiş; bununla birlikte ödemeler bilançosu, ödemeler bilançosunun temel özellikleri, ana hesap grupları açıklanmıştır. Ayrıca bu bölümde cari işlemler dengesi ve cari işlemler açıklarını açıklamaya yönelik yaklaşımlar ile cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği ve sürdürülebilirlik göstergeleri yer almaktadır. İkinci bölümde, AB ve cari işlemler açığı açıklanırken, AB’ne giden süreç, Birliğin kurumları, genişlemesi, AB - Türkiye ilişkileri ve son olarak da AB ve aday ülkeler için cari işlemler açıklarına yönelik sürdürülebilirlik göstergeleri yer almaktadır. Üçüncü bölümde, Türkiye’de cari işlemler dengesizliklerinin geçmişten bugüne seyri belirtildikten sonra, literatür kısmında cari açıkların sürdürülebilirliğini araştıran uygulamalı yerli ve yabancı çalışmalar ile ulaştıkları sonuçlar belirtilmiştir. Uygulama kısmında ise Hakkio ve Rush (1991) tarafından geliştirilerek, Husted (1992) tarafından ekonometrik olarak test edilebilir hale getirilen “dönemler arası model” yardımıyla Türkiye’de cari işlemler açığının sürdürülebilirliği test edilmiştir. Husted’in (1992) geliştirdiği model, bir ülkenin cari açığının sürdürülebilir olup olmadığının tahmin edilmesi açısından basit ve pratik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre ithalat ile ihracat arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme var ise o zaman ülkenin geçmiş dönemde verdiği cari açıklarının

sürdürülebilir olduğu söylenmektedir. 1998-2011-4 dönemini kapsayan ve çeyreklik olarak kullanılan veriler ile ihracat $[(\text{mal+hizmet ihracatı})/\text{GSYİH}]$, ithalat $[(\text{mal+hizmet ithali+net faiz ödemeleri+net borçlanma+sermaye hesabı})/\text{GSYİH}]$ serilerinden hareketle yapılan testler sonucunda ulaşılan sonuç; incelenen dönemde Türkiye için cari işlemler açıklarının sürdürülemediği yönündedir. Sonuç kısmında da genel bir değerlendirme yapılmış ve ulaşılan bulgulara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU VE CARİ İŞLEMLER DENGESİ

Kimlerin ne ticareti yaptığını, nerelerde, niçin yatırım yapıldığını, bir ülke parasının değerindeki değişimleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan döviz krizlerini, iktisadi dengesizlikleri yansıtarak uluslararası ticaret hakkında bilgi edinmek isteyen herkese yol gösteren ödemeler bilançosu, T.C Merkez Bankası tarafından ifade edilen en geniş tanımıyla; “Ödemeler dengesi bir ekonomide yerleşik kişilerin (merkezi hükümet, parasal otorite, bankalar, gerçek ve tüzel kişiler), diğer ekonomilerde yerleşik kişiler (yurtdışında yerleşikler) ile belli bir dönem içinde yapmış oldukları ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek üzere hazırlanan istatistikî bir rapordur” (TCMB, 2007: 6-7).

Nasıl ki tüketiciler sınırlı bütçeleri ile daha çoğunu, daha kalitelisini daha düşük fiyata en fazla tatmin yoluyla bulma çabaları içerisindeyseler veyahut belli bir tatmini en az harcama ile gerçekleştirme imkânlarını arıyorlarsa; ülkeler de ihtiyaç duydukları her malı üretemediklerinden, diğer ülkelerle mübadeleye girişerek verdikleri mal karşılığında daha çok mal alabilmeyi isterler. Bir diğer deyişle, her ülke, en düşük fiyatla, daha çok ve daha kaliteli mala sahip olabilmek için dış ülkelerle ticaret yapmayı amaçlar. Serbest mübadele taraftarlarına göre, en düşük fiyatla alabilmek için en uygun ve ideal yol; dünya piyasasını her ülkenin rekabetine açık tutmaktır. Bu rekabete açık ticaret de ülkeler arasındaki mal, hizmet ve sermaye hareketleriyle birlikte karşımıza ödemeler dengesi veya ödemeler bilançosu kavramını çıkarmaktadır.

Ülkenin uluslararası ekonomik ve mali işlemlerinin gruplandırılarak incelenmesi, dış ödemeler açık ve fazlası, dış dengesizliklerin giderilmesi, iç ve dış

dengeinin birlikte sağlanması gibi konuları bünyesinde barındırması, ödemeler bilançosunu iktisat teorisinin en temel konularından birisi haline getirir. Bununla beraber, ödemeler bilançosu yalnızca hükümet yetkilileri için değil, dış ticaret ve yatırımlarla ilgili tüm kişi, firma ve kuruluşlar bakımından da önemli bir göstergedir (Seyidoğlu, 2003: 395-396).

Ödemeler bilançosundaki çoğu kayıt ekonomik değerlerin bir diğer ekonomik değer karşılığında alındığı ya da verildiği işlemlere göndermede bulunur. Bu değerler gerçek kaynaklar (mal, hizmet ve gelir) ve mali kalemlerden oluşur. Bu nedenle, kayıt sisteminin gerektirdiği dengeleyici alacak ve borç kayıtları, birbiriyle değişilen iki kalem için eşit tutarlarda kayıt yapmanın sonucunda oluşurlar. Kalemler değişilmek yerine karşılıksız olarak verildiğinde, ya da diğer nedenlerden ötürü kayıtlar tek taraflı olduğunda, gereken karşılıkları sağlamak üzere sırasıyla, karşılıksız transferler ve karşılıklar olarak adlandırılan özel tipte kayıtlar yapılır (TCMB, 2007: 6-7).

1.1 ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Ülkeler arasındaki ticari ve finansal hareketleri sistematik bir düzende bir araya getirip, sınıflandıran, kaydeden ve belirli bir dönemi temel alarak ilgili işlemleri rapor halinde bilgi kullanıcılarına sunan tabloya “ödemeler bilançosu” denir. Bu tanımdan hareketle ödemeler bilançosunun, belli bir tarihteki durumu rapor halinde göstermekten daha çok, stok değişken değil, belli bir dönem boyunca gerçekleşen olayları kaydetmesi nedeniyle akım değişken olduğu anlamı çıkartılabilir (TCMB, 2007: 6-7).

Dört temel özelliği bulunan ödemeler bilançosunun, tanımında kendini gösteren “*yerleşikler*” kavramı ile “*ekonomik işlem*” kavramı bilançonun asli öğeleridir. Bilançonun temel iki özelliği daha mevcuttur; kayıtları ikili sisteme göre borçlu ve alacaklı şeklinde muhasebeleştirerek kayıtların denk olmasını sağlayan “*çift kayıt esası*”

ile, ödemeler bilançosuna kaydedilen işlemlerin bilanço denkliğini sağlama ya da denkliğe herhangi bir etkide bulunmama özelliklerine göre ayıran “*otonom ve/veya denkleştirici*” işlemlerdir.

Ödemeler dengesi tanımında bulunan ekonomi kavramı ise, bir hükümet tarafından idare edilen coğrafi bölgeyi, ekonomik işlemler kavramı; mal, hizmet, gelir ile ilgili işlemleri, finansal varlık ve yükümlülükle ilgili işlemleri ile bir ekonomideki yerleşiklerden diğer ekonomideki yerleşiklere karşılıksız olarak reel ya da finansal varlıkların transferlerini ifade etmektedir. Yerleşiklik kavramı ise bir ekonomide bir yıldan daha fazla süre devamlı ve düzenli olarak ikamet eden, o ekonomide faaliyette bulunan kurum ve kişileri ifade etmektedir (TCMB, 2007: 1).

Ödemeler bilançosunda ana ilke her bir işlemin eşit değerinde iki ayrı kaleme iki kayıt ile muhasebe sistemine uygun olarak kaydedilmesidir. Bu kalemlerin biri pozitif (+) işaretle gösterilen alacak kaydı, diğeri ise negatif (-) işaretle gösterilen borç kaydıdır. Her bir ekonomik işlemin bir borç bir de alacak olmak üzere iki kaydının yapılması gerekmektedir. Böylece aynı işlemin iki ayrı hesabın ters yanlarına kaydedilmesi bunların denkleştirilmesi sağlanır. Çift kayıtlı muhasebe tekniğinin bir özelliği olarak ödemeler bilançosunun alacaklı yanının toplamı, daima borçlu yanının toplamına eşit çıkar. Bu da bize ödemeler bilançosunun muhasebe kayıtları anlamında her zaman denk olduğunu gösterir. Aynı zamanda ödemeler bilançosu, bir ülkenin belirli bir dönemde diğer ülkelerle yaptığı tüm ekonomik işlemler neticesinde oluşan borç ve alacakları ifade ettiğinden uluslararası denge açısından da ülkelerin açık ve fazlaları birbirine eşit olmak zorundadır. Çünkü bir ülkenin açığı diğer bir ülkenin fazlası ile kapatılır. Sonuç olarak daima dengede bulunacağı için bu durum “ödemeler bilançosu dengesi” olarak tanımlanır (Karluk, 2009: 577).

Ödemeler dengesi, ilgili ülkede uygulanan ekonomik ve mali politikaların doğrudan bir sonucu olması nedeniyle, o ülkenin ekonomik performansının bir göstergesi olarak ele alınmaktadır. Bu dengenin açık veya fazla vermesi, ilgili ülkenin milli gelir seviyesi, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) büyüme oranı, istihdam düzeyi, kalkınma hızı, enflasyon oranı, faiz oranı, döviz kurları, ücret artışları, gelir dağılımı ve dış borç seviyesi gibi makroekonomik değişkenlerini olumlu ya da olumsuz olarak etkilemektedir. Bu nedenle, ülke ekonomisinin kontrol altında tutulabilmesi ve iyi yönetilebilmesi, eğer sorun varsa gerekli önlemlerin alınabilmesi ve politika düzenlemelerinin zamanında yapılabilmesi için ödemeler dengesi istatistiklerinin sürekli ve dikkatli bir şekilde takip edilmesi gerekir (Sezer, 2007: 5-6).

1.2 ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN ANA HESAP GRUPLARI

Bir ülkedeki yerleşiklerin, dünyadaki diğer yerleşiklerle yaptığı milyonlarca işlemin tek tek ödemeler bilançosunda gösterilemeyeceği oldukça açıktır. Özet bir tablo olan ödemeler bilançosu, bütün ticari işlemleri birkaç kategoriye ayırarak biraraya toplar. Kolayca anlaşılabilen ve yorumlanabilen bir araç olarak kullanılabilmesi için, ülkenin dış dünya ile yaptığı borçlu veya alacaklı işlemler ortak özelliklerine dayanarak belli hesap gruplarına kaydedilirler (Seyidoğlu, 2003: 401). Ödemeler bilançosu; cari işlemler hesabı, sermaye ve finans hesapları, denkleştirici niteliğe sahip rezerv hareketleri ile net hata ve noksan kalemi olmak üzere üç ana bölüm halinde incelenir.

Tablo 1: Ödemeler Bilançosu Kalemleri

Cari İşlemler Hesabı	Sermaye ve Finans Hesabı
Dış Ticaret Hesabı	Doğrudan Yatırımlar (net)
Mal İhracatı	Yurt Dışında
İhracat (fob)	Yurt İçinde
Bavul Ticareti	Portföy Yatırımları (net)
Mal İthalatı	Varlıklar
İthalat (cif)	Yükümlülükler
Uyarlama: Navlun v e Sigorta	Yurt Dışı Yerleşikler Hisse Senedi
Hizmetler Hesabı	Alımı
Turizm (net)	Borç Senetleri
Gelir	Yurt Dışı Yerleşikler DİBS Alımı
Gider	Hazine Tahvil İhracı
Diğer Hizmet Gelirleri (net)	Borçlanma
Gelir Hesabı	Geri Ödeme
Ücret Ödemeleri (net)	Diğer Yatırımlar (net)
Doğrudan Yatırım Gelirleri (net)	Varlıklar
Portföy Yatırımı Gelirleri (net)	Ticari Krediler
Diğer Yatırım Gelirleri (net)	Krediler
Faiz Geliri	Efektif v e Mevduat
Faiz Gideri	Bankalar
Cari Transferler	Yabancı Para
İşçi Gelirleri	Türk Lirası
	Diğer Sektörler
	Yükümlülükler
	Ticari Krediler
	Krediler
	Merkez Bankası
	Genel Hükümet
	Uluslararası Para Fonu
	Uzun Vade
	Bankalar
	Uzun Vade
	Kısa Vade
	Diğer Sektörler
	Uzun Vade
	Kısa Vade
	Mevduat
	Merkez Bankası
	Bankalar
Resmi Rezervlerdeki Değişim ile Net Hata ve Noksan	

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html> (Erişim: 20.01.2012).

1.2.1 Cari İşlemler Hesabı

Ödemeler dengesinin ana hesaplarından biri olan cari işlemler hesabı bir ekonominin makroekonomik performansı ile o ekonominin diğer ekonomilerle olan

ilişkileri arasında karşılıklı bağlantıyı ve bu karşılıklı ilişkinin zaman içerisinde nasıl değiştiğini yansıtmaması ve yine ihracat ve ithal edilen mal ve hizmetlerin gösterildiği hesap gurubu olması sebebiyle ödemeler bilançosu içinde en fazla önem verilen bölümdür (Seyidoğlu, 2003: 401).

Ülkenin bütün mal ve hizmet ithalatı ve ihracatı bu hesapta toplanır. Bu nedenle cari işlemler hesabının borçlu ya da alacaklı bakiyeleri ülkenin döviz gelir ve giderlerini; dolayısıyla da milli gelir, istihdam, enflasyon ve büyümeyle ilgili değişkenleri yakından ilgilendirir (Parasız, 2008: 559). Aynı şekilde Krugman ve Obstfeld (2000) cari işlemlerin üretim ve istihdamdaki değişmeyi yansıttığı için ödemeler bilançosunun en önemli hesabı olduğunu ifade etmektedir (Aktaran: Keskingöz ve Bozgeyik, 2010: 3). Bu hesap, cari yılda üretilen mal ve hizmetlerin ithal ve ihracı ile yatırım gelirlerini ve tek yanlı transferleri kapsadığı için ülkenin uluslararası işlemleri ile milli geliri arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır. Çoğu kez ticaret dengesi ve görünmeyenler dengesi şeklinde iki başlık altında toplanana cari işlemler hesabı başlıca dört kalemden meydana gelir. Bu kalemler; genel mal ticareti (dış ticaret), uluslararası hizmetler, gelirler, cari (karşılıksız) transferler olarak sınıflandırılmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Ödemeler Bilançosu Kalemleri Türkiye'nin Cari İşlemler Hesabı (Milyon Dolar)

Cari İşlemler Hesabı											
	Net	Dış Ticaret				Hizmetler		Gelir		Transferler	
		Net	İhracat (FOB)	Bavul Ticareti	İthalat (CIF)	Net	Turizm Geliri	Net	Faiz Gideri	Net	İşçi Gelirleri
2006	-32,249	-41,056	85,535	6,408	-139,576	13,555	16,853	-6,656	-6,322	1,908	1,111
2007	-38,434	-46,852	107,272	6,002	-170,063	13,283	18,487	-7,108	-7,477	2,243	1,209
2008	-41,959	-53,021	132,028	6,200	-201,964	17,311	21,951	-8,362	-8,677	2,113	1,431
2009	-13,991	-24,850	102,143	4,783	-140,929	16,749	21,250	-8,189	-7,304	2,299	934
2010	-48,561	-56,354	113,901	4,951	-185,496	14,245	20,807	-7,816	-5,423	1,364	829
2011	-77,121	-89,423	135,011	4,411	-240,823	18,321	23,022	-7,733	-5,143	1,741	1,023

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi Raporu 2010/IV,

<http://www.tcmb.gov.tr/research/odemeler/odemeler.html> (Erişim: 10.01.2012).

Mal Ticareti, Mallar; genel mal ticareti, işlem gören mallar, onarım gören mallar, taşıtlar için limanlarda sağlanan mallar ve parasal olmayan (ticari altın) altını kapsar. Dış ticaret akımları “**Özel Ticaret**” veya “**Genel Ticaret**” sistemleri çerçevesinde belirlenmekte olup ülkelere göre değişim gösterebilmektedir. Özel ticaret sistemi gümrüklerden giriş çıkış yapan malları kapsamakta bu nedenle, ülke sınırları içerisinde yer alan serbest bölgelere sınır dışından gelen ve giden mallar sistem dışında bırakılmaktadır. Oysa genel ticaret sistemi milli sınırlardan giren ya da çıkan tüm malları dikkate almaktadır (TCMB, 2007: 4). Türkiye’nin dış ticaretindeki genel görünüm temel mal grupları itibariyle Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: İhracat ve İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (Yüzde)

	1997	2004	2008	2009	2010	2011
İHRACAT (FOB) (Milyon Dolar)	26,261	63,167	132,028	102,143	113,901	135,011
İHRACAT (FOB)	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Mineral Yakıt ve Yağlar	0,73	2,25	5,66	3,81	3,91	3,61
Yatırım Malı (Taşımacılık Araç. Har.)	2,92	4,36	5,21	5,70	5,63	5,13
Taşıtlar ve Parçaları	5,71	17,26	18,61	16,26	15,93	15,35
Dayanıklı Tüketim Malları	4,89	9,50	6,78	7,69	7,82	7,56
Yarı Dayanıklı +Dayanıksız Tük. M.	33,16	23,79	14,89	16,65	16,64	19,25
Diğer Ara ve Tüketim Malları	52,60	42,85	48,85	49,88	50,06	50,12
İTHALAT (CIF) (Milyon Dolar)	48,559	97,540	201,964	140,929	185,496	240,823
İTHALAT (CIF)	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Mineral Yakıt ve Yağlar	12,45	14,74	23,80	21,15	20,61	16,81
Yatırım Malı (Taşımacılık Araç. Har.)	18,41	13,83	11,51	13,05	12,53	13,94
Taşıtlar ve Parçaları	13,64	15,15	10,25	11,18	12,49	13,15
Dayanıklı Tüketim Malları	1,69	1,48	1,75	1,86	1,89	1,92
Yarı Dayanıklı +Dayanıksız Tük. M.	3,68	5,22	5,01	6,41	5,84	5,72
Diğer Ara ve Tüketim Malları	50,14	49,57	47,68	46,34	46,65	48,46
İhracat (FOB)/İthalat (CIF)	54,08	64,76	65,37	72,48	61,43	56,62
İthalat (CIF) / GSYH	19,13	24,87	27,65	22,93	25,23	26,43
İhracat (FOB) / GSYH	10,36	16,11	18,08	16,62	15,50	17,72

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri ve araştırmacı tarafından hesaplanmıştır.

Ekonominin dışa açıklığındaki artış, uluslararası üretim ve dağıtım zincirleri ile artan ölçüde bütünleşme, 2002– 2006 dönemindeki yüksek büyüme, 2005 yılından itibaren enerji fiyatlarındaki hızlı yükseliş, rekabet gücü kaybı ve 2008/2009 dönemindeki küresel kriz, mal gruplarına göre dış ticaretimizin yapısında önemli bir değişimi de beraberinde getirmiştir.

Uluslararası Hizmetler, hizmet ihraç ve ithaline ilişkin gelir ve giderlerin kaydedildiği ana hesaptır. Kapsamını, taşımacılık (navlun dahil), turizm gelir ve giderleri, haberleşme hizmetleri, inşaat hizmetleri, sigorta hizmetleri, finansal hizmetler, bilgisayar ve bilgi hizmetleri, patent ve lisans komisyonları, ticari ve ticaret bağlantılı diğer hizmetler, finansal kiralama hizmetleri, çeşitli teknik hizmetler, kişisel, kültürel ve eğitsel hizmetler ile resmi hizmetler oluşturur (TCMB, 2007: 5).

Gelirler, çalışanların ücretleri, doğrudan yatırım, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardan elde edilen gelir ve ödenen tutarları içermektedir. Bu kalem doğrudan yatırımlar ile ilgili olarak hisse gelirleri, kar payları, sermayeye katılan kazançlar ile şirketler arası diğer yatırımlardan doğan gelir ve giderleri içermektedir. Portföy yatırımlarında da hisse senetlerinden elde edilen gelirler (kar), tahvil ve benzeri borç enstrümanları ile ilgili gelir ve giderleri (faiz) kapsamaktadır. Diğer yatırımlarda ise diğer borçlanma ile ilgili gelir ve giderler (faiz) kaydedilmektedir (TCMB, 2007: 5).

Cari (karşılıksız) Transferler, ekonomiye mal, hizmet ya da para girişi gerçekleştiği halde, bu girişler karşılığında kaynak transferi yapılmayan transferleri içermektedir. Bu kalemin sektörlere göre dağılımı, genel hükümet (hibe, vb.) ve diğer sektörler (işçi havaleleri ve diğer transferler) şeklinde yapılmaktadır (TCMB, 2007: 5).

1.2.2 Cari İşlemler Hesabının Yapısal Analizi

Cari işlemlerin hesabının alacaklı ve borçlu kısımları arasındaki farka cari işlemler bilançosu denir. Alacaklı kısım toplamının borçlu kısımdan büyük (küçük) olması cari işlemler bilançosunun fazla (açık) vermesini ifade eder. İki taraf toplamı birbirine eşit ise cari işlemler bilançosu dengededir. Ticaret dengesini ihracat ve ithalat

arasındaki farktan, görünmeyenler dengesini de diğer mallar ve hizmetler ile karşılıksız transferlerden elde edilirse; o zaman cari hesap dengesi bunların toplamından oluşur:

$$\text{Cari Hesap Dengesi} = \text{Ticaret Dengesi} + \text{Görünmeyenler Dengesi.}$$

Ödemeler dengesinde veri toplama yöntemi denilen bu yaklaşımla cari denge, mal ve hizmetler dengesine net yatırım gelirleri (veya giderleri) ile cari transferlerin eklenmesiyle bulunur (Ünsal, 2005: 441).

Matematiksel olarak diğer bir hesaplama yöntemi de milli gelir hesapları yoluyla olmaktadır. Böylelikle milli gelir hesapları, cari işlemler dengesi ve sermaye akımları arasındaki etkileşimi gösterebilmektedir (Tiryaki, 2002: 1). Gayri safi milli hasıla (GSMH), (C) özel tüketim harcamalarını, (I) kamu ve özel sektörün yatırım harcamalarını, (G) hükümetin cari harcamalarını, (X-M) net mal ve hizmet ihracatı ile net faktör gelirlerinin toplamını göstermek üzere bir ekonomideki genel denge aşağıdaki (1) numaralı eşitlikteki gibi gösterilebilir:

$$\text{GSMH} = \text{C} + \text{I} + \text{G} + (\text{X}-\text{M}) \quad (1.1)$$

Harcanabilir gelir tüketim (C), tasarruf (S), hükümete verilen vergi (T) ve yurtdışına transfer (Tr) biçiminde kullanılabildiğine göre (2) numaralı özdeşlik elde edilir:

$$\text{GSMH} = \text{C} + \text{S} + \text{T} + \text{Tr} \quad (1.2)$$

(1) ve (2) numaralı özdeşlikler değişik bakış açılarından milli gelir toplamını verdiği için her iki ifadeyi birbirine eşitleyerek (3) numaralı ifade elde edilir:

$$(\text{X}-\text{M}) - \text{Tr} = (\text{S}-\text{I}) + (\text{T}-\text{G}) \quad (1.3)$$

(3) numaralı özdeşliğin sol tarafı cari işlemler hesabı dengesini vermektedir. Buna göre cari işlemler hesabı dengesi tasarruf-yatırım açığı ile hükümetin harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki farktan oluşmaktadır.

Ülkenin cari işlemler dengesi ile net sermaye akımları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla (4) numaralı özdeşlik yazılabilir. Toplam tasarruflar, yatırım yaparak

(I), bütçe açığını finanse etmek (G-T) ya da yurt dışında herhangi bir varlık (FA) satın alarak değerlendirilebilir:

$$S = I + (G-T) + FA \quad (1.4)$$

Bu özdeşlik yeniden düzenlenerek (5) numaralı özdeşlik elde edilir:

$$FA = (S-I) + (T-G) = (X-M) - Tr \quad (1.5)$$

(5) numaralı özdeşlik, yurtiçi yatırımlarından daha fazla miktarda tasarrufta bulunan ve aynı zamanda tasarruf-yatırım farkından daha az miktarda bütçe açığı bulunan bir ülkenin yabancı varlık stokunun artacağını ifade etmektedir. Yabancı varlık stokunun artışı ise, yurtdışına sermaye çıkışı olarak nitelendirilebilmektedir. Burada dikkat çekici nokta, yurtdışına sermaye çıkışının cari işlemler fazlasıyla sağlanabileceğidir (Tiryaki, 2002: 2).

Tasarruf yatırım farkından elde edilen cari denge rakamı cari açığın hangi değişkenden kaynaklandığını göstermesi açısından önemlidir. Cari dengenin tasarruf veya yatırımlara göre alacağı değer, süreklilik analizlerinde önemli bir yer tutar (Babaoğlu, 2005: 6-7).

Cari işlemler dengesi üzerinde etki yapan iktisadi değişkenler: yurtiçi üretim noksanlığı, yurtiçi ve küresel verimlilik şokları, GSYİH büyüme oranı, makroekonomik belirsizlikler, kamu ve özel sektör tasarrufları, yatırım düzeyi, bütçe dengesi, maliye

politikaları, dış ticarete açıklık oranları, reel döviz kuru, dış ticaret hadleri, döviz kontrolleri, uluslararası reel faiz oranları, ödemeler dengesi üzerindeki kontroller, bağımlı nüfusun bağımsız nüfusa oranı, borçluluk oranı, sahip olunan net dış varlıkların boyutu, ülkenin gelişmişlik derecesi, finansal derinlik olarak sıralanabilir.

Türkiye'nin 2003-2011 döneminde cari işlemler açığına ve finansman yapısına ilişkin göstergeler Tablo 4'te gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde; ihracatın ithalatı karşılama oranı veya bilinen ismiyle dış açıklık oranı 2003-2010 döneminde yaklaşık olarak hep yüzde 70 düzeyinde olmuştur. İhracatın kısa vadeli dış borç stokunu ve dış borç servisini karşılama oranı inişli çıkışlı bir seyir izlemiş en yüksek düzeye 2008 yılında ulaşmıştır. Turizm gelirlerindeki azalma/artış ve/veya dış ticaret artışındaki azalma/artış bu oranın istikrarsız olmasına neden olmuştur. Sermaye girişlerine bağlı olarak hareket eden Merkez Bankası rezervleri ve buna bağlı olarak oluşturulan göstergeler de istikrarsızdır.

Tablo 4: Cari İşlemler Açığına ve Finansman Yapısına İlişkin Göstergeler (%)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
İhracatın ithalatı karşılama oranı	79,5	75,1	70,3	69,5	71,1	72,6	81,6	61,4	56,62
Toplam mal ihracatı / Kısa vadeli dış borç	227,7	212,8	204,7	219,7	267,4	278,9	210,7	188,3	202,2
Toplam mal ihracatı / Dış borç servisi	188,4	224,8	212,9	233,6	237,0	263,9	191,1	199,5	228,6
Turizm gelirleri/ Dış ticaret açığı	71,7	53,3	42,1	30,6	29,9	31,7	64,1	42,2	35,7
MB rezervleri / Kısa vadeli dış borç stoku	152,8	116,9	137,0	148,5	177,2	147,1	143,7	122,1	151,3
MB rezervleri / Toplam dış borç stoku	24,4	23,4	30,9	30,5	30,6	26,7	27,4	28,4	30,3
MB rezervleri / Cari açık	467,9	260,8	236,2	196,6	199,5	177,0	540,0	269,8	313,8
MB rezervleri / Toplam mal ithalatı	53,4	41,2	47,0	47,0	47,1	38,3	55,7	49,0	48,1

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi Raporu 2010/ IV ve 2011/IV,

<http://www.tcmb.gov.tr/research/odemeler/odemeler.html> (Erişim: 10.01.2012).

Türkiye'de dönemler itibariyle cari işlemler dengesini etkileyen faktörlere ilişkin göstergeler Tablo 5'te sunulmuştur. Tablo incelendiğinde; 1997–2004 döneminde, cari işlemler dengesi GSYH'nın ortalama yüzde 2,9'u oranında açık vermiştir. Bu dönemde, GSYH'nın ortalama yüzde 1,1 oranında olan cari açık, 2005–

2010 döneminde yüzde 5,2'ye çıkmıştır. Ekonomik daralmanın yaşandığı 2001 yılında cari işlemler dengesi GSYH'nın yüzde 2'si kadar fazla vermiş, 2009 yılında ise GSYH'nın yüzde 2,3'ü kadar açık vermiştir. Bu dönemde, net enerji ve parasal olmayan altın ticareti hariç cari işlemler dengesi incelendiğinde, daha farklı bir tablo karşımıza çıkmaktadır.

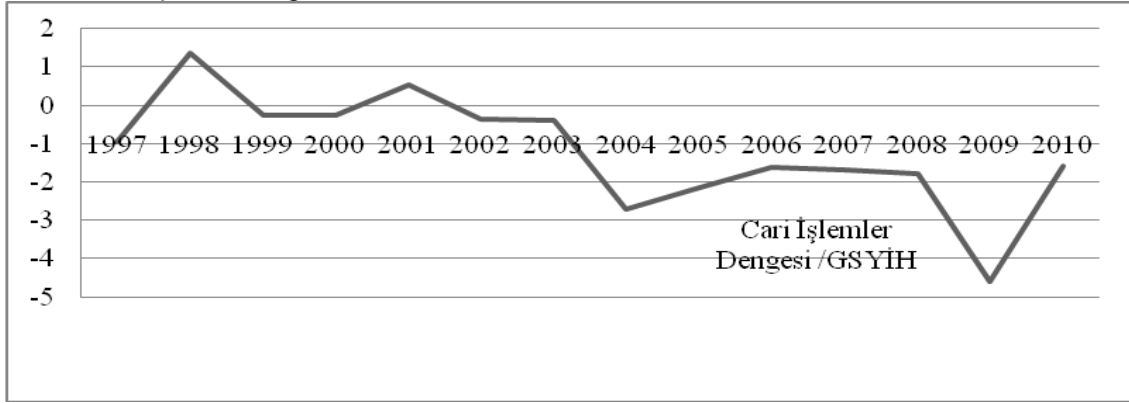
Tablo 5: Cari İşlemler Dengesini Etkileyen Faktörler (%)

	1997–2010	1997–2004	2005–2010
1.Cari İşlem Dengesi /GSYH	-2,9	-1,1	-5,2
2.GSYH Büyüme Hızı (Ort. Yıllık)	3,8	3,5	4,2
3.Yatırımlar/GSYH	19,6	19,2	20,0
4.Tasarruflar/GSYH	17,8	19,2	15,9
5.Mal Ticaret Dengesi/GSYH	-5,6	-4,8	-6,8
6.Hizmet+Gelir+C.Trans. Den./GSYH	2,8	3,7	1,6
7.Mal İhracatı (Fob) / GSYH	15,9	14,7	17,5
8.Mal İthalatı (Fob) / GSYH	21,6	19,5	24,3
9.İhracat (Fob, Milyar \$) (Ort. Yıllık Artış)	10,7	11,4	9,9
10.İthalat (Fob, Milyar \$) (Ort. Yıllık Artış)	10,7	9,9	11,7
11.Dış Ticaret Hadleri (1997=100)	89,3	92,6	84,8

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi Raporu 2009/ IV ve 2010/IV,

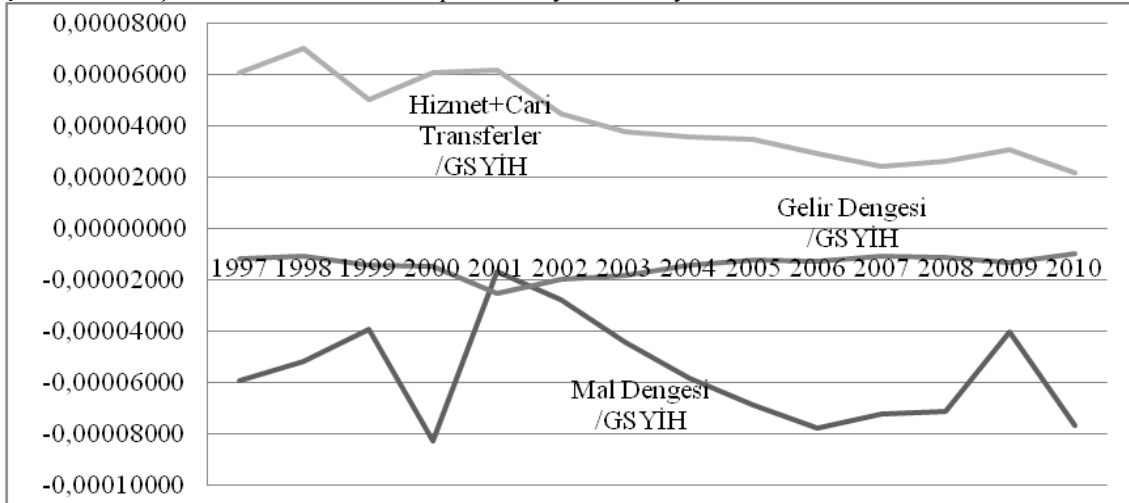
<http://www.tcmb.gov.tr/research/odemeler/odemeler.html> (Erişim: 10.01.2012).

1997–2010 döneminde cari işlemler dengesi GSYH'nın ortalama yüzde 1,1'i kadar fazla vermiştir. Ancak, 1997–2004 döneminde GSYH'nın yüzde 2,2'si kadar fazla veren cari işlemler dengesi, 2005–2010 döneminde GSYH'nın yüzde 0,3'ü kadar açık vermiştir. Net enerji ve parasal olmayan altın hariç cari işlemler dengesi, 2000, 2006, 2007 ve 2010 yıllarında açık vermiş, geri kalan yıllarda ise fazla vermiştir. Bu bağlamda aşağıdaki grafiklerde Türkiye'de cari işlemler dengesindeki gelişmeler görülebilmektedir (Şekil 1-2).

Şekil 1: Cari İşlemler Dengesi / GSYH

Kaynak: TCMB Verilerinden Hareketle Araştırmacı Tarafından Oluşturulmuştur.

Cari işlemler dengesinde en yüksek açık, ihracattaki durgunluk nedeniyle, 2010 yılında gerçekleşmiştir. Cari işlemler dengesi alt gruplar itibariyle incelendiğinde, cari işlemler dengesindeki dalgalanmanın mal ticareti dengesinden kaynaklandığı görülmektedir.

Şekil 2: Cari İşlemler Hesabının Alt Grupları İtibariyle GSYH'ya Oranları

Kaynak: TCMB Verilerinden Hareketle Araştırmacı Tarafından Oluşturulmuştur.

1997–2010 döneminde, ödemeler dengesi verilerine göre, cari işlemler dengesi, mal ticareti dengesine bağlı olarak hareket etmiş ve Türkiye bu dönemde kronik olarak cari işlemler açığı vermiştir. Bu dönemde, net faiz ödemesi, kar transferi ve net portföy gelirleri toplamından oluşan gelir dengesinin GSYH'ya oranı genelde sabit kalmış ve

gelir dengesi ortalama yüzde 1,4 oranında açık vermiştir. 2003 yılında, ödemeler dengesi istatistiklerinde sınıflandırma değişikliği yapılmış, cari transfer gelirleri içinde yer alan işçi gelirlerinin bir kısmı, hizmet gelirleri içinde yer alan turizm gelirlerine aktarılmıştır. Bu nedenle, karşılaştırma yapabilmek için hizmetler dengesi ile cari transferler dengesi birlikte incelenmiştir. 1997–2010 döneminde, hizmetler+cari transfer dengesi ortalama olarak GSYH'nın yüzde 4,1'i kadar fazla vermiş, ancak fazlanın GSYH'ya oranı dönem boyunca azalış eğiliminde olmuştur. Bu eğilimde, cari transfer gelirleri içinde yer alan işçi gelirlerindeki düşüşün yanı sıra, hizmetler dengesi fazlasındaki azalışta etkili olmuştur. Nitekim 1997–2004 döneminde GSYH'nın ortalama yüzde 3,9'u kadar fazla veren hizmetler dengesi, 2005–2010 döneminde yüzde 2,5 oranında fazla verebilmiştir. 2005 yılından itibaren cari işlemler dengesi açığındaki yükselmeye, net enerji ithalatındaki artışın yanı sıra, hizmetler dengesi fazlasındaki azalışın da etkili olduğu görülmektedir.

1.2.3 Sermaye ve Finans Hesabı

Yurtiçi yerleşiklerin tasarruf açıkları veya diğer bir ifadeyle, gelir düzeylerinden daha fazla harcama yapmaları, yurtdışından finansman sağlama ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu finansman sermaye ve finans hesabında takip edilmektedir (Babaoğlu, 2005: 38). Sermaye ve finansman hesabı iki kalemden oluşur. Bu kalemler, bir ülkenin yerleşikleri ile yerleşik olmayanları arasında gerçekleşen kısa ya da uzun vadeli sermaye ve finans akımları sonucunda oluşan varlık ve yükümlülüklerdeki değişimleri gösterir.

Tablo 6'da Sermaye ve Finans Hesabındaki gelişmeler gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde Sermaye ve Finans Hesabının net bakiyesinin 2006-2011 döneminde en yüksek düzeye 2011 yılında ulaştığı görülmektedir. Bu hesap içerisinde Portföy

yatırımları inişli çıkışlı bir görünümde olsa da diğer yatırımlar 2006 ve 2009 yılları dışında Finans Hesabı içerisinde en yüksek değerdedir. 2009 yılında Sermaye Finans Hesabı bir önceki yıla göre büyük bir düşüş yaşayarak incelenen dönemde en düşük seviyede olmuştur.

Tablo 6: Türkiye'nin Sermaye ve Finans Hesabı (Milyon Dolar)

Sermaye ve Finans Hesapları															
	Net	Doğ. Yat.	Portföy Yatırımları					Diğer Yatırımlar							
			Net	Varlıklar	Yükümlülükler		Net	Banka Döviz Varlıkları	Yükümlülükler						
					Hisse Sen.	Borç Sen.			Net	Krediler			Mevduat		
										Ticari Krediler	Hük.	Bankalar	Diğer Sek.	Merkez Bankası	Bankalar
2006	32.064	19.261	7.415	-3.987	1.939	9.463	11.502	-10.293	24.981	674	-5.223	5.814	18.812	-1.268	5.890
2007	36.677	19.941	833	-1.947	5.138	-2.358	23.943	-3.526	28.912	4.150	-3.901	5.609	26.025	-1.450	-1.873
2008	37.256	16.955	-5.014	-1.244	716	-4.486	24.318	-13.327	36.376	1.590	3.443	3.267	23.258	-1.791	6.190
2009	8.923	6.856	227	-2.711	2.827	111	1.993	12.708	-8.992	-1.095	922	-4.472	-10.375	-901	4.986
2010	44.545	7.154	16.291	-3.326	3.468	16.149	33.935	10.731	24.902	2.113	1.334	13.150	-6.191	-553	14.447
2011	51.646	20.253	16.961	-3.576	3.212	17.325	36.892	12.868	26.539	4.326	3.729	15.257	21.354	-1.789	7.329

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi Raporu 2010/IV ve 2011/IV, <http://www.tcmb.gov.tr/research/odemeler/odemeler.html>(Erişim: 10.01.2012).

Sermaye hesabı üretilmeyen ve finansal olmayan varlıkları kapsarken ödemeler dengesinde önemli bir yere sahip olan finansman hesapları, hesap döneminde özel ve kamu kuruluşları tarafından yapılan kısa ve uzun vadeli uluslararası sermaye akımlarını kapsar. Türkiye'de özel ve kamu kuruluşlarının yurt dışında yerleşikler ile gerçekleştirdiği kısa ve uzun vadeli sermaye hesapları bu hesapta incelenmektedir. Bu veriler bankacılık sisteminden alınmakta olup, vade ve sektörel bazda ayırım yapılmaktadır. Doğrudan yatırımlar, yurtdışına ve yurtiçine yapılan yatırımlar şeklinde bir ayrıma tabi tutulurken, portföy ile kısa vadeli sermaye hareketleri varlık ve

yükümlülük olarak sınıflandırılır. Uzun vadeli sermaye hareketleri de kullanım ve geri ödeme olarak takip edilmektedir (Çolak, 2007: 743).

Tahvil, hisse senedi, ev, arsa gibi varlıkların alım satımı ile banka mevduat hesaplarının kaydedildiği sermaye hesabında, ülkenin bu varlıklarının yurt dışında yerleşiklere satışından ve yurt dışında ikamet edenlerin ülkede açtıkları banka mevduatlarından elde ettiği gelir (+) işaretiyle gösterilir ve sermaye girişi ismini alır. Benzer biçimde bir ülkede ikamet edenlerin yurt dışından tahvil, hisse senedi, ev, arsa gibi varlıklar satın almaları ve yabancı ülkelerde banka mevduat hesapları açtırmaları sonucu diğer ülkelerin elde ettiği gelir sermaye hesabında (-) işaretiyle gösterilir ve sermaye çıkışı ismini alır. Sermaye hesabını oluşturan sermaye girişi ile sermaye çıkışının toplamına, sermaye hesabı dengesi denir (Ünsal, 2005: 441):

$$\text{Sermaye Hesabı Dengesi} = (\text{Sermaye Girişi}) + (\text{Sermaye Çıkışı})$$

Sermaye hesabı dengesinin pozitif olması, sermaye girişinin sermaye çıkışından daha büyük olduğu anlamına gelir ve net sermaye girişi diye adlandırılır. Tam tersine sermaye hesabı dengesi negatif olursa, sermaye çıkışı sermaye girişinden daha büyük olduğu anlamına gelir ve net sermaye çıkışı diye adlandırılır.

Sermaye ihracı ülke sakinlerinin diğer ülkelere yaptıkları fiziki yatırımlar ile ülke dışına çıkarılan mali kaynaklardan oluşur. Ülkenin kendisine ait olmayan sermayeyi kullanması, sermaye ithali olup alacaklı bir hesaptır. Hesaptaki artış lehe, azalış aleyhe bir gelişme gösterir. Sermaye ithaline bu özelliği kazandıran nitelik, ülkeye döviz girmesi ve onun için dışarıya bir ödemede bulunulmamasıdır. Ülkeden yabancı ülkelere sermaye gitmesi durumunda sermaye ihracı söz konusudur. Sermaye ihracı karşılığında faiz veya kar gibi bir bedel hemen alınmaz, uzun vadede elde edilir.

Bu sebeple sermaye ihracı borçlu bir hesaptır ve artışı denge üzerinde olumsuz, azalışı ise olumlu sonuç yaratır. Bu niteliğiyle hesap, mal ve hizmetler hesabındaki akımların tersidir. IMF tarafından yayınlanan önceki tanımlarında sermaye hesabı, cari işlemler hesabını finanse eden bir hesap olarak değerlendirilmiştir. Zaman içinde hesabın bu finansman fonksiyonu giderek azalmıştır. Hesap, ülkenin net mali kaynak elde edişini gösterir (Karluk, 2009: 586).

Finans hareketleri günümüzde oldukça karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Bu durum modern dünyada mali kurum ve faaliyetlerdeki ülkelerarası faiz farklılıklarından ve hükümet müdahalelerinden kaynaklanmaktadır (Parasız, 1996: 26). Finans hareketlerindeki bu çeşitliliğe rağmen, finans hesabı vadelerine göre kısa ve uzun vadeli, sektörlerine göre ise özel ve resmi sektör şeklinde ayrılarak sınıflandırılabilir. Sermaye işlemlerinin uzun ve kısa süreli olarak gruplandırılması, aslında bunların paraya dönüştürülebilme (likidite) özelliklerinden kaynaklanır. Kısa süreli mali araçlar(banka mevduatı, hazine bonosu, mevduat sertifikası, ticari bonolar vs.) oldukça akışkan varlıklardır (Seyidoğlu, 2003: 407).

Uzun vadeli yatırımlar: Vadesi 1 yıldan daha uzun süre olacak şekilde yapılan uluslararası yatırımlardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, uluslararası portföy yatırımları, ülke dışındaki bankalarda açılan uzun vadeli mevduat hesapları, Dünya Bankası, Uluslararası Finans Kuruluşu (IFC), Uluslar arası Kalkınma Birliği (IDA), IMF, Avrupa Yatırım Bankası (EIB), Asya Kalkınma Bankası (ADB) gibi uluslararası kalkınma bankaları, yatırım ve finans kuruluşları ile konsorsiyumların açtıkları krediler, diğer devletlerden alınan uzun vadeli borçlar, hükümetler ile diğer kamu kuruluşlarının (belediyeler, kamu iktisadi teşekkülleri) uluslararası sermaye piyasalarında tahvil ihracı sonucunda sağladıkları fonlar, bu hesap içinde yer alır (Karluk, 2009: 586).

Kısa vadeli yatırımlar: Vadesi 1 yılı aşmayan, ülkelerarası faiz ve döviz kuru farklılıklarından yararlanmak amacıyla yapılan uluslararası yatırımlardır. Kısa süreli yatırım araçları çok çeşitlidir. Bunlar arasında örneğin, ticari bonolar, finansman bonoları, kısa vadeli banka mevduat hesapları, mevduat sertifikaları, ihracatçı ülkedeki ihracat bankasının ithalatçıya açtığı ihracat kredileri, prefinansman kredileri, muhabir açıkları vs. yer alır (Parasız, 1996: 26). Günümüzde sermaye piyasalarında yaşanan gelişmeler sonucunda bazı uzun süreli tahviller ve hisse senetleri istenildiği anda kolayca paraya dönüştürülebilmektedir. Dolayısıyla belirli türdeki yatırım araçları için bu vade ayırımının büyük bir önemi yoktur (Seyidoğlu, 2003: 407).

Ödemeler bilançosu cari işlemler ve sermaye hareketleri dengeleri birlikte değerlendirildiğinde, ekonominin genel dengesi oluşmaktadır. Eğer ekonominin genel dengesinde bir açık ya da fazla söz konusu olur ise, bu fark rezerv hareketleriyle denkleştirilmektedir.

Tablo 7: Cari Açığın Finansman Yöntemi Olarak Sermaye Hesabı (Milyon Dolar)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Cari İşl. Açığı	3.760	-626	-7.515	-14.431	-22.309	-32.249	-38.434	-41.959	-13.491	-48.561	-77.121
Finans Hesabı	-14.557	1.172	7.162	17.702	42.685	32.064	36.677	37.256	8.923	44.545	51.646
Doğrudan Yat.	2.9	1.0	1.2	2.0	9.0	19.3	19.8	17.0	6.9	7.3	20.3
Portföy Yat.	-4.6	-0.6	2.5	8.1	13.4	7.4	0.80	- 5.0	0.2	16.3	17.0
Diğer Yatırımlar	-12.9	0.9	3.5	7.7	20.3	11.6	23.9	24.3	2.0	13.3	37.0

Kaynak: TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/research/odemeler/odemeler.html> (Erişim: 10.01.2012).

Yukarıdaki tabloda cari işlemler açığında sermaye hesabının finansman yöntemi olarak aldığı rol gösterilmiştir. İncelenen dönemde 1998 ve 2001 yılları dışında finans hesabı sürekli fazla vermiştir. Finans hesabının cari işlemler açığındaki değerden mutlak anlamda büyük olduğu yıllarda bu hesap kaleminin cari işlemler açığını finanse ettiğini söyleyebiliriz. 2000-2010 döneminde de 2004, 2006, 2007 ve 2010 yıllarında finans hesabı cari işlemler açığını finanse etmiştir. Diğer yıllarda ise finanse edememiştir.

1.2.4 Rezerv Hareketleri ile Net Hata ve Noksanlar (İstatistikî Farklar)

Resmî Rezervler, Merkez Bankası tarafından gerektiğinde döviz piyasasına müdahale amacı ile kullanılmak üzere tutulan, uluslararası ödeme aracı olan, kolaylıkla kullanılabilen ve ödemeler dengesinin finansman ihtiyaçlarını karşılamak, döviz kurlarını etkileyecek döviz piyasalarına müdahale etmek ve diğer benzer amaçlarla (millî paraya ve ekonomiye olan güveni sağlamak ve dış borçlanmaya bir temel olarak hizmet etmek) parasal otoritelerce kontrol edilen dış varlıklardır. Ülkenin dış ekonomik ve mali ilişkilerindeki gelişmelerin ortaya çıkardığı bir sonuç olan bu hesap grubu altındaki işlemler, ülkedeki altın ve döviz rezervlerindeki artış ve azalışlar şeklinde yer bulmaktadır. Burada dikkat edilecek konu artışların (-) ve azalışların da (+) işareti almalarıdır. Rezervde bir azalış olması demek bir açığın finanse edilmesi anlamına geldiğinden, o yıl için bunun bir çeşit döviz kazancı gibi kabul edilmesi açıktır (Aren, 1975: 156).

Bir ülkenin yurtdışından elde ettiği gelirler giderleri astığında, merkez bankası tarafından piyasadan döviz alınarak rezervler yükseltilir. Bunun tam tersi bir durumda da merkez bankası piyasaya döviz satarak rezervleri düşürür. Ancak merkez bankalarının bu müdahaleleri uyguladıkları kur sistemine göre değişkenlik gösterir. Serbest kur sisteminin uygulandığı rejimlerde merkez bankaları kurda aşırı hareketlilik olmadıkça döviz piyasasına müdahale etmezler. Bunun sonucu olarak da rezervler kur değişmelerine bağlı olarak değişmezler. Fakat sabit kur sisteminin uygulandığı rejimlerde merkez bankaları kurları belirli bir düzeyde tutmak için dış gelir gider farkına göre döviz alarak ya da satarak piyasalara müdahalelerde bulunurlar (Tunay, 2007: 84).

Uluslararası rezerv hareketleri genel olarak; Parasal Altın, Özel Çekme Hakkı (SDR), IMF Nezdindeki Rezerv Pozisyonu, Döviz Rezervleri, Diğer Alacak Hakları olmak üzere 5 ana başlık altında sınıflandırılmaktadır (TCMB, 2007: 5).

Parasal Altın Rezervleri, ülkenin parasal yetkilisinin elinde tuttuğu parasal altın rezervleri, rezerv varlıkları içerisinde yer almaktadır. Parasal altın, ülkenin para otoritesi ile diğer ülke para otoriteleri veya uluslararası para kuruluşları arasında olan işlemlerle elde edilir.

Özel Çekme Hakları (SDR), IMF'nin yaratmış olduğu özel bir likiditedir. Fon'un normal çekme haklarından ayrı olarak üyelere uluslararası rezerv sağlamak amacıyla 1970 yılında yaratılmıştır. SDR, hem bir "hesap birimi" ve hem de bir "uluslararası rezerv para"dır. SDR, döviz satın alınması, mali yükümlülüklerin yerine getirilmesi, kredi açılması, kredi borçlarının ödenmesi, bağış, faiz ve diğer ödemelerin yapılması ve borç verilmesinde kullanılmaktadır. IMF'nin aynı adı taşıyan ayrı bir departmanı tarafından çıkartılan Özel çekme hakları (SDR),uluslar arası likiditeyi arttırmak için IMF tarafından yaratılan özel bir uluslararası rezerv aracıdır. Bu kanaldan üye ülkelere IMF deki Normal Çekme Haklarından ayrı bir dış rezerv sağlamaktadır. SDR, genelde bir hükümetin, diğerinin merkez bankasından onun ulusal parasını çekmesine olanak veren bir haktır. Örneğin Türkiye Dolar rezervine ihtiyacı dolayısıyla SDR'lerini kullanmak istesin. Bunun için elindeki SDR'leri Amerikan Merkez Bankasına (Federal Reserve Bank – FED) devredecektir. FED devraldığı SDR'nin Dolar karşılığını ödemekle yükümlüdür. İşlem nedeniyle Türkiye Dolar elde ederken aynı zamanda karşı ülkeye yine IMF aracılığı ile bir faiz ödemesinde bulunur. Bununla SDR'lerin uluslararası likidite talebindeki artışı karşılaması öngörülmüştür.

IMF Nezdindeki Rezerv Pozisyonu, üye ülkelerin IMF nezdindeki rezerv pozisyonlarını gösterir. Üye ülkelerin satın alışlarının toplamı olup, üye ülkelere her zaman ödenebilen tutarlardır. Fondan satın alınan tutarlar döviz rezervlerinde artış, satışlar ise döviz rezervlerinde azalış meydana getirirler.

Döviz Rezervleri, parasal otoritenin elinde tuttuğu dış ödemelerde kullanılacak yabancı paralar, yurtdışında geçerli çek, poliçe, senet, hazine bonusu gibi ödeme araçlarından oluşmaktadır.

Diğer Alacak Hakları, rezerv varlıklar içerisinde yukarıda sınıflananlar dışında kalan diğer rezerv varlıklarıdır. Örneğin, bankaların elinde tuttuğu rezerv varlıkların parasal yetkilinin kontrolüne girmesi durumunda bu başlıkta kaydedilir.

Ayrıca hesaplanan bir kalem olmayan (+) ve (-) kayıtların arasındaki farktan oluşan **Net Hata Noksan**, ödemeler bilançosunda yer alan gerçek ve tahmini değerlerin birbirini tutmaması, mal ve hizmet giriş çıkışlarının kayıtlarının belirli bazı kurumlarca yapılması, buna karşılık döviz giriş ve çıkış kayıtlarının başka kurumlarca tutulması halinde kendini gösterir ve hesaplamalarda hatalar, noksanlar olması halinde; bilançonun denk olması kuralından ödemeler bilançosu denkliği bu kalem sayesinde sağlanır. Bu hesaba istatistiksel farklar hesabı da dendiği görülmektedir. Bu hesap grubundaki otonom işlemlerin net bakiyesi, işareti buna ters yönde olmak üzere, denkleştirici işlemlerin net bakiyesine eşit olmalıdır. Mesela; tüm cari işlemler ile sermaye hesabı işlemlerinin otonom nitelikte olduğu varsayılınsın. Bu durumda bu iki hesap net olarak negatif bir bakiye gösteriyorsa, bu durumda resmi rezervlerin bu miktara eşit pozitif bakiye göstermesi gerekmektedir. Fakat genelde ödemeler bilançosundaki bu hesapların birbirini tutmadığı görülür (Seyidoğlu, 1993: 61).

Ödemeler bilançosunda net hata ve noksan kaleminin pozitif olması, cari işlemler ya da sermaye ve finans hareketleri neticesinde oluşmuş, ancak kaydedilmemiş bir faaliyet sonucunda ülkeye döviz girişi olduğunu gösterir. Aksi şekilde net hata ve noksan kaleminin negatif kaydı, ödemeler bilançosu kayıtlarına geçirilmemiş bir döviz çıkışı olduğuna işaret eder. Buradan hareketle; çift kayıt sistemi temelinde hazırlanan ödemeler bilançosunda, teorik olarak borçların toplamı alacakların toplamına daima eşit çıkmalıdır; yani ödemeler bilançosunda gelirlerle giderler arasında mutlak eşitliğin sağlanması gerekmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, ödemeler bilançosunda cari işlemler hesabı ile sermaye ve finans hesabının toplamı sıfıra eşit olmalıdır. Fakat pratikte gözlemlenen durum, teoride olduğu gibi değildir.

Farklı kaynaklardan toplanan verilerin doğru ve tam olmaması, kayıt zamanındaki farklılıklar, ölçüm hataları gibi nedenlerle alacak ve borç toplamları arasında birtakım farklar ortaya çıkması sonucu ortaya çıkan bu farkları denkleştirmek amacıyla kullanılan hesaba 'net hata ve noksanlar' adı verilmektedir. Örneğin 2002 yılında cari işlemler hesabı ile sermaye ve finans hesapları toplamı sıfır olmamış, 758 milyon dolarlık fark net hata noksan hesabında gösterilmiştir.

Tablo 8'de Türkiye'nin Ödemeler Dengesindeki gelişmeler gösterilmiştir. İncelenen dönemde cari işlemler dengesi sürekli açık vermiştir. Bu durumun tam aksine finans dengesi 2001 yılı hariç hep fazla vermiştir. Ödemeler bilançosu dengesi 2001, 2002, 2003, 2008 yıllarında negatif iken diğer dönemlerde ise fazla vermiştir. Rezerv varlıklar da ise 2000-2010 döneminde negatif seyir hakim iken sadece dört yılda fazla verebilmiştir. Ödemeler dengesindeki gelişmeler aşağıdaki şekiller yardımıyla daha iyi görülebilir. İlk şekilden de görüleceği gibi ödemeler dengesindeki en büyük fazla 2005

yılında kaydedilmiştir. En büyük açık ise 2001 yılında görülmüştür. Genel trend istikrarsız fakat fazla yönündedir.

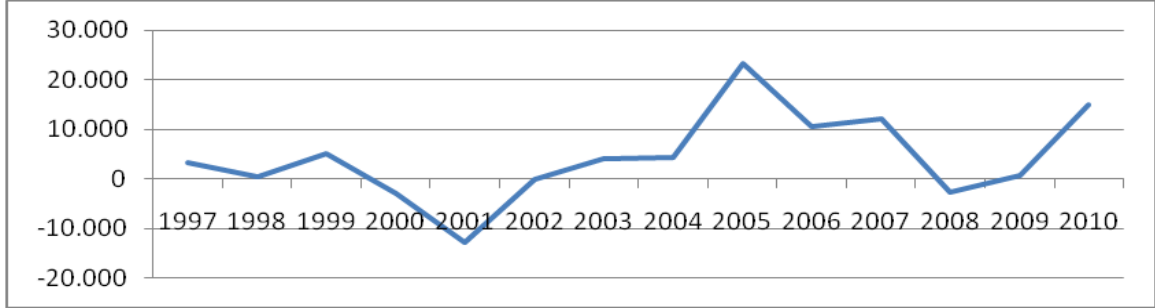
Tablo 8: Türkiye’de Yıllar İtibariyle Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
CARI İŞLEMLER HESABI	3.760	-626	-7.515	-14.431	-22.309	-32.249	-38.434	-41.959	--13.491	-48.561	-77.238
İhracat	34.729	40.719	52.394	68.535	78.365	93.613	115.361	140.800	109.647	120.902	143.406
İthalat	-38.092	-47.109	-65.883	-91.271	-111.445	-134.669	-162.213	-193.821	-134.497	-177.347	-232.877
Mal Dengesi	-3.363	-6.390	-13.489	-22.736	-33.080	-41.056	-46.852	-53.021	-24.850	-56.445	-89.471
Hizmetler Dengesi:											
Gelir	15.203	14.031	17.952	22.941	26.898	25.549	28.930	35.071	33.466	34.058	38.959
Hizmetler Dengesi:											
Gider	-6.067	-6.146	-7.441	-10.144	-11.742	-11.994	-15.647	-17.760	-16.717	-19.434	-20.686
Mal ve Hizmet Dengesi	5.773	1.495	-2.978	-9.939	-17.924	-27.501	-33.569	-35.710	-8.101	-41.821	-71.198
Gelir Dengesi: Gelir	2.753	2.486	2.246	2.651	3.644	4.418	6.423	6.889	5.164	4.477	3.952
Gelir Dengesi: Gider	-7.753	-7.040	-7.803	-8.260	-9.483	-11.074	-13.531	-15.251	-13.353	-11.799	-11.726
Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi	773	-3.059	-8.535	-15.548	-23.763	-34.157	-40.677	-44.072	-16.290	-49.143	-78.972
Cari Transferler	2.987	2.433	1.020	1.117	1.454	1.908	2.243	2.113	2.299	1.448	1.734
SERMAYE HES.							-8	-60	-42	-56	-30
FİNANS HESABI	-14.557	1.172	7.162	17.702	42.685	32.064	36.677	37.256	8.923	44.545	65.356
Yurtdışında Doğ. Yatırım	-497	-143	-480	-780	-1.064	-924	-2.106	-2.549	-1.553	-1.464	-2.464
Yurtiçinde Doğ. Yatırım	3.352	1.082	1.702	2.785	10.031	20.185	22.047	19.504	8.411	9.280	15.874
Portföy Hesabı-Varlıklar	-788	-2.096	-1.386	-1.388	-1.233	-3.987	-1.947	-1.244	-2.711	-3.524	2.688
Portföy Hesabı-Yükümlülükler	-3.727	1.503	3.851	9.411	14.670	11.402	2.780	-3.770	2.938	19.617	19.298
Hisse Senetleri	-79	-16	905	1.427	5.669	1.939	5.138	716	2.827	3.468	-986
Borç Senetleri	-3.648	1.519	2.946	7.984	9.001	9.463	-2.358	-4.486	111	16.149	20.284
Diğer Yatırımlar-Varlıklar	-601	-777	-986	-6.983	-553	-13.479	-4.969	-12.058	10.985	7.025	11.283
Merkez Bankası	-39	-30	-28	-24	-16	0	2	2	2	4	2
Genel Hükümet						-42	-116	-32	-31	-29	-108
Bankalar	233	643	348	-5.324	-149	-11.018	-3.389	-10.255	6.400	13.165	89
Diğer Sektörler	-795	-1.390	-1.306	-1.635	-388	-2.419	-1.466	-1.773	4.614	-6.115	12.726
Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	-12.296	1.603	4.461	14.657	20.834	29.492	32.895	34.675	-8.312	27.104	16.864
Merkez Bankası	735	1.336	497	-209	-787	-1.268	-1.450	-1.791	-901	-553	602
Genel Hükümet	-1.977	-669	-2.194	-1.163	-2.165	-712	82	1.742	1.602	3.564	4.523
Bankalar	-9.644	-2.016	2.846	6.564	10.524	11.704	3.736	9.457	514	27.236	32.111
Diğer Sektörler	-1.410	2.952	3.312	9.465	13.262	19.768	30.527	25.267	-9.527	-3.143	-4.856
Cari,Sermaye ve Finansal Hesaplar	-10.797	546	-353	3.271	20.376	10.440	10.258	-7.461	-4.275	10.287	12.356
NET HATA VE NOKSAN	-2.127	-758	4.450	1.071	2.824	185	1.757	4.703	5.066	4.681	11.912
GENEL DENGE	-12.924	-212	4.097	4.342	23.200	10.625	12.015	-2.758	791	14.968	24.268
REZERV VARLIKLAR	12.924	212	-4.097	-4.342	-23.200	-10.625	-12.015	2.758	-791	-14.968	-24.268
Resmi Rezervler	2.694	-6.153	-4.047	-824	-17.847	-6.114	-8.032	1.057	-111	-12.809	-22.021
Uluslararası Para Fonu Kredileri											
Ödemeler Dengesi Finansmanı	10.230	6.365	-50	-3.518	-5.353	-4.511	-3.983	1.701	-680	-2.159	-2.247

Kaynak: TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/research/odemeler/odemeler.html> (Erişim: 10.01.2012).

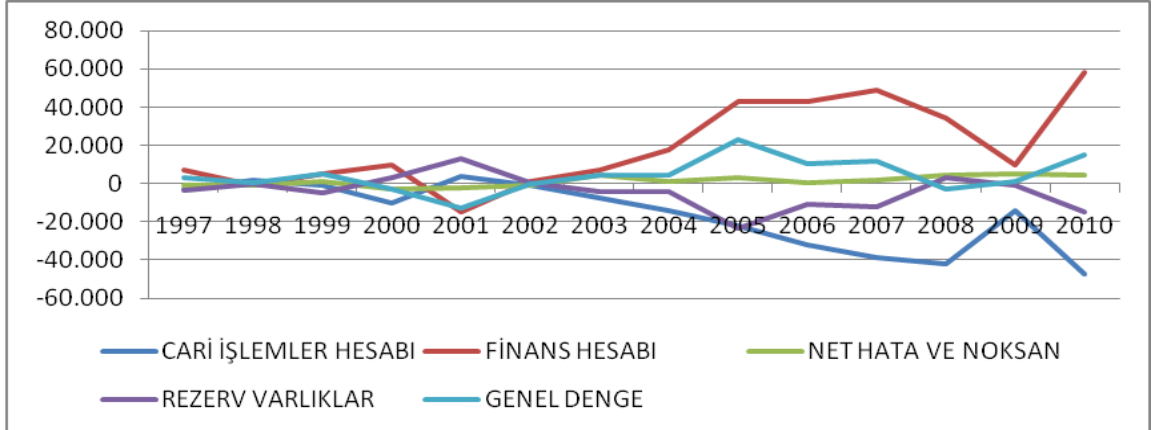
Şekil 3'te genel hatları ile verilen ödemeler dengesi alttaki şekilde de alt hesap gruplarıyla analiz edilmeye çalışılmıştır. Cari işlemler dengesi bu dönemde negatif seyir izlerken, finans hesabı aksi yönde bir seyir izlemiştir. Finans hesabı ile ödemeler dengesindeki seyir aynı yönde olmuştur.

Şekil 3: Yıllar İtibariyle Ödemeler Dengesi

Kaynak: TCMB Verilerinden Hareketle Araştırmacı Tarafından Oluşturulmuştur.

Şekil 4: Hesap Gruplarıyla Ödemeler Dengesi

Kaynak: TCMB Verilerinden Hareketle Araştırmacı Tarafından Oluşturulmuştur.

1.3 Cari İşlemler Dengesi ve Cari İşlemler Dengesini Açıklamaya İlişkin Yaklaşımlar

Cari işlemler dengesi, bir ülkenin belirli bir dönemde diğer yabancı ülkelerle olan net yükümlülüklerinin değerindeki değişme olarak açıklanırsa; ticaret ve transferlerden kaynaklanan nakit akışının ve uluslararası finansman ihtiyacının da bir sonucu olduğu belirtilmiş olur. Bu denge pozitif bir sonuç veriyorsa bir bütün olarak ekonomi borç verebilir durumda demektir. Eğer cari işlemler dengesi açık veriyorsa

ekonominin borç almak zorunda olduğunu söylenebilir. Buradan hareketle cari işlemler hesabının toplam döviz gelirleri ile toplam döviz giderlerinin karşılaştırılmasından elde edilecek ilk sonuç, cari işlem açıkları veya fazlalarıdır ki, bu da bize ülkenin nominal iktisadi işlemlerinden döviz kazanıp kazanmadığını gösterir. Eğer toplam döviz gelirleri toplam döviz giderlerinden fazla ise cari işlemler fazlası veya cari fazla elde edilir. Ters durum söz konusu olduğunda ise cari işlemler açığı veya cari açık meydana gelir (Ertürk, 1999; 249). Bu hesaptan elde edilen diğer bir sonuç da dış ticaret açığı veya fazlasıdır. Eğer ihracat ithalattan fazla ise dış ticaret fazlası tersi durumda da dış ticaret açığı meydana gelir. Ayrıca ihracatın ithalata oranı ile elde edilen sonuç ihracatın ithalatı karşılama oranını verir. Bir başka açıdan, cari işlemler dengesi bir ülkede yerleşik ekonomik birimlerin yurtdışında yerleşiklerden tasarruf ithal edip etmediğini gösterir. Cari işlemler açığı olan bir ülke yurtdışından tasarruf ithal ediyor demektir. Cari işlemler fazlası durumunda ise ülke yurtdışına tasarruf ihraç ediyor demektir (Eğilmez ve Kumcu, 2005: 241).

Rezervlerini kullanmak, dış borç almak veya direkt olarak dış sektörünü denetim altında tutmak gibi önlemler olarak cari işlemler dengesindeki dengesizlik sorununu ortadan kaldırmaya çalışan bir ülkede, dengesizlik durumlarında (açık veya fazla) sorunun ortadan kaldırılabilmesi için hangi araçların hangi hızda devreye sokulabileceği, bu araçların ekonominin iç dengelerini ne şekilde etkileyebileceği gibi durumlar ülke ekonomisini yönetenlerin üzerinde en çok durdukları sorunlardandır. Cari işlemler dengesinin sorununa yönelik de çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bunlar, geleneksel yaklaşımlar olarak tanımlanan Esneklikler Yaklaşımı, Tüketim Harcaması Yaklaşımı ve Mundell- Fleming (parasalcı yaklaşım) Yaklaşımı ile son yıllarda teorik ve ampirik çalışmalarda sıkça kullanılan Dönemler Arası Tüketim Yaklaşımlarıdır.

Cari işlemler açığı ya da cari işlemler fazlası biçiminde dış ödeme dengesizliklerine neden olabilecek ve/veya dış ödemeleri dengeye getirebilecek farklı teorik yaklaşımlardan; 1940'lı yıllardan sonra geliştirilen esneklikler yaklaşımı ve 1960'lı yıllardan itibaren de Mundell-Fleming modeli iktisadi analizlerde yoğun olarak kullanılmıştır (Knight ve Scacciavillani, Aktaran Tiryaki 1998: 71). 1980'li yıllar sonrasında ise finansal serbestleşmenin gerçekleşmesi, buna bağlı olarak büyük miktarlarda sermaye hareketlerinin yaşanmasıyla ülkeler daha kolay borçlanabilme imkanı bulmuş ve cari açıkların süreklilik kazanmaya başlamasıyla da 1980 sonrası gündeme gelen "Dönemler Arası Yaklaşım" akademik çevrede çoğunlukla tercih edilmiştir.

1.3.1 Esneklikler Yaklaşımı

İkinci dünya savaşının hemen sonrasında devalüasyonun etkilerini incelemek amacıyla geliştirilen esneklikler yaklaşımında, dönemin sermaye akımları günümüzdeki kadar yüksek hacimli olmadığı için dikkate alınmamakta ve cari işlemler hesabı yalnızca dış ticaret akımlarının bir sonucu olarak ifade edilmektedir. Bu yaklaşımda, cari işlemler hesabındaki problemlerin, mal ve hizmet ithalatı ve ihracatı olarak adlandırılan dış ticaret akısındaki dengesizliklerden kaynaklandığı ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 1993: 218).

Esneklik yaklaşımı, cari denge için esas itibariyle ticaret bilançosunu (ithalatı ve ihracatı) mikro ekonomik bir yaklaşımla, dış ticarete konu olan mallar ve dış ticarete konu olmayan mallar bu malların talep koşullarını odak noktası olarak alır. Örneğin bir ülkenin ithalatı, bu ülkedeki tüketicilerinin yerli malları değil, ithal mallarını satın alma tercihleri tarafından belirlenir. Yine ülkenin ihracat düzeyini saptayan da aynı şekilde satın alma tercihleridir. Dolayısıyla bu seçimin temel belirleyicisi fiyattır. Bu bakımdan

yerli ve yabancı malların nispi fiyatları ülkenin ithalat ve ihracat hacmini bu yolla da cari işlemler dengesini etkileyecektir. Buna göre geleneksel yaklaşım ihracat ve ithalat miktarlarını; mal ve hizmetin iç fiyatına, dış fiyatına ve son olarak döviz kuruna bağlar. Bir diğer deyişle, nispi fiyatlar ya döviz kurundaki ya da fiyatlardaki mutlak (hem iç, hem dış) değişme sonucunda değişir ve bu ülkenin uluslararası gücünü belirler. Cari işlemler hesabının denge durumuna getirilmesinde hâkim unsur rekabet gücüdür. Bu rekabetle beraber ülkedeki cari dengenin sağlanmasını döviz kurunun yükselmesi sonucunda yerli paranın değer kaybetmesi, bu yolla yerli ürünlerin yabancılar için ucuzlamasına bağlanabilir. Teoriye göre, rekabet gücünde bir artıştan söz edebilmek için ülkenin yapmış olduğu ihracat hacminin artması ya da ithalat hacminin düşmesi gerekir veya her ikisinin birden gerçekleşmesi gerekir (İşgüden ve Akyüz, 1998: 90).

Kur değişmelerinin ticaret bilançosu üzerindeki etkilerinin açıklanmasında kullanılan bu geleneksel yöntemle göre bir devalüasyon, ülkenin ihraç mallarını yabancı para cinsinden ucuzlatıp, ihracat hacmini genişletirken, ithal mallarını ulusal para cinsinden pahalılaştırarak, ithalatı caydırıcı etki yapar. Esneklikler yaklaşımında devalüasyonun olumlu etkileri talep esnekliklerinin değerine bağlıdır. İhraç mallarının dış, ithal mallarının da yurt içi talep esneklikleri ne derece yüksekse, devalüasyonun olumlu etkileri o derece fazladır. Buna göre arz esnekliklerinin (ihraç mallarının yurt içi arz esnekliği ve ithal mallarının yurt dışı arz esnekliğinin) sonsuz olduğu varsayımı altında, devalüasyonun başarı koşulları şu şekilde gösterilir ve buna Marshall-Lerner Koşulu adı verilir: $e_x + e_m > 1$. Burada e_x ihraç mallarının dış talep esnekliğini, e_m ise ithal mallarının yurt içi talep esnekliğini belirtir. Bu yaklaşıma göre, esnekliklerin değeri yeterli bir büyüklükte değilse, devalüasyon ya da serbest değişken kur

sistemlerinde ulusal paranın değerindeki düşüşler, ülkenin dış ticaret bilançosunu olumlu biçimde etkilemez (Seyidoğlu, 2003: 461).

Esneklikler yaklaşımında uluslararası harcama düzeyleri ve gelir sabit tutulurken, talep ve arzın statik fiyat esneklikleri uluslararası sermaye akımlarını belirlemektedir (Obstfeld ve Rogoff, 1994: 4). Yaklaşım, bir mal ya da hizmetin talep edilen miktarını malın kendi fiyatının, ikame ve tamamlayıcı malların fiyatlarının ve gelirin bir fonksiyonu olarak tanımlayan geleneksel talep teorisine dayanmaktadır. Sadece ticarete konu olan mallar piyasasını incelemekte, ekonomideki diğer piyasalar arasındaki karşılıklı etkileşimi analiz etmemektedir. Bu eksikliklerinden dolayı eleştirilen yaklaşıma getirilen eleştirilerden en önemlisi, yaklaşımın kısmi denge analizi üzerine kurulmasıdır. Kısmi denge analizinde, nominal döviz kuru değiştiğinde cari işlemler dengesini etkileyecek diğer değişkenlerin değişmediği varsayılmaktadır. Ancak bu varsayım geçerli bir varsayım değildir. Çünkü geçiş etkisi sonucu nominal döviz kurlarında meydana gelen değişimin yurtiçi ve yurtdışı fiyat seviyelerini değiştirmektedir. Fiyatların oransal olarak artması durumunda reel döviz kurunda değişme olmayacaktır. Ayrıca, uzun dönemde ulusal ve uluslar arası gelir düzeyleri de değişecektir. Bu değişme ise ihracat ve ithalatı etkileyerek cari işlemler dengesini etkileyecektir (Aydoğan ve Öztürkler, 2006: 34-37).

1.3.2 Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı dış ticarete giren malların arz, talep ve fiyatları dışında tüm değişkenleri sabit varsaymaktadır. Esneklikler yaklaşımının bu eksikliğini gidermeyi amaçlayan toplam harcama yaklaşımı ise devalüasyonun dış dengeyi sağlayıcı etkilerini milli gelir üzerinde yaptığı değişmeler yoluyla açıklamaktadır. Esasen toplam harcama yaklaşımı Keynes'in milli gelir teorisinin uluslar arası

ekonomiye uygulamasıdır. Devalüasyon, yurtiçi gelir ve fiyatlar düzeyini ve bu yolla da dış dengeyi etkiler. Bu yaklaşımın en önemli katkısı dış dengeyi ekonominin genel işleyişi ile bağlantılı olarak açıklamasıdır (Seyidoğlu, 1996: 384).

Esnekliler yaklaşımında esas olarak nispi fiyatlar ve döviz kurundaki değişimler dikkate alınmaktayken toplam harcama yaklaşımında geleneksel yaklaşımdan farklı olarak milli gelir, üretim ve son olarak harcama rakamlarında oluşan gelişmelerin cari dengenin sağlanmasında önemli olduğu savunulur. Keynesyen yaklaşım olarak da bilinen bu yaklaşım, üretim ve istihdam düzeyinde meydana gelen milli gelir değişikliği üzerine durur (İşgüden ve Akyüz, 1998: 97).

Milli Gelir hesaplarından görüleceği üzere, cari işlemler dengesi aynı zamanda ulusal tasarruf ile yurtiçi yatırım arasındaki farka eşittir. Bu açıdan bakıldığında tasarruf ile yatırım arasındaki farkın artmasına veya azalmasına bağlı olarak cari işlemler düzelir ya da bozular. Bu alternatif bakış açısı, makroekonomik faktörlerin eninde sonunda uluslararası borçlanma veya borç verme kalıplarını belirlediğini vurgulamaktadır (Obstfeld ve Rogoff, 1994: 4).

Dış dengesizliğin mal ve hizmet harcamalarının kompozisyonunda oluşacak değişiklik suretiyle giderileceği görüşünün savunulduğu bu yaklaşımda, Keynezyen gelir belirleme modelindeki denge durumunda, bir ülkenin reel gelir, üretim düzeyi veya toplam üretimi (Y), özel nihai tüketim (C), kamu kesimi harcamaları (G), yatırım (I), ihracat (X) ve ithalat (M) bileşenlerinden oluşan toplam harcamaya denktir:

$$Y = C + I + G + X - M$$

Yukarıdaki eşitlikte (C+I+G) bileşeni toplam yurtiçi harcama (A), (X-M) de ticaret bilançosu (TB) olarak tanımlanırsa eşitlik şu şekli alır:

$Y = A + TB$, buradan da;

$$TB = Y - A = Y - C - G - I$$

eşitliği elde edilir. Buna göre, dış ticaret açığının iyileşebilmesi için ülkenin ya üretim düzeyini (Y) artırması ya da yurtiçindeki toplam harcama düzeyini (A) azaltması gerekir. Bu çıkarım, ülke ekonomisinin istihdam durumuna göre iki şekilde yorumlanabilir. Ekonominin eksik istihdamda faaliyet gösterdiği durumda net ihracattaki artışa üretim artışı eşlik edebilir. Burada önemli olan nokta, üretimdeki artışın yurtiçi harcamadan daha büyük oranda artması gereğidir. İkinci durumda, yani ekonomi tam istihdam düzeyinde ise üretim daha fazla artırılmaz ve net ihracatı artırabilmenin tek yolu yurtiçi toplam harcamayı kısmak olur. Böyle bir durum ise elbette para ya da maliye politikası yoluyla yurtiçi harcamanın baskı altına alınmasını gerektirir. Bu amaca yönelik seçim ise döviz kuru politikasıdır. Talebin baskı altına alınmasının mümkün olmadığı durumda, devalüasyonla kazanılan fiyat avantajı, yurtiçi fiyatlar seviyesinin ülkeyi önceki rekabetçi konumuna geri götüreceği şekilde yükselmesiyle kaybolur. Dolayısıyla, devalüasyon gibi harcama kaydırıcı politikaların amaçlanan etkilere sahip olabilmesi için mutlaka daha sıkı maliye ve/veya para politikaları gibi harcama kısıtıcı önlemlerle desteklenmesi gerektiği görüşü kabul görmüştür. Diğer bir ifadeyle, ekonomi tam istihdam durumundayken yurtiçi harcama kısılarak kaynaklar serbest bırakılmalıdır. Devalüasyondan kaynaklanan görece fiyat değişiklikleri, boşta kalan kaynakların ihracat sektörüne tahsis edilmesine ve harcamanın ithal mallardan yerli mallara kaydırılmasına yol açacaktır (Tiryaki, 2002: 4). Bu yaklaşımın iki açıdan eleştirilmektedir. Bunlardan ilki, yaklaşımın ödemeler bilançosu yerine cari işlemler dengesine yönelik bir çözümlenme içermesidir. İkinci eleştiri ise yaklaşımın toplam gelir ve harcamaları etkileyerek cari işlemler

dengelesizliğine neden olan değişmelerin analizi ile sınırlandırılması ile birlikte fiyat değişmelerine ve buradan da cari işlemler dengelesizliğine neden olabilecek değişmeleri analiz dışı bırakmasıdır (Aydoğuş ve Öztürkler, 2006: 29).

1.3.3 Mundell-Fleming Modeli (Parasalıcı Yaklaşım)

Mundell (1960) ve Fleming (1962) tarafından ortaya atılan, özellikle 1970'lere kadar çok kullanılan bu modele göre, uluslararası ticaretin artması Keynezyen modelin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Klasik IS - LM modelinin açık ekonomiye uyarlanmasıyla da Keynezyen modelin dışa açık ekonomiye uyarlanmasının sağlandığı bu yaklaşımın sermaye hareketleri ve döviz kurları konusunda iki temel varsayımı vardır. Sermaye hareketleri konusundaki varsayım, sermaye hareketlerinin üzerinde hiçbir engelin olmadığıdır. Döviz kuru konusundaki temel varsayım ise, yatırımcıların döviz kurunun değişmeyeceği beklentisinde olmalarıdır. Bu yaklaşıma göre makroekonomik politikalarla hem iç denge hem de dış denge sağlanabilir. Model genel olarak kısa vade üzerinde durmaktadır. Bu nedenle cari işlemleri dengeye getirebilmek için akım dengesi ve durağan döviz kuru bekleyişleriyle hareket etmektedir.

Fiyat ve ücret katılıklarının, işsizliğin ve ülkeler arasında sınırlı düzeyde finansal ilişkilerin bulunduğu, durağan bir ekonomi varsayımı altında geliştirilen yeni modellerle gelişme imkanına kavuşan Mundell-Fleming modeline, söz konusu modellerin temel katkısı, ticaret bağlantılarının Keynezyen çarpanlar üzerindeki etkisini, uluslararası yansımaları, devalüasyonun etkilerini, döviz kurlarının belirlenmesini ve dış ticaret hadlerinin Keynezyen tüketim fonksiyonu üzerindeki etkisini açıklamak olmuştur (Obstfeld ve Rogoff, 1994: 4).

Gerek esneklikler yaklaşımı ve gerekse toplam harcama yaklaşımı devalüasyonun sadece dış ticaret işlemleri üzerindeki etkilerini dikkate alıp parasal

etkilerini dikkate almadıkları için parasalcı yaklaşımı savunanlar tarafından eleştirilmiştir. Parasalcı yaklaşımı savunanlar devalüasyonun parasal etkilerine yer vererek, hem ticaret bilânçosu hem de sermaye işlemleri yoluyla genel anlamda dış ödemeler dengesini ele almışlardır.

1.3.4 Tüketimin Dönemler Arası İkamesi Yaklaşım

Yaklaşımın ortaya çıkmasındaki etkenler dünya sermaye piyasalarında yaşanan gelişmeler ve 1970'li yıllarda yaşanan petrol şoklarını izleyen cari işlemler dengesizlikleri olmuştur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki cari işlemler oluşumunun farklı kalıpları yaşanan dış şoklara optimal dinamik cevapların dönemler arası tanımlaması sorununu ortaya çıkarmıştır ve bu soruna Klasik, Parasal ve Keynezyen modeller olumlu açıklamalar getiremeyince de petrol şokları ardından gelişmekte olan ülkelere verilen banka kredilerinin artışı söz konusu ülkelerin dış borçlarını sürdürülemez hale getirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin borçlarının yeniden değerlendirme ihtiyacı olarak bir dönemler arası optimal cari işlemler açığı görüşüne yol açmıştır (Obstfeld ve Rogoff, 1994: 4).

İzlenen döviz kuru politikasına göre (esnek veya sabit) para ve maliye politikalarının milli gelir ve dış denge üzerindeki etkisi kısa dönemde farklılaşabildiği Mundell-Fleming modelinin aksine, dönemler arası yaklaşımda, ülkelerarası nispi fiyat farklılıklarının ve döviz kuru oynamalarının uzun dönemde cari dengeyi etkilemediği ve cari dengeyi açıklamadığı için modelde yer almazlar. Modeldeki rasyonel tüketiciler, bugün daha fazla tasarruf yaparak daha az tüketmek istiyorlarsa gelecekte daha fazla tüketim yapabilirler. Bunu yapmak için de, gelecekte kazanmayı bekledikleri geliri iyi tahmin etmek zorundadırlar. Eğer gelecekteki gelirlerinin artacağını düşünürlerse bugün daha çok tüketim yapabilirler. Buradan da hareketle model, tüketimi sadece şimdiki

dönem gelirine değil, gelecekte elde edeceği gelire göre de belirlemektedir. Cari denge, hane halklarının tüketim ve tasarruf kararlarına göre oluştuğu modelde rasyonel tüketicinin geleceğe ilişkin beklentileri önem kazanmakta, ayrıca değişkenlerin uzun dönemde birbirlerini etkileyecekleri öngörülmektedir. Bu yaklaşıma göre cari denge, dönemler arası tüketim dalgalanmalarının giderilmesi için bir araçtır (Mankiw, aktaran Babaoğlu, 1994: 415).

Statik veya dönemler arası cari açık sürdürülebilirliği ölçütleri, uluslararası finansal sistemin tüm ülkelere ve paralarına eşit statüde bir finansman piyasası sunduğunu varsayımına dayanmaktadır (Özmen, 2004: 9). Bu piyasada da söz konusu yaklaşım görece fiyatları, yatırım ve tasarrufların belirleyicisi olarak görür. Bu yönüyle dönemler arası tüketim yaklaşımı toplam harcama ve esneklikler yaklaşımlarının modern bir sentezi olarak kabul edilebilir. Şöyle ki, bu yaklaşım, harcama ve esneklikler yaklaşımına ilave olarak özel kesim tüketim ve yatırım kararlarının ileriye dönük beklentilerle hareket ettiğine dikkat çeker. Farklı dönemlerdeki mal ve hizmet değişimi ile dış borçlanmaya veya dış borç vermeye dönemler arası ticaret anlamı ile bakılabilir (Gandolfo, 2002: 450).

Dönemler arası yaklaşım, cari işlemler dengesini ileriye dönük dinamik tasarruf ve yatırım kararlarının sonucu olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım toplam harcama ve esneklikler görüşlerinin bir sentezini sağlaması yanında, görece fiyatların makroekonomik belirleyicilerini hesaplamakta, cari ve gelecekteki fiyatların tasarruf ve yatırımlar üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Gelecekteki verimlilik artışı, hükümet harcama talepleri, reel faiz oranları vs. hakkındaki bekleyişlere dayalı ileriye dönük hesaplamalardan doğan özel tasarruf ve yatırım kararlarını, hatta bazen hükümet kararlarını dikkate alarak toplam harcama yaklaşımını genişletmektedir (Obstfeld ve

Rogoff, 1994: 142). Dönemler arası yaklaşımlar, dönemler arası bütçe kısıtlaması şartına başvurmaktadır. Dönemler arası bütçe kısıtlaması ekonominin uygulanabilir tercihlerini sınırlamaktadır. Buna göre; ekonominin harcamalarının bugünkü değeri, yurtiçi üretimin bugünkü değeri ile ilk net dış varlık stoku toplamına eşit olmak zorundadır (Obstfeld ve Rogoff, 1994: 142).

Cari işlemler dengesizliklerinin ortaya çıktığı durumları tanımlamak için, harcama ve çıktının bölümlerinin nasıl belirlendiğini belirtmek gerekir. Bu noktada tercihlerin dönemler arası ayrılabilirliği varsayılır. Eğer ekonomi net dış alacaklı durumunda ise ve dünya faiz oranı ortalama değerinin üstünde ise, bireyler geçici olarak yüksek dış faiz gelirleri karşısında tüketimlerini düzenleyecekleri için, cari işlemler hesabı fazlalık içinde olacaktır. Ekonomi net dış borçlu ise, geçici olarak yüksek olan dış faiz oranı ters yönde cari işlemler etkisine sahip olacaktır. Bunun yanında sürekli düzeyinin üzerindeki bir çıktı düzeyi, yine tüketim düzenlemesi yüzünden bir cari işlemler fazlalığına yol açacaktır (Obstfeld ve Rogoff, 1994: 143).

1.4 CARI İŞLEMLER AÇIĞININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK GÖSTERGELERİ

Ekonomide karar verici birimlerin birçok değişkenin gelecekte izleyeceği yol konusunda bir fikir sahibi olması, alacakları kararların daha sağlıklı olmasını ve söz konusu değişkenlerin sürdürülebilirliğini gündeme getirmektedir. Mevcut makro ekonomik koşulların devam ettiği ve makro ekonomik politikada bir değişikliğin olmadığı durum şeklinde tanımlanabilen sürdürülebilirlikte bir cari işlemler açığının kaynağına bağlı olarak iyi veya kötü, sürdürülebilir veya sürdürülemez olup olmadığı ifade edilebilmektedir. 1980'lerin başında birçok gelişmekte olan ülkenin dış borç problemi yaşaması, ABD, Almanya ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin büyük ve sürekli cari işlemler açığı vermesi dış dengesizliklerin sürdürülebilirliği tartışmalarına neden

olmuştur. Bu bağlamda, cari işlemler açığının mevcut olduğu gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) bu açığın kaynağından çok, finansmanı önem kazanmaktadır. Şöyle ki; bir çok GOÜ’de cari işlemler açığı kısa vadeli sermaye girişleri yoluyla finanse edildiği için ülkedeki konjonktür hareketleri açık üzerinde önemli rol oynar dolayısıyla da cari işlemler açığı, önemli bir istikrar/istikrarsızlık göstergesi olabilmektedir. Bu nedenle, söz konusu ülkeler, açığın giderilmesinden çok sürdürülebilirliği üzerinde durmaktadırlar.

Ülkenin mevcut borçlarını ödeyebilme gücünün var olup olmaması, doğrudan cari işlemler açığının sürdürülebilirliği konusunda bir karara varılmasını etkilemektedir. Cari açık veren bir ülkede eğer açık bir yılla sınırlı kalmayıp yıllara doğru uzanıyorsa o zaman bu açığın ekonomi için zararlı olup olmadığının öngörülmesi gerekmektedir. Bu noktada; “cari işlemler açığının gayri safi milli hâsılaya oranı hangi düzeye ulaştığında uygulanmakta olan politikalarda bir değişikliğe ihtiyaç duyulmaktadır?” ya da “iktisatçılar arasında uzlaşma sonucu belirlenecek bir oran her ülke için geçerli olabilir mi?” gibi temel soruların yanı sıra, burada açık veren ülkenin sürdürülebilirliği için iki durum öne çıkmaktadır. Birincisi ülke cari işlemler dengesinde açığı nasıl veriyor yani açığın kaynağı nedir? İkinci ise verilen açık için sürdürülebilirlik göstergeleri nelerdir. Bu göstergeler aşağıda açıklanmıştır.

Cari Açık/GSYİH Oranı, Bu oranın %5’den büyük olmaması cari açığın sürdürülebilirliğinin temel kriterleri arasında yer almaktadır (Milesi-Ferretti ve Razin, 1996b: 1). Ancak sürdürülebilir cari açık göstergesinin ülkelerin iktisadi ve politika koşullarına göre farklılaşabilmekte ve bu eşik değeri tüm ülkeler için geçerli olmayabilir. Bu oran yüksek olduğunda cari açığın kaynağı daha önem kazanmaktadır.

Ulusal yatırım artışının sonucunda oluşan bir açığın sürdürülebilirliği yüksektir (Mançellari ve Xhepa, 2003: 5).

Yatırım/Tasarruf Oranı, ulusal tasarruflar ile ulusal yatırımlar arasındaki farkla da belirlenen cari hesap dengesinde, tasarruf ve yatırımların seviyeleri dış dengenin sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Yatırım seviyesinin yüksek olması daha yüksek verimlilik kapasitesi üzerinden gelecekte daha yüksek bir büyüme yarattığından borçların ve dolayısıyla cari açığın zamanlararası ödenebilirliğini artırmaktadır (Roubini ve Watchel, 1998: 6). Oysa tasarruf oranlarının düşmesiyle oluşan bir cari açık, yatırım artışıyla oluşan bir açıktan daha tehlikeli olabilmektedir. Verimli sermayeye yapılan yatırımlar gibi belli yatırım türleri diğerlerine göre sürdürülebilir cari açıklar için oldukça önemlidir.

İhracat/GSYİH Oranı, Ülkelerin dış açıklık derecesini yansıtan bu oran aynı zamanda bir ülkenin dış borçlarını ödeme gücünü de gösterir. (Roubini ve Watchel, 1998: 7). Dış ticaretin mal bileşimi, kırılmanın önemli bir göstergesi olup mal fiyatlarının dalgalanması dar ihracat tabanlı ülkeler için dış ticaret hadlerinde daha büyük bir etki yaratmaktadır. Dış ticaret hadlerinin dalgalanması ise ekonominin cari işlemler açığını sürdürebilme gücünü zayıflatabilmektedir (Milesi-Ferretti ve Razin, 1996b: 11).

Dış Borç/GSYİH Oranı, Bu oranın artmaması halinde cari açığın sürdürülebilir olduğu belirtilmektedir.

Reel Döviz Kurunun Değerlenmesi, Reel döviz kurundaki artış dış rekabet kaybına yol açmakta, dış ticaret dengesi kötüleşmekte bu da cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini etkileyebilmektedir. Döviz kurundaki artış ithal edilen malların

tüketiminin artmasına ve cari hesabın kötüleşmesiyle sonuçlanan yatırım amaçlı sermaye malları ithalatının artmasına neden olabilmektedir (Roubini ve Watchel, 1998: 8-9).

Sermaye Girişlerinin Büyüklüğü ve Bileşimi, Sermaye girişleriyle finansmanı sağlanan Cari açıkta, gerekli olan sermaye girişlerinin bileşimi sürdürülebilirliğinin önemli bir belirleyicisidir. Yabancı sermaye girişleriyle finanse edilen cari açıkta, kısa vadeli sermaye girişleri ve kredilerin, uzun vadeli sermaye girişlerine göre daha tehlikeli olduğu vurgulanmaktadır (Roubini ve Watchel, 1998: 7). Yabancı sermaye girişlerinin miktarı, cari açığı aşan miktarlarda olursa, bu durum kısa dönemde açığa pozitif katkı sağlamasına karşın, zamanla ulusal paranın değerlenmesini neden olarak dış rekabet gücü açısından negatif sonuçlar yaratabilmektedir (Mançellari ve Xhepa, 2003: 6).

Brüt İçsel Rezervler/Borç Stoku, Brüt içsel rezervler de cari açığın sürdürülebilirliğini etkileyen bir başka değişken olup belirtilen oranının yüksek olmasının, cari açığın sürdürülebilirliğine önemli bir katkı sağladığı belirtilmektedir (Mançellari ve Xhepa, 2003: 6).

İktisadi Büyüme, Hızlı büyüyen ülkeler, dış borç/GSYİH oranlarında herhangi bir artış olmadan kalıcı cari işlemler açıklarını sürdürebilmektedir. Yatırım üzerinden fiziki sermaye birikimine ek olarak beşeri sermaye birikimi ve toplam faktör verimliliğinin artması gibi faktörlerin teşvik ettiği yüksek büyüme, dış dengesizliklerin sürdürülebilirliğinin belirlenmesinde önemli bir rol oynayabilmektedir.

Finansal Yapı, Banka kredilerinin firmalar için temel finansman kaynağı olduğu gelişmekte olan ülkelerde finansal araçlar genellikle bankalar olup banka

mevduatları, özel tasarrufların önemli bir şeklidir. Bu nedenle zayıf finansal yapılı bankalar, bir ülkeyi dış şoklara ve ödemeler dengesi krizlerine karşı daha kırılğan yapabilmektedir (Milesi-Ferretti ve Razin, 1996b: 11-12). Yüksek bir cari açığın sürdürülebilirliği, yurtdışı finansal sistemin-özellikle bankacılık sisteminin durumu ve bununla bağlantılı olan politik istikrar ile iktisadi politikalar ve gelişmelerin tahmin edilebilirliğine de bağlıdır (Mançellari ve Xhepa, 2003: 6).

Döviz Rezervleri ve Borç Yükü, Ülkenin dış borç yükünün fazla olması cari hesap dengesizliğinin finanse edilmesini daha güç kılmaktadır. Yüksek oranlı bir borcun finansmanı hem ihracat gelirlerini eritir hem de büyüme için gerekli yatırım mallarının ithalatını engeller. Yüksek döviz rezervleri ve düşük dış borç yükü cari açığın sürdürülememeye riskini azaltarak ülkenin düşük maliyetle cari açığını finanse etmesini mümkün kılmaktadır. Ülkenin borcuna ödediği yabancı para cinsinden reel faiz oranı ise piyasanın ülkenin risk primini değerlendirmesinin veya cari açığın sürdürülebilme gücünün bir göstergesidir.

Politika İstikrarsızlığı ve İktisadi Çevreye İlişkin Belirsizlik, Makroekonomik politikaları zayıf bir iktidar veya rejimdeki bir değişme tehlikesi, uluslararası finansal kesimin cari açığın finansmanını sağlama arzusunu azaltabilmektedir. Bu, politika ve finansal çevre ile iktisadi değişkenlere ilişkin beklentilerin kötüleşmesi ödemeler dengesi ve döviz kuru krizlerine zemin yaratabilmektedir. Bu da beraberinde cari açıkları beraberinde getirebilmektedir (Roubini ve Watchel, 1998: 9-10).

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE CARİ İŞLEMLER DENGESİ

Globalleşmenin tarihçesi her ne kadar çok daha gerilere götürülebilse de somut adımların İkinci Dünya Savaşı sonrasında atıldığı görülmektedir. Bu savaşta, büyük acılar, sıkıntılar yaşamış Avrupa ülkeleri, bir daha benzeri sorunları yaşamamak ve ekonomik durumlarını iyileştirmek için ekonomik ve siyasi birliktelik oluşturmanın yollarını arayamaya başlamışlardır. İşte, kendine özgü kurumları, kuralları, işleyiş mekanizmaları ve uluslar üstü niteliği ile günümüzde ulaşılmış en ileri bütünleşme modelini oluşturan Avrupa Birliği (AB), İkinci Dünya Savaşı izleyen dönemde özellikle Fransa ve Almanya arasındaki sorunların kalıcı olarak çözülmesi ve kıtaya barış ve refah tesisi amacıyla oluşturulmuş bir projedir (Bilici, 2010: 29-39).

AB, çok eski bir rüya olmasına rağmen çok yeni bir proje olarak karşımıza çıkar. AB, Avrupa ülkelerinin ortak bir kaderi paylaşma adına, kendi ulusal egemenlik haklarının giderek artan bir oranını, oluşturulan ortak havuza devretme eylemidir. Avrupa bütünleşme hareketinin temelinde korumacı ekonomik politikalar yerine, ticari liberalleşme ile ulusal barış ve refahın daha hızlı artacağı düşüncesi yatar. Ayrıca ülke sınırlarının milliyetçilik ve düşmanlık duygularıyla ayrılması yerine, ülkeler arasında işbirliğine gidilerek insanların refah düzeyinin artırılması amaçlanır (Bilici, 2010: 33).

1.1 AVRUPA BİRLİĞİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Avrupa kıtası üzerinde bulunan devletler yüzyıllar boyunca birbirleriyle savaştıktan sonra 1950'de zamanın Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın barış içinde yaşayacak bir Avrupa kurmak üzere harekete geçmesi ve bu Avrupa projesinin kıta üzerinde yankı bulmasıyla AB süreci 1951 yılında iki sektörde ortak pazarı öngören

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşmasıyla (AKÇT) başlamıştır. Altı yıl sonra da bütünleşme hareketi AET (Roma) Antlaşmasıyla tüm sektörleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Bilici, 2010: 29-39).

II. Dünya Savaşı sonrası gelişmeler Batı'da "Birleşik Avrupa" fikrine güç vermiştir. Ancak bu fikrin oluşması daha eskilere uzanır. Birlik temelli bir Avrupa düşüncesi 1957 Roma Anlaşması'nın çok ötesinde bir geçmişe sahiptir. Bu düşüncede 1300'ler ve sonrasında itibaren, temelinde iç ve dış tehdit olarak kendini gösteren savaşların etkisi büyük olmuştur. Bu nedenle ilk düşüncelerin güvenlik temelli olması tesadüfi değildir. Daha sonraları ise ekonomik güç ve siyasi etki kavramları da birlik olma gereksinimi içine dahil edilmiştir (Berksoy ve Işık, 2006: 7).

Avrupa'da ulusal egemenlik temelinde kurulu devletlerarasındaki rekabetin askeri alanda da kendini gösterme tehlikesi, İkinci Dünya Savaşının Avrupa ülkeleri arasındaki çelişkilerin uzlaşmaz bir nitelik olmasından kaynaklanması gerçeği, J.Monnet ve Maurice Schuman gibi düşünürleri etkilemiştir. J.Monnet ve Maurice Schuman Avrupa'nın sorunlarına çözümü siyasi birlikte görmüşlerdir. Onlara göre Avrupa devletleri ABD'ye benzer bir biçimde bütünleşmeliydi. Bu birleşme sonucunda kurulacak Avrupa Birleşik Devletleri'nin konumu eskisinden çok daha üstün olacak, ekonomik bütünleşme de Avrupa'nın siyasi birliğinin sağlanmasında bir araç olarak değerlendiriliyordu (Alpar ve Ongun, 1985: 172).

Doğu Avrupa'da sosyalizmin egemen olması, Batı Avrupa ülkelerinin sosyalizmin yayılmasına karşı her yönden güçlendirilmesini gerekli kılması, Batı Avrupa ülkelerinin birçoğunda ekonomik çöküntü yıkım düzeyinde olması, siyasi havanın karışık olması ve sosyal çelişkilerin keskinleşmesi, maddi temellere Avrupa'nın ekonomik bütünleşmesinden yana olduğunu belirten ABD'nin devreye girerek 1947

yılımı izleyen Avrupa'nın imarı için sağladığı Marshall Yardımı fonları görüşmeleri sonrasında Avrupa'nın ekonomik bütünleşmesinden yana olduğunu belirtmesiyle nihayet bulmuştur. Bu çerçevede, AB'nin oluşum süreci Marshall yardımı altında Avrupa'ya akan ABD sermayesinin kendilerini giderek ABD'ye bağımlı kılacağını gören Batı Avrupa ülkelerinin, Avrupa menşeli yeni bir sermaye piyasası oluşturmak istemeleri ile başlamıştır. Bu amaçlarına bireysel olarak ulaşmaları mümkün olmadığından, bu ülkelerin ekonomik potansiyellerinin bir araya getirilmesi ve böylece güçlü bir Avrupa Ortak Pazarı oluşturulması planlanmıştır. Avrupa Topluluğu'nun kuruluşundaki temel “ekonomik” neden budur. Sovyetler Birliği'nin batıya doğru yayılmasının engellenmesi de, Avrupa Topluluğu'nun temel felsefesinin “politik” boyunu oluşturmaktadır (Alpar ve Ongun, 1985: 173 ve DTM, 2002: 4).

1932'de Avrupa'nın üç küçük ülkesi olan Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan “Ouchy Sözleşmesi” ile oluşturulan “Benelüks”, uzun yıllar önce ekonomik daha sonra siyasal alanda kurulmaya çalışılacak olan entegrasyona yönelik ilk ciddi girişimdir. Bu sözleşme ile amaçlanan bu üç ülke arasında bir tür gümrük birliğini hayata geçirmektir. Daha sonra 1948'de faaliyete başlayan Avrupa Ekonomik Yardımlaşma Organizasyonu ve 1949'da kurulan Avrupa Konseyi, Avrupa Devletleri'nin istedikleri sonuçları vermemiş, istenildiği gibi bir birlik için gerekli şartların sağlanabilmesinde yetersiz kalmıştır (Berksoy ve Işık, 2006: 16-17).

Nitekim, 1957'de altı ülkeyle, İtalya, Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, başlayan ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu(AKÇT), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) olarak biçimlenen üçlü bir kurumsal yapı üzerine bina edilen AB, alan, kaynaklar ve ekonomik temelli yeni bir stratejik ortaklık düşüncesini uygulama alanına sokarak bir anlamda

yeni bir çağ başlatan (Berksoy ve Işık 2006: 7), kuruluş aşamasında 185 milyon nüfuslu, son genişleme ile 27 üyesi ve toplam 500 milyonu bulan nüfusuyla dünyanın en büyük yerel pazarı haline dönüşmüş, 13 trilyon Euro tutarındaki GSYİH ile dünya üretiminin %25'ini sağlar hale gelmiştir.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, AB'nin oluşmasında çok önemli bir yere sahiptir. Federal Almanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Belçika ve Fransa arasında 18 Nisan 1951 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması sonucunda kurulan AKÇT ile Federal Almanya ile Fransa arasında kömür ve çelik konularında yaşanan, Avrupa devletlerini olumsuz etkileyen çatışmaları önleyerek tek bir pazar oluşturarak üye ülkelerin gelişimine yardım etmek, üye ülkelerde yatırımların artmasını sağlayarak işsizliğin azalmasını sağlamağa ve bu ülkelerde yaşayan insanların yaşam kalitesinin yükselmesine ortam hazırlamağa çalışmıştır. Topluluk bu amaçlarına ulaşmak için ileriki yıllarda yatırım tasarılarına destek sağlayarak, yeni iş olanaklarının oluşturulması için çalışmış ve topluluk dışında kalan ülkelere yönelik ortak gümrük tarifesi uygulamıştır. Üye ülkelerin kısmen bağımsızlıklarından vazgeçerek uluslar üstü bir otoritenin yönetimini ve denetimini kabul etmeleri yönünden ileri yıllarda AB'ne doğru atılmış önemli bir adımdır (Berksoy ve Işık, 2006: 18). 1952'de faaliyetlerine başlayan Birlik, kömür ve çelik için bir ortak pazar açarak birleşme ortamını hazırlamıştır. Kuruluşun görevi, altı Batı Avrupa ülkesi arasında yapılan bir kartel anlaşmasıyla, kömür ve çelik ürünlerine ilişkin ticari kısıtlamaları kaldırmak, bu hammaddeler üzerindeki rekabetin kurallarını belirlemektir (Alpar ve Ongun, 1985: 173).

1952'de faaliyetlerine başlayan, "Montanunion" olarak da anılan birliğe, 1973'te İngiltere, İrlanda ve Danimarka, 1981'de Yunanistan, 1986'da Portekiz ve İspanya, 1995'te Finlandiya, İsveç ve Avusturya katılmışlardır (DTM, 2002: 10).

Bazı ekonomik alanlarda sınırlı kalmış olsa da AKÇT'nin kurulduğu 1951 yılından sonra üye ülkelerde meydana gelen olumlu gelişmeler, bu devletler arasında birkaç sektörle sınırlı kalmayan, daha geniş kapsamlı yeni ortaklıkların oluşturulmasına yönelik inancı güçlendirmiştir. Ancak 1951 yılında Avrupa Savunma Topluluğu ve 1953 yılında Avrupa Siyasal Topluluğu olarak somutlaşan savunma ve dış politika alanlarındaki bütünleşme girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması, Avrupa Devletlerine, ekonomik entegrasyon tamamlanmadan siyasal bir entegrasyona ulaşamayacağını göstermiştir. AKÇT'ye üye 6 ülke 25 Mart 1957 tarihinde İtalya'nın başkenti Roma'da bir araya gelerek, **Roma Antlaşması**'ni imzalamışlardır. Roma Antlaşması'nın en büyük özelliği demokrasi ile yönetilen her Avrupa ülkesinin AET'ye girebileceğini belirtmesidir. Bu ileride Avrupa'da bir siyasi entegrasyonun kurulması düşüncesinin daha o yıllarda var olduğunu açık bir kanıtıdır (Berksoy ve Işık, 2006: 19-20).

1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girip, Roma Antlaşması ile hukuken ve fiilen uluslar arası bir kuruluş olma niteliği kazanan **Avrupa Ekonomik Topluluğu** (AET)'nin nihai hedefi de Avrupa'nın siyasal bütünlüğe ulaşmasıdır. Bu hedefe varmak için öngörülen ekonomik dengeyi sağlamak üzere, ilk araç olarak üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbestçe dolaştığı bir ortak Pazar ve gümrük birliği kurulması öngörülmüştür (DTM, 2002: 10).

Roma Antlaşması ile vücut bulan AET'nin en önemli bölümü ve bir anlamda özü, altı ülke arasında (Fransa, İtalya, Belçika, F.Almanya, Hollanda, Lüksemburg) bir gümrük birliğinin kurulmasıdır. Mal değişimlerinin tümünü kapsayan ve üye devletlerarası ithalat ve ihracata gümrük tarifelerinin, eş etkili vergilerin ve diğer

engellerin yasaklanmasını ve birlik dışı ülkelerle ilişkilerde bir ortak gümrük tarifesinin benimsenmesini içeren maddeler yer almıştır (Alpar ve Ongun, 1985: 176).

AB'nin geçmişteki en büyük sorunu; milli pazarlarının bölünmüşlüğü ve bu durumun maliyetlere olan arttırıcı etkisidir. Avrupa Toplulukları'nın ekonomik sıkıntılarını gidermede yetersiz kalan Roma Antlaşması'nın günün şart ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde uyumlandırılması ve uygulanması zorunluluğu ortaya çıkmış, bu durum ise Avrupa Tek Pazarı'nın ana amacını oluşturmuştur. Bu kapsamda, hukuki bir belge olan **Avrupa Tek Senedi** (ATS) ile ilgili faaliyetler yapılmaya başlanmıştır (Dura ve Atık, 2003: 46).

Avrupa Tek Pazarı'nın kurulması, Avrupa ekonomik birliği yolunda atılmış ilk ve en önemli adımlardan biridir. 1957 tarihinde imzalanan ve Avrupa Topluluklarını kuran Roma Antlaşması'nda, üye devletler arasında önce bir gümrük birliğinin, ardından da bir ortak pazar'ın kurulması öngörülmüştür. Avrupa'da bir iç pazarın yaratılması, Avrupa Toplulukları'nı kuran Roma Antlaşması'nın 2. maddesinde belirtilmesine rağmen, amaca hemen ulaşamamıştır (Karluk, 2002: 43). Bu çerçevede, öncelikle, 1968 yılında üye ülkeler arasındaki ticarete gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını öngören gümrük birliği yürürlüğe girmiştir. Daha sonra, 1987 yılında, Tek Avrupa Senedi ile üretim faktörlerinin de serbest dolaşımının sağlandığı tek pazarın tamamlanması için 1992 yılı hedefi kesinleştirilmiş ve 1993 yılının başında Avrupa Tek Pazarı yürürlüğe girmiştir (Samsun, 2003: 58).

Avrupa'nın bütünleştirilmesi kapsamında; Avrupa Toplulukları'nın kurumsal ve siyasal bakımdan yeniden canlandırılmasına yönelik 1980'lerin ortalarından sonra başlatılan girişimler, akabinde, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra iki Almanya'nın 3 Kasım 1990'da birleşmesi, merkezi ve doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet denetiminden

kurtularak demokratikleşmeleri, Aralık 1991’de Sovyetler Birliği’nin çözülmesi Avrupa’nın siyasi yapısını baştan aşağı etkilemiştir. Üye ülkeler arasında ekonomik ve siyasal bütünleşmeleri içeren Avrupa Tek Senedi böylece yetersiz kalmıştır. Avrupa’da meydana gelen bu gelişmeler karşısında, Topluluğa üye devletler ileri derecede bütünleşme için siyasal baskılarını artırmaya başlamışlardır. Yine, 1980’lerin ortalarında Avrupa Toplulukları’nın ekonomisi istikrarlı ve önemli gelişmelere sahne olduysa da; Tek Pazar’ın tanımlanması için mali ve sosyal koordinasyona ihtiyaç duyulması ve böylece, ekonomik ve mali birlik alanında Hükümetler arası Konferans gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Üye ülke vatandaşlarının gelinen aşamadan memnun olmamaları, daha başarılı sonuçlar veren bir bütünleşmeden yana tavır koyarak hükümetlerine kamuoyu baskısı yaratmaları **Maastricht Antlaşması**’nı (Avrupa Birliği Antlaşması’nı) meydana getirmiştir (Bozkurt, Özcan ve Köktaş, 2004: 25-26).

7 Şubat 1992 tarihinde AB’ye üye ülkelerin Dışişleri ve Maliye Bakanları tarafından imzalanan anılan antlaşma; tek bir Avrupa parasının hayata geçirilmesinin takvim ve koşullarını saptamıştır. Antlaşma da ayrıca, Avrupa Toplulukları’nın bundan sonra da Avrupa Topluluğu olarak anılması, ancak Antlaşma ile başlatılan politik entegrasyon süreci vurgulanmak istenildiğinde, söz konusu kavramın Avrupa Birliği olarak ifade edilmesi kararlaştırılmıştır. Maastricht Antlaşması, Avrupa Birliği Antlaşması olarak da anılır (DTM, 2002: 9-13).

Maastricht anlaşmasından sonra topluluğun amaçları şöyle sıralanabilir; dengeli ve sürdürülebilir ekonomik ve sosyal ilerlemeyi sağlamak, bunun için özellikle iç sınırlardan arındırılmış bir alan yaratmak, ekonomik ve sosyal kaynaşmayı güçlendirmek ve sonunda tek para birimini içerecek ekonomik ve parasal birliği kurmak, ortak bir dış politika ve güvenlik politikası uygulayarak sonunda ortak bir

savunma politikası oluşturmak ve bu konuda Avrupa Birliği'nin uluslararası alana kendi kimliği ile çıkmasını sağlamak, Avrupa Birliği yurttaşlığı ile üye devletlerde yaşayanların hak ve çıkarlarının daha güçlü biçimde korunmasını sağlamak, adalet ve içişlerinde daha sıkı işbirliğini geliştirmek ve Topluluk müktesebatını eksiksiz muhafaza etmek ve geliştirmektir (Bozkurt, Özcan ve Köktaş, 2004: 29.)

AB'yi anlamada en önemli nokta kurumlarının nasıl işlendiğinin kavranmasıdır. Kurumlar anayasal kurullarla düzenlemeye tabi tutulmakta ve sahip oldukları yetkileri kullanarak sistemin işlemlerini sağlamaktadırlar. Topluluklarda da aşağı yukarı aynı yapıyı görmek mümkündür. Tepede anayasal olarak nitelenebilecek kurucu antlaşmalar yer almakta ve bu kurucu metinlerle Topluluk kurumlarına bir takım yetkiler verilmektedir. Kurumlarda bu yetkileri kullanarak gerekli düzenlemeleri yapmakta ve sistemin işlemlerini sağlamaktadırlar (Tezcan, 2005: 2). Topluluk organları, topluluğun temel yapısını teşkil eden kurumların yanı sıra yardımcı kurumlardan oluşmaktadır. Bu kurumlardan ilki **Avrupa Parlamentosu**'dur. Parlamento, Birliğe üye ülkelerin halklarının doğrudan genel oyla seçtikleri temsilcilerinden oluşmaktadır (Berksoy ve Işık, 2006: 23-24). Başlangıçta, yasama yetkisi bulunmayan ve daha çok bir danışma organı niteliği taşıyan Parlamento'ya daha sonra, topluluğun kendi mali kaynaklarının oluşması ile birlikte, bütçe denetimine ilişkin olarak giderek artan yetkiler tanınmıştır. Beş yıllık bir süre için seçilen Parlamento üyeleri, mensup oldukları ülkelere göre değil, siyasi görüşlerine göre gruplaşmışlardır. Bir başka deyişle, Parlamento bünyesinde ulusal partiler yer almamakta, Avrupa düzeyinde örgütlenmiş politik gruplar bulunmaktadır (DTM, 2002: 24).

Parlamento'nun çalışma sistemi Komisyonlar üzerine kurulmuştur. Buna göre Parlamento'ya gelen bir konu, ilgili komisyona havale edilir. Bu komisyon, bir üyesini

konuyla ilgili olarak rapor hazırlaması için raportör olarak atar. Raportör raporunu Komisyon'a sunar ve tartışılır. Komisyon bu konudaki görüşünü kabul eder ve konu Genel Kurul'da görüşülerek Avrupa Parlamentosu'nun görüşü biçimde resmîyet kazanır (Tezcan, 2005: 18).

Avrupa Birliği'nin yürütme organı konumundaki **Komisyon**, Üye Devletlerin hükümetleri tarafından karşılıklı antlaşmalarla atanan bağımsız üyelerden oluşur. Komisyon Üyeleri, Komisyon'da ulusal hükümetlerinden tümüyle bağımsız olarak yalnızca AB'nin menfaatine hareket etmekle yükümlüdürler. Komisyon tarafsız bir organ olarak antlaşmaların ve Topluluk mevzuatının; devletler, firmalar, örgütler ve diğer Topluluk kurumları tarafından doğru uygulanmasını sağlar. Antlaşmalar veya topluluk yasaları kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal eden devletler aleyhinde Avrupa Adalet Divanı'nda dava açabilir. Komisyon, Bakanlar Konseyi'ne önerilerde bulunarak AB'nin yasama sürecinde de etkilidir. Ayrıca Birlik içindeki tüm fonların yönetimi de komisyonun sorumluluğundadır (Berksoy ve Işık, 2006: 26).

Üye devlet temsilcilerinin, genellikle bakanların, bir araya geldiği, üye devletlerin, doğrudan kendi çıkarlarını korudukları ve taahhüt altına girdikleri bir diğer kurum olan **Konsey**, birliğin temel karar organı olması nedeniyle AB'nin geleceğini belirler. AB'nin yasalarını çıkarır, politik hedeflerini belirler. Konsey başkanlığı altı aylık dönemler için, sırasıyla üye devlet bakanları tarafından yapılır. Her üye bakan bir yandan kendi ülkelerinin çıkarlarını temsil edip savunurken, bir yandan da AB'yi başarıya ulaştıracak uyuşmaları sağlamaya çalışır (Dura ve Atık, 2003: 164).

AB'nin en yüksek yargı organı Adalet Divanı, Paris Antlaşması ile kurulmuş ve daha sonra imzalanan Roma Antlaşması sonucunda da tek bir yapı haline getirilmiştir. Divan'da yargıç ve savcılar bulunur ve alınan kararlarla Birlik hukukunun

geliştirilmesine ve korunmasına önemli katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle Avrupa bütünleşmesinde lokomotif görevini üstlenmiş bir organdır. Divan en yüksek yargı organı olduğundan verdiği kararların temyizi mümkün değildir. Türkiye Cumhuriyeti de 6 Mart 1995 tarihinde imzaladığı Antlaşma nedeniyle Divan'ın Gümrük Birliği ile almış olduğu kararların tümüne uymakla yükümlüdür (Berksoy ve Işık, 2006: 28).

Sayıştay, AB'nin ve Birliğe bağlı kurum ve kuruluşların gelirleriyle giderlerini inceler ve bunların yasalarda ön görüldüğü şekilde yürütülüp yürütülmediğini denetler. Bu amaçla AB fonlarına erişim hakkına sahip olan her kurum ve organ Sayıştay'ın denetimine tabidir ve istenilen bilgi ve belgeleri vermekle yükümlüdür. Topluluk fonlarını yöneten ulusal, bölgesel ve yerel yönetimler ile AB içinde ve dışında topluluktan yardım alanlar da bu denetimin kapsamı içindedir (Berksoy ve Işık, 2006: 28).

Avrupa Merkez Bankası'nın temel görevi ve sorumluluğu, para politikasını uygulamak ve fiyat istikrarını sağlamaktır, 1994'te kurulan Avrupa Para Enstitüsü'nün yerini almış, 1 Ocak 1999'da faaliyetlerine başlamıştır. Bu tarih, katılımcı ülke paralarının döviz kurlarının Euro'ya sabitlendiği tarihtir. MB, ulusal hükümetler ve AB'nin diğer organları karşısında önemli ölçüde bağımsız olarak çalışır. Bağımsızlık, organlara katılan üyelerin bağımsızlığı garanti altına alınarak sağlanmıştır (Dura ve Atık, 2003: 174).

Avrupa Merkez Bankası'nın kurulması, ulusal merkez bankalarının ortadan kalkması sonucunu doğurmamıştır. Tersine, Avrupa Merkez Bankası ile ulusal merkez bankaları, birlikte, Avrupa Merkez Bankaları Sistemini oluşturmuştur. Sistemin başlıca görevleri, AB'nin tek para politikasını belirlemek ve uygulamak, kambiyo (döviz) işlemleri yapmak, ödeme sistemlerinin düzenli işlemsini sağlamak, Euro alanında, üye

devletlerin resmi döviz karşılıklarını bulundurmak ve yönetmek şeklinde sıralanabilir. Ulusal merkez bankaları, AMB'nin talimat ve tavsiyelerine uymak zorunda olmakla beraber kendi alanlarındaki yetkilerini kullanmaya devam ederler. Ulusal merkez bankalarının başkanları, AMB'nin üst karar mercii olan Yönetim Konseyi'nin üyesidirler (Dura ve Atık, 2003: 175).

1.2 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ

II. Dünya Savaşı öncesine kadar Avrupa ülkeleri arasında süregelen düşmanlıklar, aşırı milliyetçilik ve emperyalizm akımlarından dolayı, Avrupa'da tam anlamıyla bir birlik oluşturulması mümkün olmamıştır. Savaş sırasında bu ülkelerin uğradığı ekonomik ve politik çöküntü, birleşme için fırsat yaratmıştır. Özellikle Avrupa ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklar ve uzun süren savaşlar sonucu bu kıtanın yüzyıllardır sürdürdüğü "dünyanın merkezi" olma özelliğini yitirmesi, Avrupa'yı birleşme kararını almaya yönlendirmiştir. Ayrıca yaşanan iki büyük savaştan sonra barışa ciddi bir özlem duyulmaya başlaması, Avrupa'daki birleşmenin, tüm uluslar arası ilişkilerde düzenli, dengeli ve istikrarlı gelişmelere katkı sağlayacağı fikri Avrupa'yı sarmaya başlamıştır.

Avrupa bütünleşmesi birbirini takip eden çeşitli genişleme ve derinleşme süreçlerinden geçerek ortak para biriminden, tarım ve göç politikalarına kadar pek çok alanda ortak politikalar uygulayan 27 üyeli bir Birliğe dönüşmüştür. Bu süreçte "genişleme politikası", AB'nin en önemli dış politika aracı olmuştur. AB yeni üye devletleri bünyesine katarak ekonomik, siyasi ve jeopolitik açıdan çok daha güçlü bir Birlik haline gelmiş ve uluslar arası sistemdeki etkinliğini artırmıştır. AB'nin genişleme politikası Avrupa bütünleşmesine paralel olarak gelişmiş ve değişmiştir. Özellikle Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin üye olduğu son genişleme dalgası, genişleme politikasının ve "koşulluluk" ilkesinin kurumsallaşmasını sağlamıştır. 1993 yılında

yapılan Kopenhag Zirvesinde belirlenen kriterler üyelik koşullarını kesin bir biçimde ortaya koymaktır. Aday ülkelerin üyelik koşullarını karşılamak için yapmakla yükümlü olduğu çalışmalar, Katılım Ortaklığı Belgesi ve İlerleme Raporu gibi belgelerle hem ayrıntılandırılmış hem de düzenli olarak izlenmeye başlanmıştır. Böylece AB, yaklaşık yarım yüzyıllık birikimini korumayı ve genişleme yüzünden mevcut politikalarından geri adım atmamayı başarmıştır.

Avrupa Toplulukları'nın ilk genişlemesi, ekonomik gelişmesi belli seviyeye gelmiş ve birbirine yakın ülkelerden oluştuğundan entegrasyon sürecinin başlangıçta sorunsuz olacağı düşünülmüştür. Fakat 1970'li yıllarda ortaya çıkan dolar ve petrol şoku gibi dünya ekonomisinde meydana gelen değişimler; üye ülkelerin koruyucu politikalar izlemesine ve birbirleriyle olan ticareti azaltmasına yol açmış ve yeni üyelerin de katılımı ile birlikte sorunlar daha da ağırlaşmıştır. Diğer taraftan, Avrupa Toplulukları Kurumları'nın; çoğu kararlarını oybirliği ilkesi ile alması, ilk genişleme ile üye ülke sayısının 6'dan 9'a çıkması ve çoğalması ile karar alma süreci daha yavaş işletmeye başlamıştır. Ayrıca, 1970'li yıllardaki Avrupa Toplulukları bütçesinin; ağırlıklı olarak ortak tarım politikasını finanse etmek amacıyla düzenlenmiş olması, İngiltere'nin diğer üye ülkelere nazaran ekonomisindeki tarım sektörünün payının düşük olması, buna karşılık Commonwealth ülkeleriyle yaptığı ithalattan alınan gümrük vergilerinin Avrupa Toplulukları bütçesine, özellikle ekonomisindeki tarım sektörünün payı yüksek olan üye devletlere katkı sağlaması; ortak gümrük tarifesi yoluyla önemli katkılar sağlayan İngiltere'yi bütçeden en az pay alan duruma düşürmüştür. Bu yüzden, İngiltere'nin Avrupa Toplulukları bütçesi ile ilgili eleştirileri ciddi tartışmalara neden olmuştur (Dura ve Atık, 2003: 207-209). Genişleme süreci, temel olarak 5 döneme ayrılabilir.

1.2.1 I.Genişleme: İngiltere, İrlanda, Danimarka

Avrupa Toplulukları'nın kuruluşundan itibaren üye ülkelerde meydana gelen olumlu gelişmeler, 20. yüzyılın ikinci yarısının başında bu tür entegrasyonlara sıcak bakmamış Avrupa Devletleri'nin, bu topluluklara üyelik başvurusunda bulunmalarına neden olmuştur. Bu devletlerden biri de Avrupa'daki siyasi birleşmelerden yana olmayan, bağlayıcılığı daha az olan antlaşmaları savunan İngiltere'dir. İngiltere, 1961 yılına kadar kurulan tüm siyasi entegrasyonların dışında kalmış, bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını savunmuştur. 1961'de AET ile İngiltere arasında başlayan görüşmeler Fransa'nın olumsuz tavrı nedeniyle uzamıştır. Fransa, tarım politikası başta olmak üzere ekonomik anlamda zarar göreceği düşüncesiyle İngiltere'nin Topluluğa girmesine karşı çıkmıştır. Fransa dışında BENELÜKS ülkeler (Hollanda, Belçika ve Lüksemburg) başta olmak üzere genel görüş, İngiltere'nin Topluluğa katılımının gerekliliği yönünde olmuştur (Berksoy ve Işık, 2006: 30).

İngiltere'nin AET'ye tam üyeliği iki kez Fransa'nın vetosu ile karşılaşmıştır. Bu durum İngiltere'nin tam üyelik sürecinin, İrlanda ve Danimarka'nın tam üyelik süreçlerine göre daha sancılı olmasına yol açmıştır. İngiltere'nin AET'ye ilk başvurusu 1961 yılında olmuş; o zamanki Fransa Cumhurbaşkanı General de Gaulle, İngiltere'nin Roma Antlaşması şartlarını uygulamaya istekli olmadığını ve dolayısıyla İngiltere ile bir ortaklık antlaşması imzalanabileceğini ifade etmiştir. Böylece İngiltere'nin ilk başvurusunda AET'ye girmesine engel olmuştur. İngiltere ikinci başvurusunu 1967'de İrlanda ile beraber yapmıştır. Bu ülkeleri Danimarka izlemiştir. Aynı yıl AET'ye başvuran başka bir ülke Norveç'tir (Dura ve Atık, 2003: 207-209). 1967'de Lüksemburg'da toplanan AET'ye üye 6 ülke bu ülkelerin üyelik talebinin görüşülmesinin erteleme kararı almıştır. Fransa Cumhurbaşkanı General de Gaulle,

İngiltere'nin AET'ye girmesinin topluluğun niteliğini değiştireceğine, İngiltere'nin son yıllarda artan ekonomik ve sosyal sıkıntılarının bulunduğu yönünde bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama beraberinde Fransa'nın vetosuna ve İngiltere'nin AET'ye tam üyelik yolundaki ikinci başvurusunun da sonuçsuz kalmasına neden olmuştur (Berksoy ve Işık, 2006: 31).

İngiltere ve Fransa'da yeni yönetimlerle beraber İngiltere'nin AET'ye üyeliği konusunda önemli gelişmeler sağlandı. Şöyle ki İngiltere'de yeni hükümetin AET'ye üyelik konusunda olumlu bakışı ve Fransa'daki yeni yönetimin İngiltere'nin üyeliğine karşı olmadığını açıklaması 1970'te İngiltere ile AET arasında tam üyelik görüşmelerinin başlamasına neden olmuştur. 1967'de AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunan İrlanda ve Danimarka ile de İngiltere ile eş zamanlı olarak üyelik müzakerelerine başlanmıştır. İngiltere, İrlanda ve Danimarka ile yapılan antlaşmaların 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun üye sayısı 6'dan 9'a yükselmiştir. Bu üç ülkeyle AET'ye üyelik başvurusu yapan Norveç'te 1972'de yapılan halk oylanması sonucu Norveç halkının AET üyeliğine sıcak bakmadığı görülmüş ve neticede Norveç üye olmamıştır (Berksoy ve Işık, 2006: 32).

Avrupa Toplulukları'nın ilk genişlemesi, ekonomik gelişmesi belli seviyeye gelmiş ve birbirine yakın ülkelerden oluştuğundan entegrasyon sürecinin başlangıçta sorunsuz olacağı düşünülmüştür. Fakat 1970'li yıllarda ortaya çıkan dolar ve petrol şoku gibi dünya ekonomisinde meydana gelen değişimler; üye ülkelerin koruyucu politikalar izlemesine ve birbirleriyle olan ticareti azaltmasına yol açmıştır. Yine yeni üyelerin de katılımıyla Avrupa Toplulukları Kurumları'nın; çoğu kararlarını oybirliği ilkesi ile alınması, ilk genişleme ile üye ülke sayısının 6'dan 9'a çıkarak çoğalması ile karar alma sürecini daha yavaş işletmeye başlatması sorunları daha da ağırlaştırmıştır.

Benzer şekilde İngiltere'nin Avrupa Toplulukları içindeki federal eğilimlere karşı ulusal egemenliği tercih eden yaklaşımları da sorunların ağırlaşmasında etkili olmuştur (Dura-Atık, 2003: 207-209).

1.2.2 II. Genişleme: Yunanistan

Topluluğun ikinci genişlemesi, 1981 yılında güneye doğru olmuştur. Yunanistan, 1 Ocak 1981 tarihinde Topluluğa 10 uncu üye olarak katılmıştır. Yunanistan, Roma Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden yaklaşık 1.5 yıl sonra; 1959'da AET'ye "ortak üye" olmak için başvurmuştur. Bu ülke, bir Avrupa ülkesi olduğu için Roma Antlaşması'na göre AET'ye üyelik ve ortaklık başvuru hakkına sahip idi. Bu hakkını kullanarak, AET'ye giriş için ilk başvuruda bulunan ülke olmuştur. Yunanistan ile AET arasında ortaklık müzakerelerine 10 Eylül 1959 tarihinde başlanılmıştır. Yapılan görüşmelerden sonra 1961'de Atina'da Yunanistan ile AET arasında bir Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, Yunanistan'ı belirli süreler sonunda AET tam üyeliğine hazırlayıcı niteliktedir. 1962'de yürürlüğe giren Atina Anlaşması ile Yunanistan, AET'ye 22 yıl sonra tam üye olabilecektir (Karluk, 2003: 17).

Yunanistan'ın üyelik başvurusu yapmasındaki görünür neden ekonomik anlamda gelişmeyi amaçlamak olsa da asıl neden siyasi ve tarihidir. Türkiye ile yaşanan politik sorunlar, Avrupa'da gelişen bu entegrasyona kayıtsız kalmamak gerektiği düşüncesi ve tarih boyu Batı'nın "altın çocuğu" olarak görülen Yunanistan'ın Batı'ya karşı tarihsel aidiyet duygusu bu başvuruyu yapmasındaki asıl nedenler olarak kabul edilmektedir (Berksoy ve Işık, 2006: 32).

Yunanistan'da 21 Nisan 1967 tarihinde meydana gelen askeri darbe, bu ülkenin Toplulukla olan ilişkisini dondurmasına neden olmuştur. Yunanistan'da 20 Temmuz

1974’de Albaylar Cuntası’nın yönetimden düşmesi, ülkenin demokratik rejime geçişini hızlandırmış, Topluluk ile olan ilişkiler yeniden başlamıştır. Bu gelişmeler sonunda Yunanistan 12 Haziran 1975 tarihinde Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Yunanistan’ın bu başvurusu ile ilgili olarak, Komisyonun görüşü; ekonomik gerekçelerle olumsuz olmuştur (Dura ve Atık, 2003: 209). Komisyonun görüşü 1976’da Konsey’de görüşülmüş ve siyasi tarafın ağır basması sonucunda olumlu yönde değiştirilmiştir. 1976’da başlayan görüşmeler, 1979’da Atina’da Yunanistan’ın tam üyeliği ile ilgili katılım anlaşması imzalanarak, 1 Ocak 1981 tarihinden itibaren AET’nin 10 uncu üyesi olması biçiminde nihayet bulmuştur (Karluk, 2003: 19).

Yunanistan’ın tam üyeliğinin yarattığı siyasal sorunlar; Albaylar Cuntası rejiminden kurtularak demokrasiye geçişin sağlanması, Kıbrıs ve Türkiye ile olan ilişkileri yüzünden her zaman ekonomik sorunlardan daha ağır basmıştır. Ancak Yunanistan’ın ekonomik bakımdan tam üyelik için gerekli şartları taşımaması; nüfus ve yüzölçümü bakımından küçük olması nedeniyle tam üyelikten sonraki yıllarda çok fazla sorun yaratmamıştır. Fakat Topluluk nezdinde Yunanistan’la ilgili ekonomik problemler 1990’lı yıllarda belirginleşmiştir. Komisyon ve Avrupa Para Enstitüsü tarafından yapılan değerlendirmelerde, Euro’ya geçiş için belirlenen kriterleri yerine getiremeyen tek ülkenin Yunanistan olduğu belirtilmiştir (Dura ve Atık, 2003: 210).

1.2.3 III. Genişleme: İspanya ve Portekiz

Üçüncü genişleme İspanya ve Portekiz’in 1986 yılında tam üye olmaları ile meydana gelmiştir. Bu genişleme, ikinci genişleme ile iki benzer özelliğe sahiptir. İlk benzerlik; her iki genişleme de Avrupa’nın güneyine doğru olması, ikinci benzerlik ise, ekonomik gelişme seviyeleri diğer üyelere göre düşük olan iki ülkenin bu ülkelerde demokrasi ve barışın gelişmesi gibi daha çok siyasi nedenlerle Topluluğa kabul

edilmeleridir. Bununla beraber, Yunanistan'dan farklı olarak bu ülkelerin demokrasiye geçtikten sonra gösterdikleri ekonomik performans da tam üyeliğe kabul edilmelerinde etkili olmuştur (AT Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1986: 5)

1.2.4 İspanya'nın Tam Üyeliği

1960'lı yılların başından itibaren İspanya'da var olan Franco rejimi ekonomik ve siyasal alanlarda başarısız politikalar izlememiştir. Bu politikalar sosyal hayatı da son derece olumsuz etkilemiştir. Sıklaşan öğrenci eylemleri, grevler ve bu olaylar sonunda ilan edilen olağan üstü hal uygulanan politikaların olumsuz sonuçlarının sosyal hayata yansması olmuştur. İçeride yaşanan bu olumsuzluklarla birlikte 1966 yılında İngiltere ile yaşanan “Cebelitarık” sorunu Franco yönetiminin dış ilişkilerinde de zor durumda olduğunu ortaya koymuştur. Tüm bu sorunların çözümü doğrultusunda İspanya ilerleyen yıllarda ABD ve Avrupa Ülkeleri ile sıkı ilişkiler kurma çabasına girmiştir (Berksoy ve Işık, 2006: 34).

İspanya, 1962 yılından itibaren Topluluklar ile bütünleşmeyi son hedef olarak benimsemiş ve bu amaçla etkin işbirliği için çaba harcamıştır. 1964-1970 yılları arasında AET ile İspanya arasındaki görüşmeler, içeriği tamamen ticari nitelikte olan bir anlaşma üzerinde cereyan etmiştir. İspanya, 1975'te diktatör Franco'nun ölümü sonucunda demokratik rejime yeniden geçince; Haziran 1977 seçimlerinden sonra 28 Temmuz 1977'de Avrupa Toplulukları'na tam üye olmak için başvurmuştur (Karluk, 2003: 19).

Bununla birlikte, tam üyelik müzakereleri; özellikle coğrafi büyüklüğü ve nüfusu nedeniyle İspanya bakımından çetin geçmiştir. O dönemde, İspanya'nın gelir yapısı; Avrupa Toplulukları ortalamasının çok gerisinde idi. Tam üyelik görüşmeleri bu nedenle birkaç kez kesilme noktasına gelmiş, bu güçlüklerin aşılmasında; İspanyolların

tüm sosyo-ekonomik kesimlerinin Avrupa Toplulukları tam üyeliğine dört elle sarılmaları büyük rol oynamıştır (Ülger, 2005: 65).

Komasyon ekonomik nedenlerle İspanya'nın tam üyeliği konusunda olumsuz görüş bildirmiştir. Zira, İspanya'nın Topluluk ortalamasının gerisinde kalan gelir seviyesi ve kalabalık nüfusu, bu ülke ile olan tam üyelik görüşmelerinin sık sık kesilmesine neden olmuştur. Ancak, Komasyonun ekonomik nedenlerle ileri sürdüğü bu olumsuz görüş, tam üyelik başvurusu altında yatan siyasi nedenle dikkate alınmamıştır. Şöyle ki; İspanya, Franco'nun ölümü sonunda geçilen demokratik rejimi garanti altına almak amacıyla üyelik başvurusunda bulunmuştur. Nihayetinde 1985 yılında Madrid'te imzalanan katılma antlaşması ile İspanya Topluluğa tam üye olmuştur (Dura ve Atık, 2003: 210).

1 Ocak 1986 yürürlüğe giren Katılım Antlaşması, 7 yıllık bir "uyum dönemi"ni öngörmüştür. İspanya bazı hassas ürünlerde 3 veya 4 yılda ithal kotalarını kaldırmayı kabul etmiştir. Buna karşılık, AT için hassas olan demir-çelik ve tekstil ürünlerinde; İspanya üç yıl gönüllü ihracat kısıtlaması uygulamasını taahhüt etmiştir. Tarım kesiminde ise 10 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. Serbest dolaşım hakkı ise 1992'de elde edilmiştir (Karluk, 2003: 20).

1.2.5 Portekiz'in Tam Üyeliği

Portekiz, İspanya ile karşılaştırıldığında daha az gelişmiş bir yapıya sahiptir. Toplulukla olan ilişkileri, EFTA'nın bir üyesi olması nedeniyle, AET ve EFTA arasında imzalanan antlaşmalarla başlamıştır. AET ile EFTA arasında 1972'de imzalanan antlaşma ile Portekiz'den Topluluğa ihraç edilen bazı tarımsal ürünlere tercihli tarifeler tanınmıştır (Dura ve Atık, 2003: 211).

Portekiz’de 1960’da başlayıp artarak devam eden iç karışıklıklar, sömürgelerde baş gösteren bağımsızlık çabaları, Portekiz yönetiminin işini gün geçtikçe içinden çıkılmaz getirmiştir. 1969’da millet meclisi seçimleri yapılarak parlamenter rejime geçilmesi, sanılanın aksine, iç karışıklıkların, terör olayları ve anarşi, daha da artmasına neden olmuştur. Ayrıca deniz aşırı ülkelerdeki sömürgelerin bu iç karışıklıklardan faydalanarak bağımsızlıkları yönünde baskıları Portekiz hükümetini daha da zor duruma düşürmüştür (Berksoy ve Işık, 2006: 35).

Ekonomik manada bakıldığında Portekiz Avrupa’nın en yoksul ikinci ülkesiydi. Fakat Avrupa Topluluğu’ndaki ülkelerin büyük çoğunlu Portekiz ile ilişkilerin, gerek siyasi gerekse ekonomik nedenler ile geliştirilmesine olumlu bakmışlardır. Şöyle ki Avrupa Topluluğu’nun bir zenginler kulübü olmadığı gösterilmesi, siyasi entegrasyonların daha geniş bir coğrafyaya yayılarak daha etkili olması, Yunanistan ve İspanya’nın katılımı ile Topluluğun güney sınırının güçlendirilmesi olarak görülmüştür. 1973-1977 yıllarında Portekiz ile AET arasında yoğunlaşan ilişkiler, 1977’de Portekiz’in AET’ye tam üye olmak için konseye başvurması ile siyasi alana taşındı. Konsey de 1978’de Portekiz’in AET’ye katılma görüşmelerinin başlatılmasına karar vermiştir (Berksoy ve Işık, 2006: 35).

Portekiz’in Topluluğa katılma başvurusu, bu ülkede önemli kalkınma çabalarını ve ekonominin yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu amaçla, AET’den ek mali ve teknik yardım talebinde bulunulmuştur. 17 Ekim 1978’de başlayan görüşmeler 12 Haziran 1985 tarihinde Lizbon’da imzalanan Katılım Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Böylece, Portekiz; 1 Ocak 1986’da Topluluğun tam üyesi olmuştur. Katılım Antlaşması ile Portekiz’e 7 yıllık bir “uyum dönemi” süresi verilmiştir. Serbest dolaşım hakkı 1992’de elde edilmiştir (Karluk, 2003: 20-21).

İspanya ve Portekiz'in katılımı ile AET'nin başlangıçtaki üye sayısının iki katına çıkması; oybirliği ile karar alınması sürecini güçleştirirken, bu ülkelerin ekonomilerindeki tarım sektörünün payının yüksek olması da Topluluğun da uyum sorununu gündeme getirmiştir. Ortaya çıkan bu problemler nedeniyle; AET'nin genişleme politikasının yerini, derinleşme politikası almıştır (Dura ve Atık, 2003: 212-213).

1.2.6 İki Almanya'nın Birleşmesi

AET, iki Almanya'nın 3 Kasım 1990 tarihinde birleşmesiyle birlikte fiili bir genişlemeye maruz kalmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya ikiye bölünmüş; 13 Ağustos 1961 tarihinde iki Almanya arasındaki sınırlar kapatılmış ve Berlin Duvarı'nın yapımına başlanmıştır. W. Churchill, bu duvarı "demirperde" olarak tanımlamış ve duvar iki blok arasındaki soğuk savaşın bir simgesi olmuştur. Yapılışından 28 yıl sonra, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki demokratikleşme hareketleri sonucunda; Berlin Duvarı 9 Kasım 1989'da yıkılmış ve iki Almanya, duvarın ortadan kaldırılmasından bir yıl sonra, 3 Ekim 1990'da birleşmiştir. 1990 yılında AET'nin üye sayısı 12'den 13'e çıkmamıştır; ama AET organlarında Almanya'nın ağırlığı artmıştır. Avrupa Parlamento'sunda Almanya'nın milletvekili sayısı 81'den 99'a ulaşırken; diğer üç büyük ülkenin parlamenter sayısı ancak 81'den 87'e yükselmiştir. Birleşme ile birlikte, Doğu Almanya "de facto" olarak gümrük birliğine girmiş ve bu ülkenin üçüncü ülkelerle ticaretinde Topluluk mevzuatı uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca, Doğu Almanya'nın Avrupa Yatırım Bankası kredilerinden ve yapısal fonlardan yararlanabilmesi de mümkün olmuştur. Birleşme, bütçeye mali yük getireceğinden. Komisyon tarafından hazırlanan 1991 ve 1992 bütçe tekliflerinde; taahhütler ve ödemeler fasıllarında artışlar

öngörölmüştür. Birleşme maliyetinin % 80'ni, F. Almanya tarafından karşılanmıştır (Karluk, 2003: 22).

1.2.7 IV. Genişleme: Avusturya, İsveç ve Finlandiya

Avusturya'nın izlediği tarafsızlık politikası ve anayasasında öngörülen bağımsızlık anlayışı, bu ülkenin uzun yıllar Avrupa Topluluğu gibi kısmen de olsa egemenlik hakkının devrini öngören siyasi oluşumlara, bir Avrupa ülkesi olmasına rağmen, kayıtsız kalmasına neden olmuştur. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmaya başlamasıyla değişen siyasi güç dengeleri Avusturya'nın da zaman içinde uyguladığı tarafsızlık politikasını gözden geçirmesinin sebebidir. Bu doğrultuda 1989'da, Avusturya AET'ye tam üyelik için başvurmuştur. 1994'te yapılan halk oylamasında katılanların büyük çoğunluğunun Topluluğa girilmesi yönünde oy kullanmasıyla 1 Ocak 1995'ten itibaren Avusturya Avrupa Topluluğu'nun bir üyesi olmuştur.

Finlandiya'da Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesinden sonra bağımsızlık anlayışını gözden geçiren bir diğer ülkedir. Finlandiya, 1992'de AET'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve müzakereler başlatılmıştır. Finlandiya'da da yapılan halk oylaması sonucunda katılanların çoğunluğunun Topluluğa girilmesi yönündeki olumlu oy kullanması sonucunda Finlandiya 1 Ocak 1995'ten itibaren Avrupa Topluluğu'nun resmen üyesi olmuştur. Parlamenter monarşi ile yönetilen İsveç, Avusturya gibi, izlediği tarafsızlık politikası nedeniyle uzun yıllar Avrupa'daki siyasi oluşumlara dahil olmamıştır. 1991'de tam üyelik başvurusu yapan İsveç, Avusturya ve Finlandiya ile birlikte 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren Topluluğun resmen üyesi olmuştur (Berksoy ve Işık, 2006: 36).

İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın ekonomik gelişmelerini tamamladıktan sonra AB'ne katılmaları; dördüncü gelişmeye en sorunsuz gelişme özelliği kazandırmıştır.

İsveç'in EURO Alanı'na girmekten kaçınması bu gelişmenin tek pürüzü olmuştur (Dura ve Atık, 2003: 214).

Başlangıçta 6 üyeden (Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa, Almanya, İtalya) oluşan Topluluğun üye sayısı; dördüncü genişlemeyle birlikte (İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Avusturya, İsveç ve Finlandiya) 15 üye devlete ulaşmıştır.

1.2.8 Son Genişleme Süreci (2004 ve 2007)

Avrupa Birliği, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki konjonktürde, dünya ekonomisi içindeki güç mücadelesinde, yükselen ABD karşısında birlikte hareket ederek etkili olmak isteyen bir grup Avrupa ülkesinin girişimi olarak başlamıştır. Kuruluşundan bugüne çelişkiler ve mücadelelerle dolu bir süreçte ekonomik işbirliğinden siyasal bir birlik olmaya doğru hareket eden bu girişim, son olarak sosyalist rejimlerin çöküşü sonrasında Doğu Avrupa devletlerinin katılımı ile yeni bir evreye ulaşmıştır (Yılmaz, 2011: 23).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Avrupa kıtası açısından gerçek bir dönüm noktası olmuştur. Yarım yüzyıllık bölünmüşlüğü sona ermesinin ardından hem aday ülkelerin nitelik ve nicelikleri hem de Avrupa bütünleşmesinin ulaşmış olduğu derinlik açısından daha önceki genişlemelerden çok farklı olan bu genişleme süreci aday ülkeler açısından da AB açısından da oldukça sancılı geçmiştir. Genişlemeyi hazmedebilmesi için AB'nin kurumsal yapısı değiştirilmiş ve karar alma mekanizmaları yeniden düzenlenmiştir. 1998 yılında Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimiyle, 2000 yılında ise Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Romanya ve Slovakya ile başlayan müzakereler, Bulgaristan ve Romanya dışındaki diğer ülkelerin 1 Mayıs 2004'te AB'ye katılımlarıyla sonuçlanmıştır. Bulgaristan ve

Romanya ise yolsuzlukla mücadele konusundaki eksikliklerini tamamlayarak 1 Ocak 2007'de Birliğe üye olmuştur. Mayıs 2011 tarihi itibarıyla genişleme sürecine baktığımızda, AB hâlihazırda Hırvatistan, Türkiye ve İzlanda ile katılım müzakerelerini yürütmekte, Makedonya ve Karadağ'ı aday ülke, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Kosova'yı ise potansiyel aday ülkeler olarak görmektedir. AB'nin gelişimine paralel olarak genişleme politikası ve üyelik koşulları da değişmiş, üyeliğin getirdiği sorumluluklar arttıkça, yeni üye olacak ülkelerin önündeki engeller yükseltilmiştir. Ancak genişleme AB'nin hâlâ en önemli dış politika aracıdır ve AB'nin uluslararası sistemdeki artan gücünün temel kaynağıdır (AB Bakanlığı, 2012).

Gerek Topluluğu kuran gerekse Topluluğa sonradan katılan ülkelerin ortak amacı, diktatörlük ve keyfiyet rejimlerinden uzaklaşıp, demokratik ve özgürlükçü kurallar altında, dolayısıyla dünya arenasında saygınlığı olan ülkeler olarak yaşamaktır. Avrupa Birliği'nin genişlemesi özet olarak; 50'li yıllarda 6 ülke arasında kurulan Topluluğun üye sayısı, 70'li yıllarda 3, 80'li yıllarda 3, 90'yıllarda 3 ve 2000'li yıllarda 12 üyenin katılmasıyla 27'ye çıkmıştır (Bilici, 2010: 64).

Tablo 9: Avrupa Birliği'nin Genişlemesi

25 Mart 1957 Kuruluş: 6 ülke.	Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg
1.1.1973 Birinci Genişleme: Ülke sayısı 9.	İngiltere, İrlanda, Danimarka
1.1.1981 İkinci Genişleme: Ülke sayısı 10.	Yunanistan
1.1.1986 Üçüncü Genişleme: Ülke sayısı 12.	İspanya, Portekiz
1.1.1995 Dördüncü Genişleme: Ülke sayısı 15.	Avusturya, Finlandiya, İsveç
1.5.2004 Beşinci Genişleme: Ülke sayısı 25'e çıkıyor	- 8 Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkesi: Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Polonya, Litvanya, Letonya, Estonya, -Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında Kıbrıs Rum Yönetimi ve Malta
1.1.2007 Altıncı Genişleme: Ülke sayısı 27.	Romanya, Bulgaristan
Aday Ülkeler	Türkiye, Hırvatistan, Makedonya, İzlanda
Not: Karadağ (Aralık 2008), Arnavutluk (Nisan 2009) tarafından AB'ye iki yeni üyelik başvurusu yapılmıştır. Sırbistan, Bosna-Hersek, Kosova ise potansiyel aday ülkeler olarak değerlendirilmektedir.	

Kaynak: Bilici, N. (2010), "Avrupa Birliği ve Türkiye (Temel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular)", Seçkin Yayıncılık, Dördüncü Baskı, Ankara, ss:64.

1.3 AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE

İkinci Dünya Savaşı ertesinde tercihini Batı bloğu içinde yer almaktan yana kullanan Türkiye, NATO'ya kabul edilmesinin ardından, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na da başvurarak bir anlamda bundan sonraki tüm kararlarını etkileyecek olan adımı atmıştır. Oldukça uzun bir geçmişe sahip olan Türkiye – Avrupa Birliği ilişkileri, iki taraf için de inişli çıkışlı ancak önemli bir süreci ifade eder. Yaşanan tüm gerginliklere rağmen bugüne değin birbirinden vazgeçemeyen bu çiftin birlikteliğini başlatan resmi belge ise Ankara Anlaşması'dır. Anlaşmanın imzalandığı 1963'ten bu yana dünya siyasi ve ekonomik konjonktüründe meydana gelen değişimler, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve eski Doğu Bloğu ülkelerinin serbest piyasa ekonomisine geçişini takiben 10 Merkez ve Doğu Avrupa ülkesinin AB'ye tam üyelik için başvurması gibi beklenmedik gelişmeler, ilişkileri ayrıca ilginç kılan bir durum yaratmaktadır.

Türkiye; Avrupa Topluluğu'na, gümrük birliğinin olumlu etkileri, yeni pazar olanakları, yatırım fonlarından yararlanma, Yunanistan karşısında rekabet gücünü koruma, kurulacağı umulan “Avrupa Birleşik Devletleri” ile bütünleşme gibi nedenlerden dolayı katılmak istemiştir. Avrupa Topluluğu'nun Türkiye'nin katılımına ilişkin görüşü iki resmi belgede bulunabilir: Komisyon'un “Türkiye'nin Talebine Dair Görüş Tutanağı” ile “işbirliği Paketi...” Belgelere göre AET Türkiye ile “politik, sosyal ve ekonomik alanlarda yakın ilişki sürdürmekte temel bir çıkarı olduğunu” kabul etmiştir. Topluluk Türkiye'yi “coğrafi ve stratejik konumu” nedeniyle birlik içinde yer alması gereken bir ülke olarak değerlendirmektedir. Bu temel; 1990'lı yıllara girerken, Doğu Bloğu'nun dağılması üzerine, zayıflar gibi olmuştur. Ancak Asya Türk

Cumhuriyetleri ile olan yakın bağları, Türkiye'nin siyasal ve stratejik önemini yeniden artırmıştır (Dura ve Atık, 2003: 346).

Türkiye, AET'ye Roma Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden 19 ay sonra ortak üye olmak için 31 Temmuz 1959'da Topluluklar Konseyi'ne başvurmuştur. Türkiye, Yunanistan'dan sonra AET'ye ortak üye olmak için başvuran ikinci ülkedir. O zamanki genel görüş, Türkiye'nin Batı Toplumu içindeki yerini alması ve Yunanistan'ın yalnız bırakılmaması idi. Yunanistan ile 1 Mart 1960'ta ortaklık görüşmelerinin başlamasının ardından, 21 Nisan'da her iki ülkenin başvurularının paralel süreçlerde ele alınması kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin müzakere sürecine ilk engel 27 Mayıs 1960 Darbesi olmuştur. Fransa Cumhurbaşkanı General de Gaulle, Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idam edilmeleri üzerine Türkiye ile ilişkilerin dondurulmasını istemiştir. Türkiye, demokratik rejimden kopmanın Batı Avrupa'dan da kopmak anlamına geldiğini ilk defa somut bir şekilde görmüştür (Karluk, 2003: 532).

Türkiye ile Topluluk arasında bir ortaklık yaratan Ankara Anlaşması'nın imzalanmasına kadar geçen görüşmeler üç dönemden oluşur. İlk görüşmelerde Türkiye, ortaklık ilişkisinin gümrük işbirliği üzerinden kurulmasını, birliğin 12-24 yıl içinde gerçekleşmesini, AET organlarında temsil edilmesini, 200 milyon dolarlık bir yardım yapılmasını ve nihai amacın tam üyelik olduğunu Topluluğa iletmiştir. Topluluk, tam üyelikten önce organlara katılmanın mümkün olmadığını, gümrük birliği için 24 yılın kısaltılmasını istemiştir. Yunanistan ile ortaklık görüşmelerinin 1960'ta başlaması üzerine Konsey 22 Mart ve 21 Nisan 1960'ta Türk ve Yunan başvurularının aynı paralelde yürütülmesini kararlaştırmıştır. 27 Mayıs 1960 ihtilali üzerine kesilen görüşmeler 14 Ekim 1960'ta yeniden başlamıştır. İkinci dönem görüşmelerde, Türkiye gümrük birliğine dayanan bir ortaklık anlaşması üzerinde ısrar ederken, Topluluk

ekonomik işbirliğini ön plana çıkarmıştır. Üçüncü dönem görüşmeleri altı defa yapılmıştır. Görüşmelerin başlayabilmesi için önce Gaulle’ün vetosu kaldırılmıştır. Zira Gaulle, Menderes, Zorlu ve Polatkan’ın idam edilmeleri üzerine Türkiye ile ilişkilerin dondurulmasını istemiştir. Bu dönemde Türkiye, Topluluğa, Roma Anlaşmasına dayanarak bir gümrük birliğine dayanan üç dönemli ortaklık anlaşması yapılmasını, ayrıca 175 milyon ECU’lük mali yardım verilmesini kabul ettirmiştir (Karluk, 2003: 533-534).

Tablo 10: Türkiye- AB İlişkileri

1959	Üyelik başvurusu(Yunanistan’ın hemen ardından)
1963	Ankara Anlaşması (Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini hedefleyen Anlaşma)
1970	Katma Protokol (gümrük birliğinin tamamlanmasını öngören protokol)
1974	Kıbrıs barış harekâtı (Yunanistan’ın askeri yönetiminin devrilmesi, Yunanistan’ın AB’ye üyelik yolunun açılması)
1981	Yunanistan’ın AB’ye üye olması
1987	AB’ye tam üyelik başvuru yapılması, olumsuz yanıt alınması
1996	Türkiye-AB gümrük Birliği’nin başlatılması
Aralık 1997	Türkiye’nin tam üyeliğe “ehil” olduğuna ilişkin Konsey Kararı
Aralık 1999	Helsinki Zirvesi: Türkiye’nin aday ülke olarak kabul edilmesi
3 Ekim 1995	Türkiye’nin AB’ye tam üyelik müzakerelerinin başlaması
22 Aralık 2006	8 başlıkta müzakerelerin dondurulması

Kaynak: Bilici, N. (2010), “Avrupa Birliği ve Türkiye (Temel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular)”, Seçkin Yayıncılık, Dördüncü Baskı, Ankara, ss:75.

1.3.1 Yunanistan’ın Üye Olduğu 1.1.1981 Tarihine Kadar Türkiye-AB İlişkileri

Roma Antlaşması’nın 1958 yılında yürürlüğe girmesinin ardından, 15 Temmuz 1959 tarihinde Yunanistan, 31 Temmuz 1959 tarihinde de Türkiye Topluluğa katılmak için müracaat etmiştir. Türkiye ile AET arasındaki görüşmeler dört yıl sürmüş ve taraflar arasında Türkiye’nin tam üyeliğine yönelik bir “ortaklık” kurmuş olan Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanarak 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir (DTM, 2002: 315).

İmzalandığı yer dolayısıyla Ankara Anlaşması olarak bilinen Ortaklık Anlaşması'nın amacı; Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir. Ankara Anlaşması, Türkiye'nin Topluluğa tam üye sıfatıyla katılabilmesi yolunu açık tutmakta ve yürürlük süresine ilişkin bir hüküm de taşımamaktadır. Yani, Anlaşma'nın fesih hükmü yoktur. Bu nedenle, Anlaşma, amaçları gerçekleşene kadar yürürlükte kalacaktır (DTM, 2002: 316-317).

Anlaşma, 3 dönemin (hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem) arkasından Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini öngörmektedir. Hazırlık dönemi 5 yıl sürmüş, geçiş döneminin gerçekleşme esaslarını belirlemek üzere ise, 23 Kasım 1970 tarihinde Katma Protokol imzalanıp 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu protokol, Türkiye-AB gümrük birliğinin tamamlanmasına ilişkin koşulları belirlemektedir. Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği 1970'li yıllar, strateji yoksunluğundan dolayı tam üyelik fırsatının da kaçırıldığı yıllardır. Bu dönemde Türkiye, AB fırsatını değerlendirmeyi düşünmekten daha çok içerideki kıt ülke kaynaklarından daha çok pay alma mücadelesi yapmıştır. (Bilici, 2010: 65-66):

Katma Protokol'ün 23 Kasım 1970'te imzalanmasının arkasından yapılan seçimler sonucunda, kurulan koalisyon hükümeti Katma Protokol'ün verdiği yetkiye binaen, 26 Aralık 1976 tarihinde, 1977 ve 1978 yılları boyunca AET'ye karşı ilişkilerin dondurulmasına karar vermişlerdir. Dönem hükümetinin 9 Ekim 1978 tarihinde AB'ye yazdığı; ilişkilerin 5 yıl süreyle dondurulması, buna karşılık Türkiye'ye 5 Milyar \$ tutarında mali yardım yapılması talebinin dondurma kısmına yanıt alınmış, ancak

parasal destek talebi kabul görmemiştir. 1980 yılından Süleyman Demirel'in azınlık hükümeti iktidardadır. 1980 yılının sonuna kadar Türkiye'ni AET' ye tam üyelik başvurusunda bulunacağını açıklayan zamanın Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen gensoruyla Bakanlıktan düşürülmüş ve bu olayın ardından Türkiye en büyük ekonomik krizlerinden birinin içine girmiştir. 12 Eylül 1980'de ordunun yönetime el koymasıyla, Avrupa'yla ilişkiler tamamen kopmuştur. Üstelik bu dönemde Kenan Evren liderliğindeki yönetim Yunanistan'ın NATO'ya dönüşüne evet diyerek Türkiye'nin elindeki çok önemli bir kozu (veto hakkımızı) da harcamıştır.

1.3.2 1981-1996: Türkiye-AB Gümrük Birliğine Giden Yol

1978 yılında 5 yıl süreyle AB ile ilişkileri dondurma tarihine kadar AB ile ilişkilerde yan yana olduğumuz Yunanistan tek başına kalmıştır ve 1.1.1981 tarihinde AB üyesi olmuştur. Aynı tarihlerde o vakte kadar AB ile ilişkilerde Türkiye'nin gerisinde olan İspanya ve Portekiz AB'ye üyelik için talip olmuşlardır. AB'ye ilginin artması, doğal olarak değerini yükseltmiştir. 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetimi devralmasının ardından Topluluk, anti-demokratik ortamı gerekçe göstererek 22 Ocak 1982'den itibaren Türkiye ile olan ortaklık görüşmelerini süresiz olarak dondurma kararı almıştır. 1983'te yapılan seçimlerden sonra kurulan hükümet Avrupa ile entegrasyonu yeniden sağlamak amacıyla yoğun çaba harcamıştır. Fakat özellikle Yunanistan'ın 1981 yılından itibaren bir AET ülkesi olması Türkiye-AET ilişkilerinde geçmişe oranla daha fazla sorun yaşamasında önemi büyüktür (Berksoy ve Işık, 2006: 64).

14 Nisan 1987'de Türkiye, AET'ye tam üye olmak için başvurmuştur. Komisyon 1989'da açıkladığı görüşünde; Türkiye'nin Topluluğa üyelik konusunda ehliyetini kabul etmekle beraber, 1992'ye kadar sürecek Tek Pazar hedefini

gerçekleştirmeden önce Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun değerlendirilemeyeceğini, gümrük birliği sürecinin devam etmesinin gerektiğini belirtmiştir (Berksoy ve Işık, 2006: 65).

Türkiye tam AB'nin değerinin yüksek olduğu bir tarihte (14 Nisan 1987 tarihinde) AB'ye tam üyelik başvurusuna verilen yanıtta, öncelikle gümrük birliğinin tamamlanması gerektiği ifade edilmiştir. 1993 yılında başlatılan gümrük birliği müzakereleri de, 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Bu karar ile Türkiye ile AB arasında 1.1.1996 tarihinden itibaren Gümrük Birliği başlatılmıştır. Gümrük birliği, gümrüklerin Türkiye açısından kaldırılması olayıdır. Zira AB Türk sanayi ürünlerine uyguladığı vergileri 1971 yılında kaldırmıştır. Ancak klasik tarım ürünleri gümrük birliğinin kapsamına alınmamıştır. Tarım ürünlerinin AB ile serbest ticareti; Türkiye'nin AB'nin ortak tarım politikasını kabul edeceği zamana bırakılmıştır. Ayrıca Türkiye,3. ülkelere karşı uyguladığı gümrük vergilerini AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi seviyelerine indirmiştir. Böylece bu kara ile hazırlık döneminden sonra geçiş dönemi de tamamlanmış olmaktadır. Yani 5 yıllık hazırlık döneminin ardından, geçiş döneminin tamamlanması 23 yıl sürmüştür. Bu arada 1990 yılında, yeni AB adayları ortaya çıkmış ve sıralamada Türkiye'nin önüne geçmişlerdir (Bilici, 2010: 66-67).

1.3.3 1999 Helsinki Zirvesi: Adaylık Statüsünün Elde Edilmesi

12-13 Aralık 1997 tarihinde Lüksemburg'da yapılan zirvede, Türkiye'nin tam üyeliğe hazırlanması için bir strateji tespit edilmesi kararlaştırılmıştır. Hazırlanan strateji belgesinde, Türkiye'nin AB'nin genişleme sürecinde yer alacağı belirtilmiştir. 1998 yılında da gerçekleştirilen Avrupa Birliği Cardiff Zirvesi sonrasında Türkiye resmen üyelik adayı olarak belirlenmiştir (Berksoy ve Işık, 2006: 67). Türkiye, tam

üyeliğe yeterli gösterilmesine rağmen, genişleme süreci içine alınmamıştır. Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde oy birliği ile AB, Türkiye'ye aday ülke statüsü tanınmış ve diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir (Bilici, 2010: 66-67). Adaylığın kesinleşmesiyle AB-Türkiye yeni bir nitelik kazanmıştır.

1.3.4 1999 Helsinki Zirvesi ve Sonrası

Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye aday ülke statüsü tanınmasının ardından Cardiff Zirvesi'nde de aday ülkeler için, bu ülkelerin üyelik yolundaki ilerlemelerini gösteren, hakkında ilerleme raporları hazırlanan ülkeler arasına Türkiye'de dahil edilmiştir. Türkiye için hazırlanan ilk rapor olma özelliğini taşıyan 1998 Ekim Raporu, Komisyon'un 1989 yılında Türkiye'nin üyelik başvurusuna karşılık hazırladığı rapordan daha kapsamlıdır. Ekim 1999 tarihli ikinci raporda AB Komisyonu Türkiye'yi aday ülke olarak tanımlamıştır (Karlık, 2003: 779-780).

Avrupa Konseyi'nin 2004 Zirvesi kararında, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine gecikmeden başlayacağını belirtmesi 6 Ekim 2004'te AB Komisyonu'nun açıkladığı raporun sonrasına dayanır. Bu ilerleme raporu ve tavsiye kararı genel olarak olumlu değerlendirilmektedir. Türkiye'nin 2001 ve 2004 yıllarında gerçekleştirdiği iki büyük anayasa reformu ile Meclis'te onaylanan sekiz uyum paketinde yer alan siyasal reformlarla Türkiye'nin AB'ne yasal ve idari yaklaşması olumlu girişimler olarak değerlendirilmektedir. Bu gelişmelerle beraber Türkiye ile AB arasındaki ilişki 3 Ekim 2005 tarihi ile tam üyelik müzakerelerinin başladığı bir noktaya gelmiştir. Türkiye açısından müzakerelerin başlaması tarihi bir başarıdır (Berksoy ve Işık, 2006: 67).

Tam üyelik müzakerelerinin başlaması, sadece Türkiye ve Avrupa için değil başta bölge ülkeleri olmak üzere dünya için de tarihi bir sürecin başlaması anlamına

gelmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi konum, etnik ve dinsel kimlik yönüyle bu süreç birçok ülkeyi dolaylı ve doğrudan etkileyebilecek unsurları içermektedir. 1 Ocak 1958 tarihinde Roma Antlaşması ile kurulan AET'ye Yunanistan ile ortak üyelik başvurusunda bulunan en eski Avrupa ülkesi olan Türkiye, 1963 yılında imzalanan, tam üyeliği hedefleyen Ankara Antlaşması ile birlikte, 1987 yılındaki tam üyelik başvurusu üzerinden neredeyse 25 yıl geçmesine rağmen, henüz bir sonuç alınmamıştır. Bu süreçte zaman zaman yaşanabilecek sıkıntılar olsa da bir uygarlık projesi olarak sunulan Avrupa Birliğine tam üyelik hedefine ülkemizin eninde sonunda ulaşması ve gelecek nesillerin bu uygarlık projesinden yararlanması toplumun genel beklentisidir (Berksoy ve Işık, 2006: 70 ve Karluk, 2006:210).

1.4 AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELER VE TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI

Cari açığın kaynağının reel kesim olduğu durumda cari denge, ulusal tasarruflar ile ulusal yatırımlar arasındaki farka eşit olduğu için cari işlemler açığı ya tasarrufların azalması ya da yatırımların artmasından kaynaklanabilmektedir. Bu kaynaklar -yatırım artışı veya tasarruf düşmesi ve tasarruflar ile yatırımlardaki değişimin ilave özellikleri- veri bir cari açığın sürdürülebilirliğini etkilemektedir (Obstfeld ve Rogoff, 1996: 16). Sürdürülebilirlik kavramı açısından bakıldığında cari açığın sürdürülebilirliğinin sadece mevcut dış ticaret açığının sürdürülebilirliğine işaret etmediği ve karmaşık bir kavram olduğu görülmektedir. Cari açığın sürdürülebilirliği, ithalatın reel GSYH artışıyla karşılaştırılabilir bir düzeyde artması, uluslararası ödeme akımlarının ve brüt içsel rezervlerin azalmaması şeklindeki koşullara karşılık gelmekte ve bu ise cari açığın finansman kaynaklarının sürdürülebilirliğini göstermektedir. Cari açığın sürdürülebilirliği karmaşık bir kavram olmakla birlikte literatürde buna ilişkin çeşitli

kriterler geliştirilmiştir. Teorik olarak, cari açığın sürdürülebilirliğinin temel bir göstergesi olarak ekonominin dış finansal yükümlülüklerini ödeyebilirliği gösterilmektedir (Berke, 2009: 119).

Tablo 11, hem AB ülkelerinin hem de aday ülkelerin GSYH'larındaki değişim gösterilmektedir. 1992-1996 döneminde GSYH'daki artış ortalama olarak AB'nin genelinde yüzde 1,3 olarak gerçekleşmiştir. Ülke bazında aynı dönemde birlik üyesi ülkelere arasında GSYH'da en büyük artış Malta'da olurken ikinci sırada Polonya yer almıştır. Yine bu dönemde GSYH'da en düşük artış Letonya ve Litvanya'da kaydedilmiştir. Bu iki ülkenin GSYH'larındaki yüzdesel değişim negatif olmuştur. 1997-2001 döneminde AB'nin genelinde yüzde 2,9 olarak gerçekleşen GSYH'daki artış, ülke bazında en çok İrlanda ve Estonya'da, en az da Romanya ve Çek Cumhuriyeti'nde gerçekleşmiştir. Romanya'daki değişim negatif yönlü olmuştur. 2002-2006 döneminde ise AB'nin genelinde yüzde 2,1 olarak gerçekleşen GSYH'daki artış, ülke bazında en çok Letonya ve Estonya'da, en az da Portekiz ve İtalya'da gerçekleşmiştir. Aday ülkelerden Türkiye'nin GSYH'sındaki değişim 2007 yılındaki değişim yüzde 4,7 olurken, AB genelinde yüzde 3 olmuştur. Türkiye bu artış ile İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya gibi pek çok ülkeyi geride bırakarak 2007 yılında 27 birlik üyesi ülke arasında 11. sıradadır (Tablo 2.3.).

Aday ülkeler Hırvatistan, Makedonya, İzlanda GSYH'larındaki 2007 ve 2008 yıllarındaki yüzdelik artışlar ile Türkiye'nin önünde yer almışlardır. 2009 yılında ise GSYH'daki değişim Hırvatistan ile İzlanda'da Türkiye'den daha kötü olurken, Makedonya'daki değişim nispeten daha az olmuştur. 2010 yılında ise Türkiye yüzde 8,9'luk GSYH'sındaki artış ile yalnızca aday ülkeler arasında değil AB ülkeleri arasında

en yüksek artış yaşayan ülke olmuştur. GSYH'daki değişim, AB genelinde yüzde 2 iken, Türkiye'den sonra en yüksek artış kaydeden ülke yüzde 5,6 ile İsveç olmuştur.

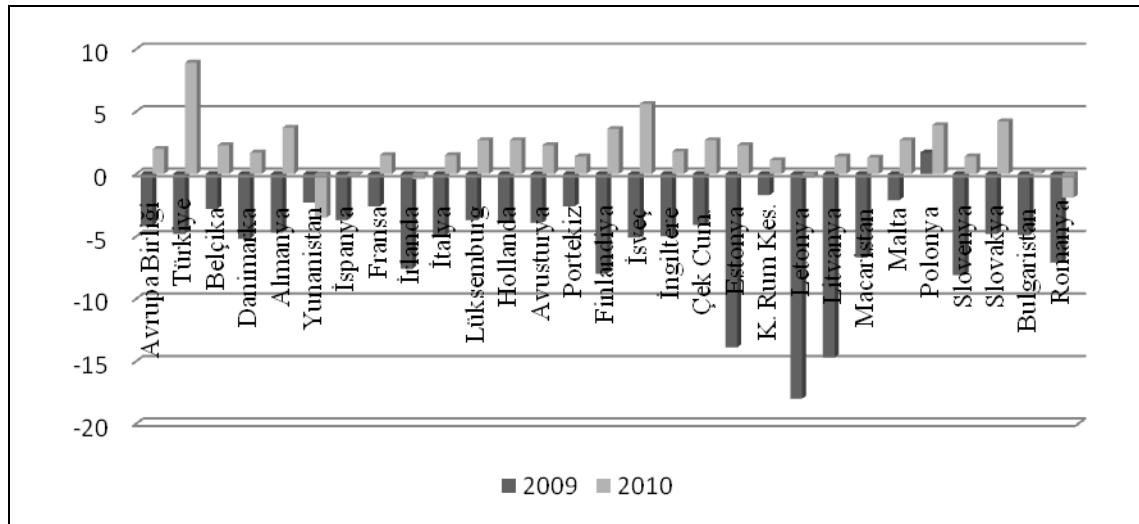
Tablo 11: AB Ülkelerinde GSYH (Yüzde Değişim)

		5 Yıllık Ortalama			Yıl Bazında				
		92-96	97-01	02-06	2006	2007	2008	2009	2010
AB-15 Ülkeleri	Belçika	1,5	2,7	2,0	2,7	2,9	1,0	-2,8	2,3
	Danimarka	2,6	2,4	1,8	3,4	1,6	-1,1	-5,2	1,7
	Almanya	1,4	2,1	1,0	3,4	2,7	1,0	-4,7	3,7
	Yunanistan	1,1	3,8	4,1	4,5	4,3	1,3	-2,3	-3,5
	İspanya	1,5	4,4	3,3	4,0	3,6	0,9	-3,7	-0,1
	Fransa	1,2	3,0	1,7	2,2	2,4	0,2	-2,6	1,5
	İrlanda	5,8	9,2	5,4	5,3	5,6	-3,5	-7,6	-0,4
	İtalya	1,2	2,0	0,9	2,0	1,5	-1,3	-5,0	1,5
	Lüksemburg	2,6	6,3	4,1	5,0	6,6	1,4	-3,7	2,7
	Hollanda	2,5	3,7	1,6	3,4	3,9	1,9	-3,9	2,7
	Avusturya	1,8	2,6	2,2	3,6	3,7	2,2	-3,9	2,3
	Portekiz	2,0	3,9	0,7	1,4	2,4	0,0	-2,6	1,4
	Finlandiya	1,3	4,5	3,0	4,4	5,3	0,9	-8,0	3,6
	İsveç	1,2	3,4	3,3	4,3	3,3	-0,4	-5,1	5,6
İngiltere	2,5	3,4	2,6	2,8	2,7	-0,1	-5,0	1,8	
AB-27 Ülkeleri	Çek Cumhuriyeti	2,3	1,2	4,6	6,8	6,1	2,5	-4,1	2,7
	Estonya	-	7,0	8,5	10,6	6,9	-5,1	-13,9	2,3
	Kıbrıs Rum Kesimi	5,5	4,2	3,3	4,1	5,1	3,6	-1,7	1,1
	Letonya	-8,8	6,3	9,0	12,2	10,0	-4,2	-18,0	-0,3
	Litvanya	-8,3	4,7	8,0	7,8	9,8	2,9	-14,7	1,4
	Macaristan	0,5	4,3	3,9	3,6	0,8	0,8	-6,7	1,3
	Malta	5,0	3,4	2,2	3,6	3,7	2,6	-2,1	2,7
	Polonya	4,9	4,4	4,1	6,2	6,8	5,1	1,7	3,9
	Slovenya	2,0	4,2	4,3	5,9	6,9	3,7	-8,1	1,4
	Slovakya	-	2,7	5,9	8,5	10,5	5,8	-4,8	4,2
Bulgaristan	-2,8	2,5	6,0	6,5	6,4	6,2	-4,9	0,2	
Romanya	1,4	-0,7	6,2	7,9	6,3	7,3	-7,1	-1,9	
Avrupa Birliği (AB-27)		1,3	2,9	2,1	3,2	3,0	0,5	-4,2	2,0
Aday Ülkeler					92-07	2007	2008	2009	2010
	Türkiye				4,4	4,7	0,7	-4,8	8,9
	Hırvatistan				-	5,5	2,2	-6,0	-1,2
	Makedonya				1,0	6,1	5,0	-0,9	1,8
	İzlanda				3,6	6,0	1,3	-6,7	-4,0

Kaynak: IMF World Economic Outlook 2010 ve 2011'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 11'deki verilerden hareketle birlik ülkeleri ve Türkiye için hazırlanan Şekil 5'te 2009 ve 2010 yıllarına ait GSYH'daki değişim gösterilmektedir. Şekil 5'ten de görülebileceği gibi 2009 yılında tüm ülkelerde GSYH'daki değişim negatif yönlü olmuştur. En kötü değişim sırasıyla Letonya, Litvanya ve Estonya'da yaşanmıştır. 2010 yılında ise Yunanistan ve Romanya dışındaki diğer ülkelerde değişim pozitif yönlü olmuştur. En büyük artış Türkiye'de olurken birlik üyesi ülkelerde İsveç'te kaydedilmiştir.

Şekil 5: AB 'de GSYH (Yüzde Değişim)

Kaynak: IMF World Economic Outlook 2011'den yararlanılarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 12'de hem AB ülkeleri hem de aday ülkeler için cari işlemler dengesi, GSYH'nın yüzdesi olarak gösterilmiştir.

Tablo 12: Cari İşlemler Dengesi (GSYH'nın Yüzdesi Olarak)

		5 Yıllık Ortalama Olarak			Yıl Bazında				
		1992-96	1997-01	2002-06	2006	2007	2008	2009	2010
AB-15 Ülkeleri	Avrupa Birliği	-0.2	0.0	0.1	-1.2	-1.0	-1.9	1.0	-0.8
	Belçika	4.3	4.5	4.5	3.4	3.9	1.1	2.0	3.2
	Danimarka	1.8	1.2	3.3	3.0	1.4	2.7	3.6	5.2
	Almanya	-1.1	-0.8	4.2	6.6	7.6	6.7	5.0	5.8
	Yunanistan	0.5	-6.7	-11.8	-12.8	-15.7	-16.4	-14.0	-12.3
	İspanya	-1.4	-2.4	-6.0	-9.0	-10.0	-9.6	-5.5	-4.5
	Fransa	0.5	1.9	-0.6	-1.8	-2.2	-2.7	-2.9	-2.2
	İrlanda	2.6	0.5	-1.3	-3.7	-5.5	-5.6	-3.1	0.5
	İtalya	1.0	1.2	-1.0	-2.0	-1.8	-3.1	-3.2	-3.5
	Lüksemburg	12.8	10.0	10.5	10.4	10.1	5.3	6.7	8.1
	Hollanda	4.6	4.8	7.5	9.0	8.4	4.8	3.4	5.1
	Avusturya	-2.5	-1.4	2.4	3.3	4.0	3.7	2.6	3.2
	Portekiz	-5.5	-8.8	-8.9	-10.8	-10.2	-12.5	-10.4	-9.7
	Finlandiya	0.5	6.6	5.6	4.6	4.2	3.5	1.3	2.8
AB-27 Ülkeleri	İsveç	1.2	4.7	6.7	7.9	8.6	8.9	7.3	6.3
	İngiltere	-1.4	-1.5	-2.3	-3.4	-2.6	-1.6	-1.3	-2.5
	Çek Cumhuriyeti	2.1	-4.1	-4.4	-2.1	-2.6	-0.8	-1.2	-4.4
	Estonya	:	-7.4	-11.8	-15.7	-17.2	-8.8	4.5	3.8
	Kıbrıs Rum Kesimi	:	-4.3	-4.8	-7.0	-11.7	-17.7	-8.5	-9.0
	Letonya	6.0	-7.3	-12.5	-22.5	-22.3	-13.1	8.6	3.0
	Litvanya	:	-8.5	-7.4	-10.4	-15.1	-13.1	2.6	1.1
	Macaristan	:	-6.2	-8.1	-7.7	-7.0	-6.9	-0.4	1.0
	Malta	:	-6.4	-4.9	-9.2	-6.2	-5.6	-6.1	-4.0
	Polonya	0.6	-4.0	-2.4	-3.0	-5.1	-4.8	-1.9	-4.6
	Slovenya	2.5	-1.8	-1.4	-2.4	-4.5	-6.8	-1.3	-0.8
Aday Ülkeler	Slovakya	:	-6.5	-7.5	-8.3	-5.1	-6.9	-3.4	-3.6
	Bulgaristan	-4.3	-2.8	-8.6	-17.4	-20.1	-20.6	-8.4	-1.0
	Romanya	:	-5.4	-6.3	-10.6	-13.6	-11.4	-4.5	-4.2
	Türkiye				92-07	2007	2008	2009	2010
Hırvatistan				:	-7.6	-9.2	-5.4	-1.4	
Makedonya				:	-7.3	-12.7	-6.1	-2.2	
İzlanda				-6.2	-16.4	-22.1	-11.7	-11.2	

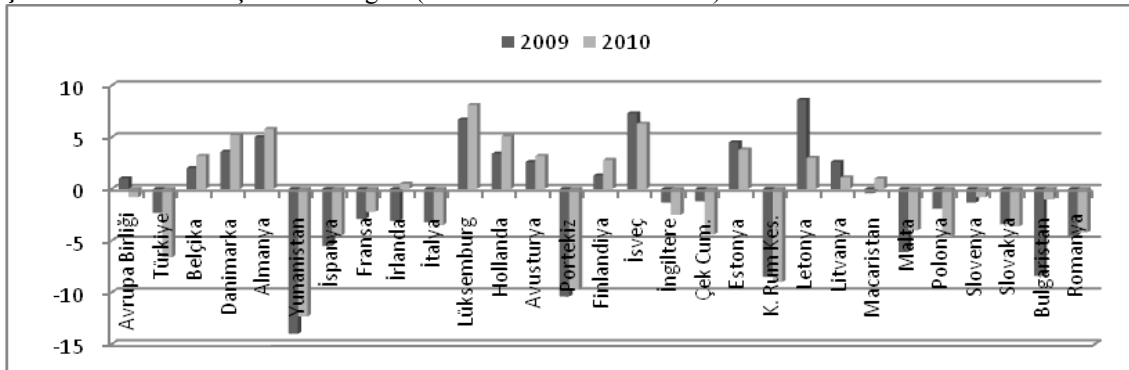
Kaynak: IMF World Economic Outlook 2010 ve 2011'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

AB genelinde 1992-1996 döneminde cari işlemler dengesi açık verirken, 1997-2001 döneminde denge sağlanmış, 2002-2006 döneminde ise cari işlemler dengesi fazla vermiştir. Ülke bazında 1992-1996 döneminde, birlik üyesi ülkelere arasında cari işlemler dengesinde en çok fazla veren ülkeler sırasıyla Lüksemburg, Letonya ve Hollanda olurken, en çok açık veren ülkeler Portekiz, Bulgaristan ve Avusturya'dır.

1997-2001 döneminde ise en çok fazla veren ülkeler Lüksemburg, Hollanda ve Belçika olurken en çok açık veren ülkeler Portekiz, Estonya ve Letonya'dır. 2002-2006 döneminde de en çok fazla veren ülkeler Lüksemburg, Hollanda ve İsveç'tir. Lüksemburg bu üç dönemde de cari işlemler dengesi en iyi olan ülkedir. Bu dönemde en çok açık veren ülkeler ise Letonya, Estonya ve Portekiz olmuştur. 2007 yılında en çok açık veren ülke Letonya olmuş, Onu Romanya izlemiştir. Bu yılda Türkiye hem aday ülkeler arasında hem de birlik üyeleri arasında orta nispeten daha iyi durumdadır. Aday ülkeler arasında 2010 yılı hariç her dönem aday ülkeler arasında açık vermesine rağmen en düşük açığa sahip ülke konumundadır. İzlanda ise gözlenen her dönemde diğer aday ülkelere nispeten daha yüksek cari işlemler açığı vermiştir.

Aşağıdaki grafikte 2009 ve 2010 yıllarına ait cari işlemler dengesindeki değişimler gösterilmektedir.

Şekil 6: AB'de Cari İşlemler Dengesi (GSYH'nın Yüzdesi Olarak)

Kaynak: IMF World Economic Outlook 2011'den yararlanılarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

AB genelinde 2009 yılında bir cari işlemler dengesinde bir fazla söz konusuken, 2010 yılında bir açık mevcuttur (Şekil 6). Her iki yılda da Türkiye, Yunanistan, İspanya Fransa, İtalya, Portekiz gibi ülkeler açık verirken, Belçika, Almanya, Hollanda, İsveç gibi ülkeler fazla vermiştir. Her iki yılda en çok açık veren ülke Yunanistan olurken, 2009 yılında en çok fazla veren ülke Lüksemburg, 2010 yılında ise Lüksemburg olmuştur.

1.5 AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELER VE TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞINA İLİŞKİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK GÖSTERGELERİ

Sürdürülebilirlik kavramı açısından bakıldığında cari açığın sürdürülebilirliğinin sadece mevcut dış ticaret açığının sürdürülebilirliğine işaret etmediği ve karmaşık bir kavram olduğu görülmektedir. Cari açığın sürdürülebilirliği, ithalatın reel GSYH artışıyla karşılaştırılabilir bir düzeyde artması, uluslararası ödeme akımlarının ve brüt içsel rezervlerin azalmaması şeklindeki koşullara karşılık gelmekte ve bu ise cari açığın finansman kaynaklarının sürdürülebilirliğini göstermektedir. Sürdürülebilirlik karmaşık bir kavram olmakla birlikte literatürde buna ilişkin çeşitli kriterler geliştirilmiştir. Teorik olarak, cari açığın sürdürülebilirliğinin temel bir göstergesi olarak ekonominin dış finansal yükümlülüklerini ödeyebilirliği (solvency) gösterilmektedir (Berke, 2009:119).

Mevcut makro ekonomik koşulların devam ettiği ve makro ekonomik politikada bir değişikliğin olmadığı durum şeklinde tanımlanabilen sürdürülebilirlikte bir cari işlemler açığının kaynağına bağlı olarak iyi veya kötü, sürdürülebilir veya sürdürülemez olup olmadığı ifade edilebilmektedir. Ülkenin mevcut borçlarını ödeyebilme gücünün var olup olmaması, doğrudan cari işlemler açığının sürdürülebilirliği konusunda bir karara varılmasını etkilemektedir. Cari açık veren bir ülkede eğer açık bir yılla sınırlı

kalmayıp yıllara doğru uzanıyorsa o zaman bu açığın ekonomi için zararlı olup olmadığının öngörülmesi gerekmektedir. Bu noktada; “cari işlemler açığının gayri safi milli hâsılaya oranı hangi düzeye ulaştığında uygulanmakta olan politikalarda bir değişikliğe ihtiyaç duyulmaktadır?” ya da “iktisatçılar arasında uzlaşma sonucu belirlenecek bir oran her ülke için geçerli olabilir mi?” gibi temel soruların yanı sıra, burada açık veren ülkenin sürdürülebilirliği için iki durum öne çıkmaktadır. Birincisi ülke cari işlemler dengesinde açığı nasıl veriyor yani açığın kaynağı nedir? İkinci ise verilen açık için sürdürülebilirlik göstergeleri nelerdir?

Literatürde cari açığın sürdürülebilirliği için çeşitli kriterler geliştirilmiştir. Bunlar; Cari Açık/GSYH Oranı, Yatırım/Tasarruf Oranı, İhracat/GSYH Oranı, Dış Borç/GSYH Oranı, Reel Döviz Kurunun Değerlenmesi, Sermaye Girişlerinin Büyüklüğü ve Bileşimi, Brüt İçsel Rezervler/Borç Stoku, İktisadi Büyüme, Finansal Yapı, Döviz Rezervleri ve Borç Yükü, Politika İstikrarsızlığı ve İktisadi Çevreye İlişkin Belirsizlik (Mançellari ve Xhepa, 2003: 5-6).

Bu göstergeler çalışmanın birinci bölümde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu bölümde de bu göstergelerin belli başlılarına ilişkin değerler AB ülkeleri ve Türkiye için tablolar ve grafikler ile ortaya konmaya çalışılacaktır. İlk olarak İhracat-İthalat verilerine ilişkin veriler Tablo 13’te gösterilmiştir:

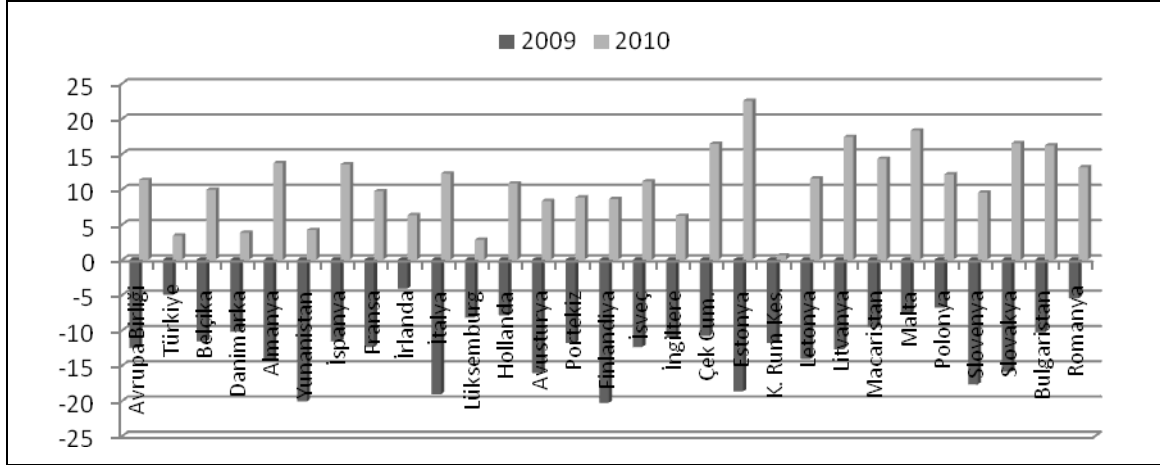
Tablo 13: Avrupa Birliği'nde İhracat-İthalat (Yüzde Değişim)

		5 Yıllık Ortalama Olarak						Yıl Bazında									
		1992-96		1997-01		2002-06		2006		2007		2008		2009		2010	
		X	M	X	M	X	M	X	M	X	M	X	M	X	M	X	M
	Avrupa Birliği	6.9	5.4	7.9	8.4	5.3	5.6	9.4	9.4	5.5	5.7	1.5	1.1	-12.5	-12.4	11.3	9.8
AB-15 Ülkeleri	Belçika	4.0	4.0	6.3	5.8	3.9	3.7	5.1	4.6	4.4	4.7	1.7	3.0	-11.6	-11.1	9.9	8.7
	Danimarka	3.4	4.3	7.2	7.2	4.5	7.5	9.0	13.4	2.2	2.6	2.4	3.3	-10.2	-13.2	3.8	3.9
	Almanya	2.8	3.2	9.1	7.5	7.5	5.9	13.1	11.9	7.6	5.0	2.5	3.3	-14.3	-9.4	13.7	11.7
	Yunanistan	4.2	3.8	11.2	10.8	3.6	3.0	5.3	9.7	5.8	9.8	4.0	4.0	-20.1	-18.6	4.2	-7.2
	İspanya	10.3	6.4	8.9	11.4	3.8	7.5	6.7	10.2	6.7	8.0	-1.1	-5.3	-11.6	-17.8	13.5	8.9
	Fransa	5.2	3.2	8.1	8.6	2.4	4.3	4.8	5.6	2.5	5.6	-0.5	0.6	-12.4	-10.7	9.7	8.8
	İrlanda	14.2	12.0	16.9	16.8	4.6	4.8	4.8	6.4	8.2	7.8	-0.8	-2.9	-4.1	-9.7	6.3	2.7
	İtalya	7.7	2.1	4.3	7.0	1.4	2.7	6.2	5.9	4.6	3.8	-3.9	-4.3	-19.1	-14.5	12.2	12.7
	Lüksemburg	4.4	3.6	10.7	11.1	7.4	7.2	13.0	12.8	9.1	9.3	6.6	8.5	-8.2	-10.3	2.8	4.6
	Hollanda	5.8	5.5	8.3	8.9	4.7	4.4	7.3	8.8	6.4	5.6	2.8	3.4	-7.9	-8.5	10.8	10.6
	Avusturya	3.2	3.3	9.1	6.7	6.1	5.1	7.7	5.4	8.6	7.0	1.0	-0.9	-16.1	-14.4	8.3	8.0
	Portekiz	7.5	7.0	5.9	8.0	4.4	3.2	11.6	7.2	7.6	5.5	-0.3	2.8	-11.8	-10.9	8.8	5.1
	Finlandiya	10.8	6.0	10.5	8.4	5.6	6.6	12.2	7.9	8.2	7.0	6.3	6.5	-20.3	-18.1	8.6	7.4
İsveç	7.8	4.4	8.3	7.6	6.3	5.0	9.0	9.0	5.7	9.0	1.4	2.9	-12.4	-13.2	11.1	12.7	
İngiltere	7.2	6.2	5.4	8.1	5.3	6.0	11.1	9.1	-2.6	-0.8	1.0	-1.2	-11.1	-12.3	6.2	8.5	
AB-27 Ülkeleri	Çek Cum.	9.7	20.1	10.3	9.8	11.3	9.9	15.8	14.3	15.0	14.3	6.0	4.7	-10.8	-10.6	16.4	16.0
	Estonya	:	:	13.0	12.4	9.0	12.2	6.7	13.3	1.5	7.8	0.4	-7.0	-18.7	-32.6	22.5	20.6
	K. Rum Kes.	:	:	6.1	4.7	1.6	4.0	3.5	6.7	6.1	13.3	-2.1	8.0	-11.8	-19.8	0.6	3.1
	Letonya	:	:	5.8	7.3	9.2	13.6	6.5	19.4	10.0	14.7	2.0	-11.2	-14.1	-33.5	11.5	11.5
	Litvanya	:	:	6.7	7.5	11.9	14.6	12.0	13.7	3.0	10.7	11.6	10.3	-12.7	-28.4	17.4	17.3
	Macaristan	11.5	11.9	15.2	16.0	10.9	10.4	18.6	14.8	16.2	13.3	5.7	5.8	-9.6	-14.6	14.3	12.8
	Malta	:	:	4.8	2.4	3.0	3.7	10.5	9.5	2.7	-0.8	-3.0	-2.9	-7.6	-10.6	18.3	12.9
	Polonya	12.2	15.3	9.7	9.7	11.0	9.9	14.6	17.3	9.1	13.7	7.1	8.0	-6.8	-12.4	12.1	13.9
	Slovenya	-2.1	3.1	7.9	7.7	9.0	8.7	12.5	12.2	13.7	16.7	3.3	3.8	-17.7	-19.7	9.5	7.2
	Slovakya	:	:	10.8	9.6	11.7	10.0	21.0	17.8	14.3	9.2	3.1	3.1	-15.9	-18.6	16.5	16.3
	Bulgaristan	:	:	3.2	11.5	11.0	14.1	50.7	47.7	6.1	9.6	3.0	4.2	-10.3	-21.5	16.2	4.5
Romanya	10.4	8.1	11.2	12.4	11.6	17.8	10.4	22.6	7.8	27.3	8.3	7.9	-5.5	-20.6	13.1	11.6	
Aday Ülkeler								92-07		2007		2008		2009		2010	
								X	M	X	M	X	M	X	M	X	M
		Türkiye						9.2	10.4	7.3	10.7	2.7	-4.1	-5.0	-14.3	3.4	20.7
		Hırvatistan						:	:	4.3	6.5	-2.2	-3.3	-17.3	-20.4	6.0	-1.3
		Makedonya						:	:	11.8	16.1	-6.3	-0.8	-16.2	-15.3	23.4	10.9
	İzlanda						4.8	6.2	17.7	-0.7	7.0	-18.4	6.6	-24.0	0.4	4.0	

Kaynak: IMF World Economic Outlook October 2010 ve September 2011'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 13'teki verilerden hareketle oluşturulan Şekil 7'de, AB ülkeleri ve Türkiye'de 2009 ve 2010 yıllarına ait sırasıyla ihracat ve ithalatın değişimi gösterilmektedir.

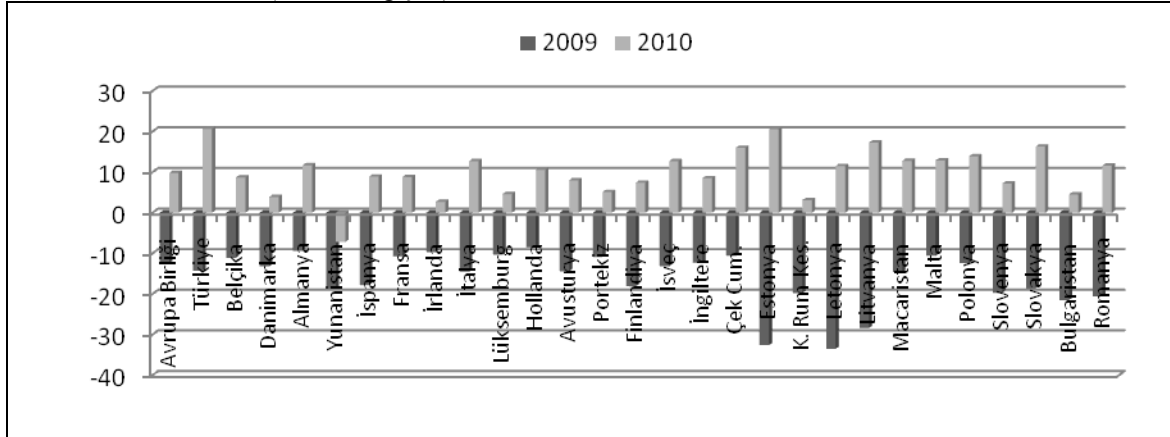
Şekil 7: AB’de İhracat (Yüzde Değişim)

Kaynak: IMF World Economic Outlook 2011’den yararlanılarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

2009 yılında hem AB’nin genelinde hem de diğer tüm ülkelerde ihracatta değişim azalma yönünde olmuştur (Şekil 7). En fazla azalış Yunanistan, İtalya, Finlandiya, Estonya’da gerçekleşmiştir. Türkiye’de ki azalma ise birlik ülkelerine kıyasla daha az olmuştur. 2010 yılında ise resim tersine dönmüş tüm ülkelerdeki değişim pozitif yönlü olmuştur. En büyük artış Estonya, Malta ve Çek Cumhuriyeti’nde görülmüştür.

Şekil 8: AB’de İthalat (Yüzde Değişim)

Kaynak: IMF World Economic Outlook 2011’den yararlanılarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

2009 yılında ithalattaki değişim ihracattakine benzer bir seyir izlemiştir (Şekil 8). Bu yılda en fazla değişim Letonya, Estonya ve Litvanya’da olmuştur. 2010 yılında ise tüm ülkelerde değişim pozitif yönlü olurken Yunanistan her iki yılda da negatif

yönlü bir değişim yaşamış hem 2009'da hem de 2010'da ithalatı azalmıştır. 2010 yılında en fazla artış gösteren ülkeler birlik dışından Türkiye, birlik içerisinde ise Estonya, Litvanya ve Slovakya olmuştur.

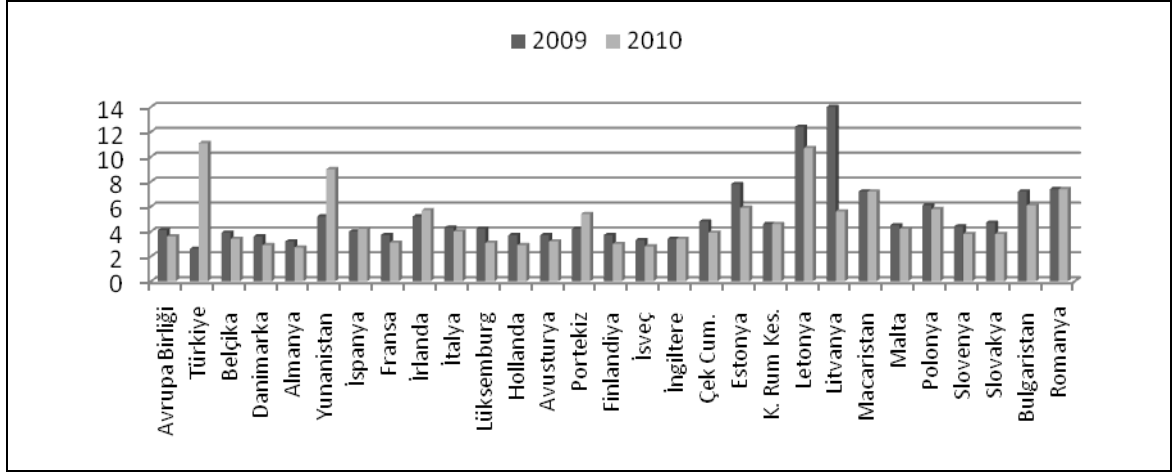
Avrupa Birliği'nde uzun dönemli yatırım oranları Tablo 14'te gösterilmiştir

Tablo 14: Avrupa Birliği'nde Uzun Dönemli Yatırım Oranları (Yüzde Değişim)

		5 Yıllık Ortalama Olarak			Yıl Bazında									
		1992-96	1997-01	2002-06	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
	Avrupa Birliği	:	:	:	:	:	:	:	4.1	4.6	4.5	4.1	3.6	
AB-15 Ülkeleri	Belçika	7.5	5.2	4.1	5.0	4.2	4.2	3.4	3.8	4.3	4.4	3.9	3.4	
	Danimarka	7.9	5.4	4.2	5.1	4.3	4.3	3.4	3.8	4.3	4.3	3.6	2.9	
	Almanya	6.9	5.0	4.0	4.8	4.1	4.0	3.4	3.8	4.2	4.0	3.2	2.7	
	Yunanistan	19.9	7.2	4.3	5.1	4.3	4.3	3.6	4.1	4.5	4.8	5.2	9.0	
	İspanya	10.4	5.3	4.1	5.0	4.1	4.1	3.4	3.8	4.3	4.4	4.0	4.2	
	Fransa	7.3	5.0	4.1	4.9	4.1	4.1	3.4	3.8	4.3	4.2	3.7	3.1	
	İrlanda	8.0	5.3	4.1	5.0	4.1	4.1	3.3	3.8	4.3	4.5	5.2	5.7	
	İtalya	11.3	5.4	4.2	5.0	4.3	4.3	3.6	4.1	4.5	4.7	4.3	4.0	
	Lüksemburg	7.0	5.1	4.0	4.7	4.0	4.2	3.4	3.9	4.6	4.6	4.2	3.1	
	Hollanda	6.9	5.0	4.1	4.9	4.1	4.1	3.4	3.8	4.3	4.2	3.7	2.9	
	Avusturya	6.9	5.1	4.1	5.0	4.2	4.2	3.4	3.8	4.3	4.3	3.7	3.2	
	Portekiz	10.8	5.4	4.1	5.0	4.2	4.1	3.4	3.9	4.4	4.5	4.2	5.4	
	Finlandiya	9.1	5.2	4.1	5.0	4.1	4.1	3.4	3.8	4.3	4.3	3.7	3.0	
	İsveç	9.3	5.4	4.3	5.3	4.6	4.4	3.4	3.7	4.2	3.9	3.3	2.8	
İngiltere	8.2	5.6	4.7	4.9	4.6	4.9	4.5	4.4	5.1	4.5	3.4	3.4		
AB-27 Ülkeleri	Çek Cum.	:	:	4.2	4.9	4.1	4.8	3.5	3.8	4.3	4.6	4.8	3.9	
	Estonya	:	:	5.4	8.4	5.3	4.4	4.2	5.0	6.1	8.2	7.8	5.9	
	K. Rum Kes.	:	7.2	5.1	5.7	4.7	5.8	5.2	4.1	4.5	4.6	4.6	4.6	
	Letonya	:	:	4.6	5.4	4.9	4.9	3.9	4.1	5.3	6.4	12.4	10.7	
	Litvanya	:	:	4.7	6.1	5.3	4.5	3.7	4.1	4.6	5.6	14.0	5.6	
	Macaristan	:	7.2	7.1	6.8	8.2	6.6	7.1	6.7	8.2	9.1	7.2	7.2	
	Malta	:	:	4.9	5.8	5.0	4.7	4.6	4.3	4.7	4.8	4.5	4.2	
	Polonya	:	:	6.1	7.4	5.8	6.9	5.2	5.2	5.5	6.1	6.1	5.8	
	Slovenya	:	:	5.5	8.7	6.4	4.7	3.8	3.9	4.5	4.6	4.4	3.8	
	Slovakya	:	:	5.0	6.9	5.0	5.0	3.5	4.4	4.5	4.7	4.7	3.8	
	Bulgaristan	:	:	5.6	8.3	6.5	5.4	3.9	4.2	4.5	5.4	7.2	6.1	
Romanya	:	:	:	:	:	:	7.2	7.1	7.7	9.7	7.4	7.4		

Kaynak: IMF World Economic Outlook October 2010 ve September 2011'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 9'da yatırım oranlarına baktığımızda ise her iki yılda da tüm ülkelerde pozitif yönlü değişim yaşanmıştır. Türkiye 2010 yılında en fazla değişim yaşayan ülkedir. Bu yılda Türkiye'nin uzun dönemli yatırım oranları yükselmiştir. Onu Letonya ve Yunanistan izlemektedir. 2009 yılında ise Türkiye uzun dönemli yatırım oranlarında en düşük seviyede artış yaşayan ülke olmuştur. Bu yılda en fazla artış kaydeden ülkeler Litvanya, Letonya ve Estonya olmuştur. Uzun dönemli yatırım oranlarındaki değişim her iki yılda da birçok ülke için aynı düzeyde değişim(artış) göstermiştir.

Şekil 9: AB’de Yatırımlar (Yüzde Değişim)

Kaynak: IMF World Economic Outlook 2011’den yararlanılarak araştırıcı tarafından hazırlanmıştır.

Tablo15’te de tasarruf oranlarını görmekteyiz. Hem 2009 hem de 2010’da tasarruf/GSMH oranları yüksek seviyede seyretmiştir. Yunanistan ve nispeten Portekiz ve Malta da ise bu oran düşük seviyede kalmıştır.

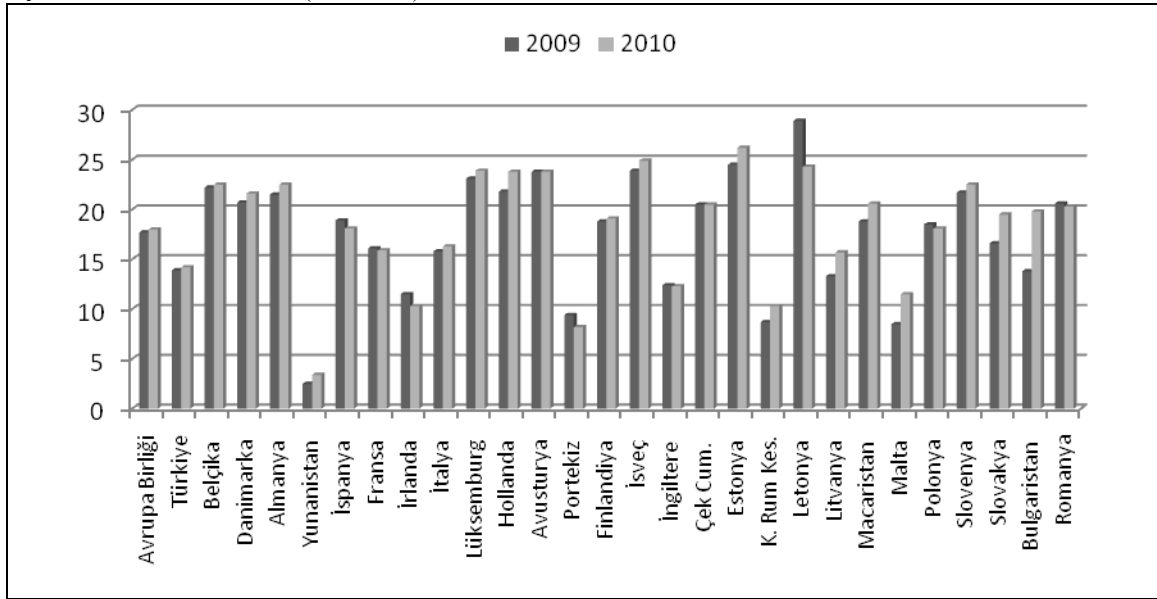
Tablo 15: Avrupa Birliği’nde Ulusal Tasarruf (GSMH’nın Yüzdesi Olarak)

		5 Yıllık Ortalama Olarak			Yıl Bazında					
		1992-96	1997-01	2002-06	2006	2007	2008	2009	2010	
	Avrupa Birliği	:	21.0	20.1	20.6	21.4	20.4	17.7	18.0	
AB-15 Ülkeleri	Belçika		24.8	25.9	25.2	25.8	26.7	25.1	22.2	22.5
	Danimarka		19.9	22.0	24.0	25.7	24.7	24.5	20.7	21.6
	Almanya		21.2	20.3	21.4	24.2	26.0	25.2	21.5	22.5
	Yunanistan		18.5	14.0	10.2	8.0	6.3	4.4	2.5	3.4
	İspanya		20.6	22.3	22.5	22.0	21.0	19.4	18.9	18.1
	Fransa		18.9	21.1	19.1	19.3	20.0	19.3	16.1	15.9
	İrlanda		18.6	23.5	23.0	24.8	21.7	16.4	11.5	10.3
	İtalya		20.6	21.3	20.0	19.6	20.1	18.0	15.8	16.3
	Lüksemburg		35.0	33.4	32.3	30.7	31.0	25.5	23.1	23.9
	Hollanda		25.9	27.1	26.9	29.0	28.8	25.7	21.8	23.8
	Avusturya		22.1	23.1	24.9	25.6	27.2	26.9	23.8	23.8
	Portekiz		19.4	19.1	15.1	12.4	12.7	10.6	9.4	8.2
	Finlandiya		17.8	26.5	26.0	25.9	27.1	25.2	18.8	19.1
	İsveç		17.6	22.3	24.3	26.6	28.9	29.3	23.9	24.9
İngiltere		15.2	16.2	14.8	14.1	15.6	15.0	12.4	12.3	
AB-27 Ülkeleri	Çek Cumhuriyeti		28.1	24.9	22.7	24.7	24.4	24.5	20.5	20.5
	Estonya	:		21.8	22.4	23.0	22.0	20.6	24.5	26.2
	Kıbrıs Rum Kesimi	:		13.8	14.7	13.8	10.7	6.4	8.7	10.3
	Letonya		31.2	16.6	20.0	17.2	18.1	18.1	28.9	24.3
	Litvanya	:		13.1	15.7	16.0	15.8	13.7	13.3	15.7
	Macaristan	:		21.9	16.9	16.3	16.4	16.8	18.8	20.6
	Malta	:		14.2	12.7	12.4	14.7	13.2	8.5	11.5
	Polonya		17.2	19.9	17.1	18.0	19.4	19.1	18.5	18.1
	Slovenya		23.5	24.3	25.2	26.5	27.2	25.2	21.7	22.5
	Slovakya	:		23.7	19.8	19.6	22.6	21.1	16.6	19.5
	Bulgaristan	:			12.3	10.0	7.9	13.2	13.8	19.8
Romanya		22.9	13.6	17.2	15.9	17.4	19.8	20.6	20.3	

Kaynak: IMF World Economic Outlook October 2010 ve September 2011’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

2009 yılında tasarruf/GSMH oranı en fazla olan ülke Letonya olurken, onu Estonya, İsveç ve Avusturya izlemiştir. 2010 yılında da Estonya, Letonya'nın yerine ilk sırada yer alsa da ilk dört sırada yine bu dört ülke yer almaktadır.

Şekil 10: AB'de Tasarruf (GSYH %)

Kaynak: IMF World Economic Outlook 2011'den yararlanılarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

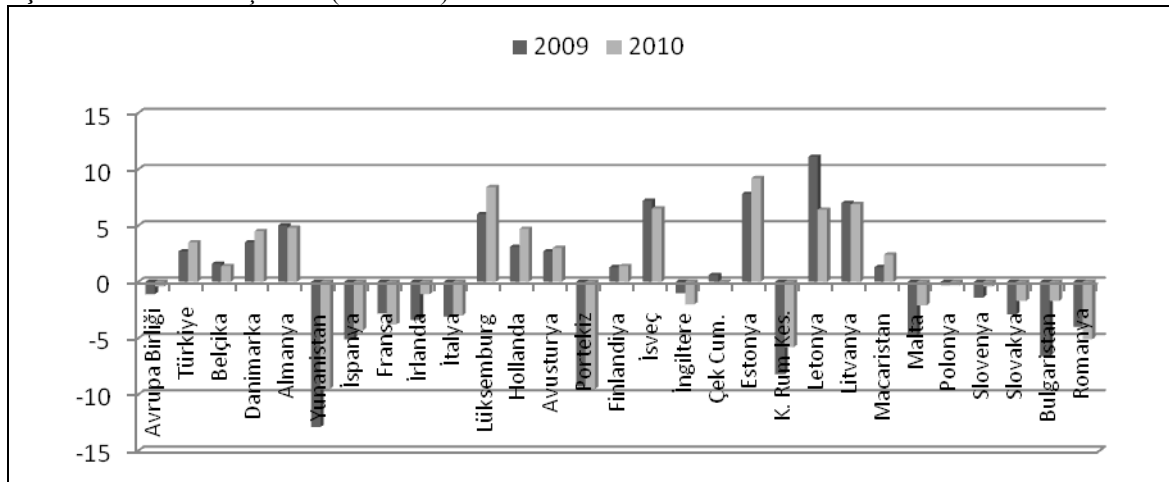
Borçlanma oranları da Tablo 16'da gösterilmiştir. AB genelinde borçlanma/GSYH oranı 2009 yılında negatif değer alırken, 2010 yılında pozitif değer almıştır. Türkiye her iki yılda da birçok birlik üyesi ülkenin aksine Belçika, Danimarka, Almanya, Hollanda gibi ülkelerle borçlanma/GSYH oranının negatif değerlere düşmediği ülkelerdendir. Polonya, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Belçika gibi ülkelerde de borçlanma/GSYH oranı her iki yılda da düşük düzeylerde kalmıştır. Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Romanya, Bulgaristan, Malta gibi ülkelerde bu oran her iki yılda negatif değerler almıştır

Tablo 16: Avrupa Birliği'nde Borçlanma (GSMH'nın Yüzdesi Olarak)

		5 Yıllık Ortalama Olarak			Yıl Bazında				
		1992-96	1997-01	2002-06	2006	2007	2008	2009	2010
	Avrupa Birliği	-0.6	-0.6	-1.0	-2.3	-2.7	-3.0	-1.1	-0.4
AB-15 Ülkeleri	Belçika	4.1	4.5	4.5	3.4	3.6	0.6	1.6	1.4
	Danimarka	1.8	1.4	3.3	3.0	1.4	2.7	3.5	4.5
	Almanya	-1.1	-0.7	4.2	6.6	7.7	6.7	5.0	4.8
	Yunanistan	:	-5.0	-10.3	-10.5	-13.5	-15.0	-12.9	-9.5
	İspanya	-0.7	-1.4	-5.1	-8.4	-9.6	-9.2	-5.1	-4.3
	Fransa	0.5	2.0	-0.7	-1.8	-2.1	-2.7	-2.8	-3.8
	İrlanda	3.4	1.4	-1.9	-3.1	-5.6	-5.9	-3.4	-1.1
	İtalya	1.1	1.4	-0.9	-1.9	-1.7	-3.1	-3.1	-3.0
	Lüksemburg	:	:	10.3	9.5	9.7	4.7	6.0	8.4
	Hollanda	4.2	4.6	7.2	8.7	8.2	4.4	3.1	4.7
	Avusturya	-2.6	-1.5	2.3	3.0	4.1	3.7	2.7	3.0
	Portekiz	-2.9	-6.7	-7.2	-9.5	-8.9	-11.0	-9.3	-9.5
	Finlandiya	0.1	6.5	5.7	4.7	4.3	3.6	1.3	1.4
	İsveç	0.8	4.3	6.6	7.3	8.5	8.7	7.2	6.5
İngiltere	-1.3	-1.4	-2.2	-3.3	-2.4	-1.4	-1.0	-2.0	
AB-27 Ülkeleri	Çek Cumhuriyeti	-3.0	-4.0	-4.1	-1.7	-2.0	0.3	0.6	-0.1
	Estonya	:	-7.0	-10.9	-13.6	-16.2	-7.7	7.8	9.2
	Kıbrıs Rum Kesimi	:	-4.3	-4.3	-6.8	-11.7	-17.6	-8.2	-5.8
	Letonya	11.9	-7.0	-11.6	-21.3	-20.4	-11.6	11.1	6.4
	Litvanya	:	-8.5	-6.6	-8.9	-12.9	-11.2	7.0	6.9
	Macaristan	:	-6.0	-7.8	-7.1	-6.2	-6.0	1.3	2.4
	Malta	:	-6.0	-3.3	-6.2	-5.2	-5.1	-4.8	-2.1
	Polonya	2.4	-4.0	-2.2	-2.1	-4.1	-4.1	-0.3	-0.3
	Slovenya	2.4	-1.7	-1.8	-2.8	-4.7	-6.7	-1.4	-0.4
	Slovakya	:	-6.6	-7.8	-7.8	-4.7	-5.9	-2.9	-1.7
	Bulgaristan	-4.6	-2.4	-8.2	-17.1	-20.0	-21.3	-6.6	-1.7
	Romanya	-3.9	-5.2	-5.7	-10.4	-13.0	-11.0	-4.0	-5.1

Kaynak: IMF World Economic Outlook October 2010 ve September 2011'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

2009 yılında borçlanma oranının en yüksek olduğu ülke Letonya olurken, onu Estonya ve İsveç takip etmektedir. 2010 yılında ise Estonya, Lüksemburg ve Litvanya ilk sıradadır. (Şekil 11).

Şekil 11: AB'de Borçlanma (GSYH %)

Kaynak: IMF World Economic Outlook 2011'den yararlanılarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Aşağıdaki tablo 17’de aday ülkeler için çeşitli sürdürülebilirlik göstergeleri sunulmuştur.

Tablo 17: Aday Ülkelerde Bazı Sürdürülebilirlik Göstergeleri

	92-07	2007	2008	2009	2010
GSYH (Yüzde Değişim)					
Türkiye	4.4	4.7	0.7	-4.8	8.9
Hırvatistan	-	5.5	- 2.2	-6.0	-1.2
Makedonya	1.0	6.1	5.0	-0.9	1.8
İzlanda	3.6	6.0	1.3	-6.7	-4.0
Cari İşlemler Dengesi (GSYH’nın Yüzdesi Olarak)					
Türkiye	-1.8	-5.9	-5.7	-2.3	-6.6
Hırvatistan	-	-7.6	-9.2	-5.4	-1.4
Makedonya	-	-7.3	-12.7	-6.1	-2.2
İzlanda	-6.2	-16.4	-22.1	-11.7	-11.2
İhracat (Yüzde Değişim)					
Türkiye	9.2	7.3	2.7	-5.0	3.4
Hırvatistan	-	4.3	- 2.2	-17.3	6.0
Makedonya	-	11.8	-6.3	-16.2	23.4
İzlanda	4.8	17.7	7.0	6.6	0.4
İthalat (Yüzde Değişim)					
Türkiye	10.4	10.7	-4.1	-14.3	20.7
Hırvatistan	-	6.5	- 3.3	-20.4	-1.3
Makedonya	-	16.1	- 0.8	-15.3	10.9
İzlanda	6.2	-0.7	-18.4	-24.0	4.0
Kamu Borçlanması –Brüt (GSYH’nın Yüzdesi Olarak)					
Türkiye	-	39.4	- 39.5	45.5	43.2
Hırvatistan	-	32.9	- 28.7	35.0	41.2
Makedonya	-	23.4	- 20.7	23.8	26.2
İzlanda	-	28.5	- 70.3	87.9	92.9

Kaynak: IMF World Economic Outlook 2010 ve 2011’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 17’de görüldüğü üzere, yıllar itibariyle GSYH’daki değişimde 2009 yılının ülkeler için kâbus olduğunu görmekteyiz. Zira bu yılda tüm aday ülkelerin GSYH’ları azalmıştır. En fazla azalış yüzde 6 ile İzlanda’da olmuş onu Hırvatistan izlemiştir. 2010 yılında bu ülkelerde azalış sürerken 2009 yılında azalma yaşayan Türkiye ve Makedonya artış yaşamıştır. Türkiye’nin yaşadığı artış dikkate değerdir.

Bu ülkelerin cari işlemler dengesindeki durum ise izlenen bütün dönemlerde açık vermiştir. Bütün dönemlerde İzlanda yüksek Cari işlemler dengesi/GSYH oranı vererek hep ilk sırada yer almıştır. Türkiye bu oranda en yüksek değere 2010 yılında

ulaşmıştır (yüzde -6,6). Hırvatistan 2009 ve 2010 yıllarında bu oranın en düşük seviyede olduğu ülkedir.

İhracatta 2009 yılında İzlanda hariç diğer ülkelerde değişim negatif yönlü olmuştur. Bu yılda ihracatta en fazla kayıp yaşayan ülke Hırvatistan olmuştur. 2010 yılında ise bütün ülkeler toparlanmış en fazla değişim Makedonya'da görülmüştür. İthalat verilerinde de benzer durum söz konusu iken bu kez 2010 yılındaki en büyük artışı Türkiye gerçekleştirmiştir. Onu Makedonya takip ederken Hırvatistan'daki negatif gidişat devam etmiştir.

Kamu borçlanması ise İzlanda izlenen dönemde hep yüksek değerlerde kalmıştır. Öyle ki 2010 yılındaki Kamu Borcu/GSYH oranı yüzde 92,9 olmuş, bu oranda ikinci sırada yer alan Türkiye'nin oranı ise yüzde 43,2'dir. İzlenen dönemde Türkiye de yüksek değerlere sahiptir. 2008 yılında Kamu Borcu/GSYH oranı tüm ülkeler için negatif değerlerde çıkmıştır. Hırvatistan da Türkiye ve İzlanda kadar olmasa da Kamu Borcu/GSYH oranı yüksek seviyededir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA

1.1 CARİ İŞLEMLER DENGESİNE TARİHSEL BAKIŞ

1970'lere kadar ithal ikameci politikalar izleyen, dış finansman ihtiyaçlarını büyük ölçüde devletten devlete yardımlarla ve uluslararası resmi kuruluşların desteği ile karşılayan gelişmekte olan ülkelerin en büyük problemi döviz darboğazlı'ğı ve üretim için gerekli ithalatın yapılamaması olmuştur. Ekonominin dış dengesinin sağlanabilmesi için IMF destekli kısa vadeli istikrar programları uygulanmış, para ve maliye politikaları dengelenerek döviz kuru ayarlamaları yapılmıştır (Celasun, 2001 :162). 1980'li yıllara gelindiğinde söz konusu ülkelerin büyüme performanslarını sürdürebilmeleri için, dış kaynaklara olan gereksinimleri artmış ve değişen koşullarda ödemeler dengesi krizleri yerini borç krizlerine bırakmıştır. Küreselleşme olgusuyla beraber bu ülkeler, dünya ile bütünleşmek ve uluslararası finansal piyasalar yoluyla daha fazla kaynak elde edebilmek amacıyla önce cari işlemler bilançosunun daha sonra da sermaye hareketlerinin konvertibilitesini gerçekleştirmişlerdir (Tuncer, 2001: 42).

Türkiye de ise Cumhuriyetin kuruluşundan 1930 yılına kadar geçen dönemde dış ticaret dengesi bağımsız bir gümrük politikasına sahip olmaması nedeniyle hep açık vermiştir (Yasa, 1980: 349). İlk kez 1926 yılında düzenlenmeye başlanan ödemeler dengesi tablolarında sadece ihracat ve ithalat kalemlerindeki değişimler ayrıntılı olarak gösterilmiş, diğer kalemlerdeki gelişmeler ise ayrıntılı olarak gösterilmediğinden ödemeler dengesi açıklarının hangi kalemlerden kaynaklandığı anlaşılamamıştır (Saatçioğlu, 2005 :6). 1930 yılından itibaren ise alınan çeşitli tedbirlerle 1946 yılına kadar (1938 yılı hariç) sıkı bir döviz kontrolü uygulamasıyla bilanço hep fazla verirken, 1946'da yapılan devalüasyon ve diğer uygulamalara rağmen 1949 yılı hariç genelde hep

açık vererek Türkiye Ekonomisi'nin önemli bir sorunu haline gelmiştir (Alkin, 1990: 229).

1970-1977 döneminde büyümenin daha çok dış kaynaklara bağlanması, dünyadaki petrol bunalımı sonucu ithalatın ihracatı karşılayamaması, dış ticaret politikasındaki aşırı korumacılık, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda uygulanan ambargo, kısa vadeli dış borçlanma stratejisi, ödemeler dengesi açıklarına sebep olmuştur (Yasa, 1980: 349-350).

1980'ler Türkiye için ekonomik liberalizasyon ve açıklık dönemidir. 24 Ocak 1980 Kararları ile ödemeler dengesinde görülen olumlu gelişmeler 1983 yılında işçi döviz gelirlerindeki azalış nedeniyle sekteye uğrasa da, 1984 yılında ödemeler dengesinin yeni bir standarda göre düzenlenmeye başlanması ve 1985 yılında turizm sektörüne yapılan yatırımlarla turizm gelirlerinin cari işlemler dengesine önemli katkıda bulunmasıyla olumlu gidişat devam etmiştir. 1986 yılında ise dünya petrol fiyatlarındaki artış ve dış ticaretteki sorunların artması nedeniyle ödemeler dengesinde beklenen performans sağlanamamıştır. 1987 yılında ise Ödemeler Dengesinde azalan cari işlemler açığı ile birlikte olumlu gelişme görülmüş ve 1988 ve 1989 yıllarında cari işlemler fazla vermiştir. Cari İşlemlerin fazla vermesinde turist ve işçi gelirlerindeki artışla birlikte 1989 yılında uygulanan döviz kuru politikasının da rolü olmuştur. 1989 yılında Türkiye bir taraftan döviz kuru artısını enflasyon oranının altında ayarlamış diğer taraftan mevduatlara yüksek faiz uygulayarak ülkeye giren döviz sayesinde dış ödemeler darboğazını 1989 yılında asmıştır (Karluk, 1995: 291-292).

1989'da Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'na dayalı 32 sayılı kararla beraber portföy yatırımları ve kısa vadeli yatırımlardaki artış ile olumlu gidişat devam etmiştir. Doğrudan yatırımlar ise daha sınırlı seviyelerde kalmıştır. Bu kanunla birlikte

sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu ekonominin kısa vadeli sorunları çözümlenirken, uzun vadeli yapısal sorunlar aynı şekilde iyileştirilememiştir. 1990 sonrası yaşanan iki önemli kriz bu durumun en belirgin örneğidir. Piyasalar kısa vadeli spekülasyon olarak nitelenen sıcak paranın yoğun olarak işlem gördüğü bir duruma gelmiştir. Bu durum sonucunda ulusal piyasalarda merkez bankası, döviz, kur ve faiz oranlarını birbirinden bağımsız birer politika aracı olarak kullanabilme olanağını kaybetmiş ve finans piyasaları kısa vadeli spekülasyon yabancı sermaye hareketlerinin denetimi altına girmiştir. Sermaye girişleriyle Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesi bankaların uluslararası finans piyasalarından uygun koşullarda borçlanmasını sağlamıştır. Bu fonlar yüksek getirili kamu menkul değerlerine yatırılmış ya da yurt içi piyasalara kredi olarak verilmiştir. Artan kredilerle birlikte iç pazarın canlanması, tüketim ve hammadde malları ithalatını artırırken, Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısında değer kazanması da ihracatı zorlaştıran, ithalatı kolaylaştıran bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu oluşan dış ticaret açığında sermaye hareketleri önem kazanmıştır (TCMB, 2002: 1).

Aynı yıllarda gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal krizler geçmiş dönemlerde yaşadıkları finansal krizlerden farklı özellikler taşımaktadır. Olumsuz gelişmelerden etkilenerek sermayenin ani çıkışı ile başlayan bu krizler, ulusal paranın değer kaybetmesi, bilançoların kötüleşmesi, güvensizliğin yaygınlaşması ve üretimin finanse edilememesi olgularıyla sonuçlanmış ve hızla diğer ülkelere de yayılmıştır. Finansal krizlerle karşılaşan ülkelerde, kriz öncesi dönemlerde mali bilançoların sağlıklı bir yapı içerisinde büyümesi, açık döviz pozisyonları, döviz kuru ve kredi riskleri de krizlere hassas bir yapı oluşturmuştur. Bu koşullarda herhangi bir olumsuz olayın etkisiyle ortaya çıkabilecek bir likidite daralması, sermaye kaçağı veya

devalüasyon, bilançolarda öz kaynakların erimesine neden olduğundan mali sistem tıkanmakta ve kriz reel sektöre yansiyabilmektedir. Diğer yandan mali sistemin krizlere dayanaksız bir yapı içerisinde gelişmesi makroekonomik koşullarla da yakından ilgilidir. Makro ekonomik koşullar ise döviz rejimi, cari işlemler açığı, kamu borçları, bütçe açıkları, para politikası ve enflasyon şeklinde karşımıza çıkabilmektedir (Celasun, 2001: 164-171).

1990 ve 1991 yıllarında gelişmiş ülkelerde gözlenen ekonomik durgunluk, Körfez krizi ve Doğu Avrupa'daki yeniden yapılanmalar Türkiye'nin uluslararası ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. Körfez krizi sebebiyle 1991 yılında gerileyen turizm gelirleri ile artan dış ticaret açığı sonucu cari işlemler 1992 yılından itibaren tekrar açık vermeye başlamıştır. 1993 yılında ise dış ticaretteki Cumhuriyet tarihinin rekor açığı beraberinde cari işlemler açığını da ciddi boyutlara getirmiştir. 5 Nisan 1994 istikrar tedbirleri ile reel kurlarda meydana gelen şok düşüşler ödemeler dengesinde de belli bir düzelmeye sebep olmuştur. 1994 yılında TL'nin devalüasyonu ve uygulamaya konulan istikrar tedbirlerinin sonucu fazla veren cari işlemler dengesi 1995 yılında açık vermiştir (Eren, 1999: 93).

5 Nisan 1994 tarihinde alınan kararlar ekonomide kısa vadede iyileşme oluşturmuştur. Sermaye çekebilmek adına faiz oranlarının yüksek tutulması yurtiçi borç miktarının hızlı bir şekilde yükselmesine neden olmuştur. Aralık 1999 yılında ülkemizde uygulamaya konulan, döviz kuruna dayalı enflasyonu düşürme programı ekonomik gelişmeleri belirleyen temel unsur olmuştur. Program, sıkı maliye politikası ile faiz dışı fazlanın artırılmasını, yapısal reformların gerçekleştirilmesini, özelleştirmenin hızlanmasını ve enflasyon hedefi ile uyumlu gelir politikası uygulamasını benimsemiştir (TCMB, 2002: 1).

1996 yılında ise AB ile oluşturulan Gümrük Birliği'nin ardından dış ticaretteki korumacılığın azaltılmasıyla, yıl boyunca iç talebin canlılığının koruması ve ihracat pazarlarında gözlenen durgunluk 1996 yılında ithalat artısını hızlandırmış ve dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak bu durum görünmeyen hizmetler ve karşılıksız transferlerden sağlanan gelire kısmen kapanmıştır. Ayrıca 1996 yılından itibaren Merkez Bankası Ödemeler Dengesi istatistiklerini bavul ticareti tahminlerini kapsayacak şekilde açıklamaya başlamıştır. 1997 yılında ithalat artış hızı yavaşlamakla birlikte bavul ticaretinin beklenilenin altında gerçekleşmesi nedeniyle artan dış ticaret açığı görünmeyen kalemlerden elde edilen gelirler ile büyük ölçüde kapanırken cari işlemler açığının finansmanı ise sermaye girişi ile sağlanmıştır (Parasız, 1998: 422).

Bu dönemde Türk Lirası'ndaki aşırı değerlenme ile birlikte ithalat miktarında büyük artış gözlenmiş, ihracattaki artış ise sınırlı kalmıştır. Giderek artan cari açıkların sürdürülebilmesi için dış kaynak girişi ön plana çıkmış, ancak 2000 yılında doğrudan yatırım şeklindeki yabancı kaynak girişinin yetersiz olması dış borçlanmayı gündeme getirmiştir. Krize giden yolda, dış borç verenlerin hem ülkenin makroekonomik dengelerine hem de borçlanmaya aracılık eden bankalara ilişkin bakış açıları da belirleyici olmuştur (Uygur, 2001: 14).

1.2 AMPİRİK ÇALIŞMA

2000'li yıllardan itibaren Türkiye cari işlemler açığı rekor seviyelere yükselmiştir. Cari açıkta bu denli yükseliş bir döviz krizi yaşanma ihtimalini doğurmaktadır. Literatürde Dornbusch sınırı olarak bilinen ve cari açığın milli gelirin yüzde 4-5'ini aşması durumunda bir döviz krizi yaşanma ihtimalinin yüksek olduğunu ifade eden yaklaşım da belirtildiği üzere (Uysal, 2006: 1), 2005 yılında Türkiye'de cari açığın milli gelire oranı yüzde 7 ve 2007 yılı itibari ile bu rakam %10 dolaylarındadır. Bu

çalışmanın uygulama kısmı da son yıllarda bu denli kritik seviyelere gelen cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini araştırmaktır.

1.2.1 Literatür

Bilhassa son dönemde literatürde cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliği ile ilgili çok sayıda araştırmacı tarafından yapılan ampirik çalışmalarda farklı yöntemler kullanılarak cari işlem açıklarının sürdürülebilirliği incelenmiş ve değişik bulgulara ulaşılmıştır; ancak aynı dönemlere dair yapılan analizlerde dahi ortak bir sonuca varılamamıştır.

Milesi-Ferretti ve Razin (1998), 86 düşük ve orta gelirli ülkenin 1971-1992 dönemindeki verilerini kullanarak makroekonomik politika değişkenlerinin (mali bilanço gibi), ekonominin yapısal özelliklerinin (dışa açıklığın derecesi gibi), finansal belirleyicilerin (dış yükümlülüklerin boyutu ve kompozisyonu) ve dış değişkenlerin, kriz olmadan, dış dengesizlikleri sürdürebilmesiyle nasıl bir ilişki içerisinde olduğuna odaklanmışlardır. Sonuçlara göre hem cari işlemler bilançosu, dışa açıklık, rezervlerin düzeyi gibi iç değişkenler, hem de ticaret hadleri şokları, ABD reel faiz oranları ve endüstrileşmiş ülkelerin büyüme oranları gibi dış değişkenler cari işlemler dengesizliklerinin neden olduğu krizlerde önemli rol oynamaktadır.

Calderon ve diğerleri (2001), Afrika'daki cari işlemler açıklarını incelemişlerdir. Ulaşılan sonuçlara göre özellikle Sahra'nın güneyindeki Afrika ülkeleri gelişmekte olan diğer ülkelere göre cari açıklarla ilgili olarak birkaç farklı özelliğe sahiptir. 1975-1995 döneminde Güney Afrika'daki ülkeler dünyanın en yüksek cari açıklarına sahip ülkeleridir. Bununla birlikte bu bölgenin büyüme oranı tam bir hayal kırıklığı niteliğindedir ve dış yardım bağımlılığı oldukça yüksektir. Özel kesim ve kamu kesimi tasarrufları düşük düzeydedir, ihracattaki yoğunlaşma hala hammadde niteliğindeki

ürünlerdedir ve karaborsa oldukça yaygındır. Tüm bu özellikler Afrika'daki cari işlemler dengesi belirleyicilerinin sadece miktar olarak değil, kendine has özellikleriyle de farklı olmasına neden olmaktadır.

Wu (2000), 1977:1-1997:4 dönemine ait bir veri seti ile zaman serisi analizine dayalı olarak; 10 OECD ekonomisinde (G-7'ler + İspanya, Hollanda ve Avustralya) cari işlemler dengesinin sürdürülebilir olup olmadığını incelemiştir. Wu (2000) çalışmasında, cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliği ile ilgili olarak; cari işlemler dengesinin durağan olması gerektiğinden hareket etmiştir. Yazar, Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi gibi geleneksel yöntemlerin, küçük örneklem durumunda ve bire yakın birim kökü yakalama konusunda zayıf kaldığını öne sürerek; Im-Peseran-Shin (1997) tarafından geliştirilen panel birim kök testine de başvurmuştur. ADF birim kök testi sonucunda elde edilen bulgular, İspanya dışındaki tüm ekonomilerde cari işlemler dengesinin durağan olmadığını göstermiştir. İspanya dışındaki 9 ekonomi ve G-7 ekonomileri için ayrı ayrı panel birim kök testine de başvuran Wu (2000), her iki örnek grubunda da cari işlemler dengelerinin sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Baharumshah vd. (2003), 1961-1999 dönemine ait bir veri seti ile zaman serisi analizine dayalı olarak, Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland ekonomilerinin cari işlemler dengelerinin, 1997 Asya Krizi öncesinde ve sonrasında sürdürülebilir olup olmadığını incelemiştir. Yazarlar tarafından kullanılan yaklaşım, cari işlemler dengesinin sürdürülebilirliği ile ilgili olarak; mal ve hizmet ihracatı ile mal ve hizmet ithalatı, net faiz ödemeleri ve net tek yanlı transferler toplamından oluşan özel ithalat değeri arasında istikrarlı bir koentegrasyon ilişkisi bulunmasını gerektirmektedir. Elde edilen ampirik bulgular, 1997 Asya Krizi öncesinde (1961-1997 dönemi) Malezya dışındaki ekonomilerin ihracat ve özel ithalat miktarları arasında istikrarlı bir

koentegrasyon ilişkisi bulunmadığını göstermektedir. Yazarlar, 1997 Asya Krizi öncesinde mevcut olan bu istikrarsızlığın gelmekte olan bir finansal krizin öncü göstergesi olduğunu ve 1997 öncesinde bu ekonomilerin ulusal paralarında gözlenen değerlenmenin önüne geçilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Kriz sonrası dönemle (1961-1999 dönemi) ilgili olarak ise, Malezya (ve yapısal kırılmanın dikkate alınmaması durumunda Filipinler) dışındaki tüm ekonomilerin istikrarlı bir cari işlemler dengesine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Matsubayashi (2005), 1975:1-1998:2 dönemine ait bir veri seti ile zaman serisi analizine dayalı olarak, ABD cari işlemler açığının sürdürülebilir olup olmadığını incelemiştir. Kullanılan modele göre cari işlemler açığının sürdürülebilirliği, özel tasarruf-özel yatırım, bütçe dengesi kamu borcu ve nihayet net dış borç-net ulusal tasarruf değişkenleri arasında istikrarlı eşbütünleşme ilişkileri bulunmasına bağlıdır. Yazar, her eşbütünleşme denklemini dört farklı gecikme uzunluğu kullanarak tahmin etmiş ve ABD cari açığının büyük olasılıkla sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yazar'a göre; yatırımcıların ABD ekonomisine olan ilgisi, büyük dış açıklar, düşük büyüme hızları ve muhasebe skandalları yüzünden 1990'lara göre azalmıştır. Amerikalıların tasarruf oranlarında 1980'lerin ortalarından bu yana görülen gerileme ve hükümetin genişlemeci politikaları da, cari açığının çok dikkatle izlenmesini gerektirmektedir (Yamak ve Korkmaz, 2007: 18-19). Tablo 18'de cari işlemler açıklarına yönelik literatürdeki diğer bazı çalışmalar ile sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 18: Ampirik Literatür

Yazar(lar)	Ülke(ler) ve Dönem(ler)	Yöntem	Bulgular
Uluslararası Literatür			
Apergis, Katrakilidis ve Tabakis (2000)	Yunanistan [1960-1994]	Eşbütünleşme	Sürdürülebilir
Adedeji	Nijerya	Eşbütünleşme	Sürdürülebilir

(2001)	[1960-1997]		
Wu, Chen ve Lee (2001)	G-7 ülkelerinde [ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Kanada ve Japonya] [1973:02-1998:04]	Panel Eşbütünleşme	Sürdürülebilir
Arize (2002)	50 ülke[1973:02-1998:01]	Panel Eşbütünleşme	Sürdürülebilir
Baharumshah, Lau ve Fountas (2003)	Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland [1961-1999]	Eşbütünleşme	Malezya hariç diğer ülkelerde sürdürülemez
Hudson ve Stennett (2003)	Jamaika [1962-2002]	Eşbütünleşme	Sürdürülemez
Rayboudi, Sola ve Spagnola (2004)	Arjantin [1992:1-2001:3] Brezilya [1995:1-2002:2] Japonya, İngiltere ve ABD [1970:1-2002:4]	Markov Switching	Brezilya, Japonya ve İngiltere için sürdürülebilir; Arjantin ve ABD için sürdürülemez
Christopoulos ve León-Ledesma (2004)	ABD [1960-2004]	ESTAR	Sürdürülebilir
Matsubayashi (2005)	ABD [1975:01-1998:02]	Eşbütünleşme	Sürdürülebilir
Naqvi ve Marimune (2005)	Pakistan [1972:01-2004:04]	Eşbütünleşme	Sürdürülebilir
Perera ve Varma (2008)	Sri Lanka [1950-2006]	Eşbütünleşme	Sürdürülemez
Ulusal Literatür			
Babaoğlu (2005)	Türkiye [1987-2004]	VAR	Sürdürülemez
Kalyoncu (2005)	Türkiye [1987:01-2002:04]	Eşbütünleşme	Sürdürülebilir
Yücel ve Yanar (2005)	Türkiye [1964-2003]	Eşbütünleşme	Sürdürülemez
Barışık ve Çetintaş (2006)	Türkiye [1987-2003]	Yapısal Kırılma	Sürdürülemez
Güneş (2006)	Türkiye [1987-2004]	Eşbütünleşme	Sürdürülebilir
Akgül, Koç ve Koç (2007)	Türkiye [1992:01-2006:12]	Markov Switching	Cari açık için en iyi model önerisi
Ağaslan ve Akçoraoğlu (2007)	Türkiye [1987:01-2006:04]	VAR	Sürdürülemez
Yamak ve Korkmaz (2007)	Türkiye [2001:04-2005:09]	Eşbütünleşme	Zayıf sürdürülebilir
Gülcan ve Önel (2008)	Türkiye [1992:01-2007:01]	Eşbütünleşme	Sürdürülemez
Berke (2009)	Türkiye [1989:01-2006:02]	Parçalı Eşbütünleşme	Sürdürülebilir
Peker (2009)	Türkiye [1992:02-2007:12]	Eşbütünleşme	Düşük düzeyde sürdürülebilir
Ümit (2011)	Türkiye [1992:01-2010:02]	Eşbütünleşme	Düşük düzeyde sürdürülebilir

Cari işlem açıklarının sürdürülebilirliği ile ilgili Türkiye için yapılan çalışmalarda bir görüş birliğine varılamamış olması açıkların sürdürülebilirliğinin tartışmalı olduğunu göstermektedir. Bu durum ihracat ve ithalat serileri arasındaki uzun dönemli ilişki incelenirken Türkiye’de yaşanan 1994 ve 2001 krizlerinin neden olduğu yapısal değişmelerin dikkate alınmamasından kaynaklanabilmektedir. Çalışmaya konu olan seriler arasındaki eşbütünlük ilişkisi araştırılırken yapısal kırılmalar dikkate alınmadığında serilerin aynı derecede eşbütünlük olduğu ve böylece kullanılan geleneksel eşbütünlük testlerinde cari açıkların sürdürülebilirliğine yönelik farklı sonuçlar tespit edilebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, söz konusu seriler arasındaki eşbütünlük ilişkisi incelenirken serilerdeki yapısal kırılmaların dikkate alınması gerekmektedir (Ümit, 2011: 139)

Yücel ve Yanar (2005), ihracat ve ithalat serileri arasındaki uzun dönemli ilişkiyi 1964-2003 dönemine ait yıllık verilerle Engle-Granger iki aşamalı eşbütünlük yöntemini kullanarak araştırmışlardır. Çalışmanın ampirik bulgulara göre, ihracat ve ithalat serileri arasında uzun dönemli ilişki yoktur; diğer bir ifadeyle cari işlem açıkları sürdürülemez durumdadır. Gülcan ve Önel (2008), ihracat ve ithalat serileri arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelerken söz konusu serilerdeki yapısal kırılmaları dikkate almış ve açıkların sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Togan ve Ersel (2005), bazı varsayımlar altında, $t+n$ dönemde beklenen dış borcun bugünkü değerinin aynı dönemde beklenen GSYH’nin bugünkü değerine oranının, t dönemdeki dış borcun GSYH’ye oranını aşmaması gerektiğini öngören bir yaklaşım kullanarak, Türk cari işlemler dengesinin sürdürülebilir olup olmadığına işaret eden bir öncü gösterge geliştirmişlerdir. Bu gösterge, 1984-2004 dönemi için 10, 20 ve 25 yıl sonrasına göre üç farklı şekilde hesaplanmıştır. Elde edilen ampirik bulgular, hem

1994 ve 2001 yılları için hem de 2004 ve 2005 yılları için cari işlemler açığının sürdürülemez olduğuna işaret etmiştir. Çalışmada, cari işlemler dengesinin sürdürülebilir hale getirilmesi için; ya faiz ödemeleri hariç cari işlemler hesabında, ya da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında bir artış kaydedilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Faiz ödemeleri hariç cari işlemler hesabında bir artış sağlamak için, TL'nin reel değer kaybına uğramasının öngörüldüğü çalışmada yazarlar, bu bağlamda mevcut dalgalı kur rejimi yerine, kontrollü dalgalanma ya da kur bandı rejimlerinden birini önermektedirler. Her iki durumda da döviz kurları, merkezi olarak belirlenmelidir.

1.2.2 Ekonometrik Model ve Veri Seti

Bu çalışmada Türkiye'de cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinin test etmede Hakkio ve Rush (1991) tarafından geliştirilerek, Husted (1992) tarafından ekonometrik olarak test edilebilir hale getirilen dönemlerarası model kullanılacaktır. Husted'in (1992) geliştirdiği model, ülkenin cari açığının sürdürülebilir olup olmadığının tahmin edilmesi açısından basit ve pratik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre ithalat ile ihracat arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme var ise o zaman ülkenin geçmiş dönemde verdiği cari açıklarının sürdürülebilir olduğu söylenmektedir. Diğer bir deyişle ithalat ile ihracatın yıllar içindeki hareketleri birbirini takip eden veya tamamlayan şekilde ise (yani bir etkileşim arz ediyor ise) açık sürdürülebilir olmaktadır.

Husted'in (2002) modeli dönemler arası bütçe kısıtından yola çıkılarak ulaşılmış bir sonuçtur. Husted küçük açık bir ekonomi düşünmüştür. Söz konusu ekonomide devlet müdahalesi olmayan, ekonominin borç alıp vermesi için dünya faiz oranının geçerli olduğu bir kısıtlama ve ayrıca iki dönemli tek mal ticaretinin olduğu varsayılmaktadır. Model uluslararası piyasalarda serbestçe borç alıp verebilen bir bireyin, cari dönem bütçe kısıtından türetilmiştir. Söz konusu bütçe kısıtı, şu şekildedir:

$$C_0 = Y_0 + B_0 - I_0 - (1 + r_0) B_{-1} \quad (3.1)$$

Yukarıdaki eşitlikte C_0 tüketim, Y_0 üretim, I_0 yatırım, B_0 uluslararası borçlanma (ki bu değişken negatif veya pozitif değer alabilir), r_0 bir dönem dünya faiz oranı (burada son ifade olan $(1 + r_0)$) B_{-1} ülkenin dış borcu ile ilgili olarak firmanın tarihsel olarak başlangıçtaki dış borç oranını vermektedir. Denklem 3.1 her dönem için tutulmalıdır. Bu dönem bütçe kısıtı, ekonominin dönemler arası bütçe kısıtından kombine edilebilir. Burada B_0 'ı açarsak:

$$B_0 = \sum_{t=1}^{\infty} \mu_t TA_t + \lim_{n \rightarrow \infty} \mu_n B_n \quad (3.2)$$

Yukarıdaki eşitlikte $TA_t = X_t - M_t (= Y_t - C_t - I_t)$ t dönemindeki ticaret dengesini vermektedir. X_t ihracatı, M_t ise ithalatı göstermektedir ayrıca $\lambda_t = \frac{1}{1 + r_0}$ olmak üzere μ_t de λ 'nın birinci t dönemi ürünün iskonto faktörü olmaktadır. Denklem 3.2'de son terim sıfıra eşit ise ülkenin borçlanması (borç vermesi) ülkenin gelecekte elde edeceği ticaret fazlasına (açığına) eşit olacaktır. Eğer B_0 pozitif bir değer alıyor ise ülkenin dış borcu giderek büyüyen bir hal alacaktır. Eğer B_0 negatif ise o zaman ülke öteki ülkelere daha az borç vermesi durumunda refahını artırabilmektedir. Modeli test edilebilir hale getirmek için denklem 3.1'i yeniden yazarsak:

$$Z_t + (1 + r)B_{t-1} = X_t + B_t \quad (3.3)$$

Eşitlik (3.3)'te dünya faiz oranı r koşulsuz ortalamalı ve durağan varsayılmıştır. Haikko C. ve Rush M. (1991)'in öngörüleleriyle yukarıdaki eşitliği şu şekilde genişletebiliriz:

$$M_t + r_t B_{t-1} = X_t + \sum_{j=0}^{\infty} \lambda^{j-1} [\Delta X_{t+j} - \Delta Z_{t+j}] + \lim_{n \rightarrow \infty} \lambda^{r+j} B_{t+j} \quad (3.4)$$

Burada $\lambda_0 = \frac{1}{1+r}$ ve Δ ise birinci fark operatörüdür. Denklemin sol tarafı ithalattaki harcamaları ve net dış borçlar üzerindeki faiz oranını göstermektedir. Eğer denklemin her iki tarafından X_t çıkarılıp daha sonra yine her iki tarafı (-1) ile çarparsak denklemin sol tarafı ülkenin cari hesabını oluşturur. X ve Z durağan olmadığı varsayılın ve her ikisi de birinci dereceden bütünleşmiş olsunlar:

$$X_t = \alpha_1 + X_{t-1} + e_{1t} \quad (3.5)$$

$$Z_t = \alpha_2 + Z_{t-1} + e_{2t} \quad (3.6)$$

Burada α_j 'ler sabit parametreler (sıfıra eşit olasılıkla) ve α_{jt} durağanlaştıran süreçlerdir. Bu durumda denklem 3.4 yeniden yazılırsa:

$$X_t = \alpha + MM_t - \lim_{n \rightarrow \infty} \lambda^{t+j} B_{t+j} + e_t \quad (3.7)$$

Burada $MM_t = M_t + r_t B_{t-1} + e_t$ 'dir. Ayrıca $\alpha = [(1+r)^t(2)/r](\alpha_1(2) - \alpha_1(1))$ ve

$$e_t = \sum \lambda^{j-1} (e_{2t} - e_{1t}) \text{'dir. Denklem 3.7'nin son terimi olan limit teriminin sıfıra eşit}$$

olduğunu varsayarak aşağıdaki standart regresyon eşitliğine dönüştürebiliriz:

$$X_t = \alpha + bMM_t + e_t \quad (3.8)$$

Burada bos (null) hipotez altında ekonominin dönemlerarası bütçe kısıtını tatmin ederek $b = 1$ ve e_t 'nin durağan olmasını beklenir. Eğer $b < 1$ ise ekonomi bütçe kısıtını tatmin etmede başarısız olacaktır. X ve MM bos hipotez altında durağan değiller ise ikisi eşbütünleşiktir. Böylece uzun dönemde cari açığın sürdürülebilir olduğuna karar verilir.

Temel denklemlerden hareketle cari işlemler açığının sürdürülebilirliği ihracat ve ithalat arasındaki eşbütünleşme ilişkisi ile analiz edilerek incelenecektir. İhracat ile

ithalat arasında bir ilişkinin var olup olmadığının araştırılması için çeşitli ekonometrik analizler yapılacaktır. Bu iki değişken arasındaki ilişki olması cari işlemler açığının sürdürülebildiğini, ilişki olmaması ise cari işlemler açığının sürdürülemez olduğunu ortaya koymaktadır. Literatürde, yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular, ülke, kullanılan yöntem ve seçilen yıllara göre farklılıklar gösterebilmektedir. Yapılacak ekonometrik analizle, cari işlemler açığının sürdürülebilirliği Türkiye için, paket program kullanılarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmada kullanılan veriler Merkez Bankası, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'den alınmış olup, ihracat ve ithalat değerlerinin dolar cinsinden GSYİH'ya (nominal GSYİH ortalama dolar kuruna bölünmüştür) oranını göstermektedir. Model 1998-2011-4 dönemini kapsamaktadır ve çeyreklik veriler kullanılmıştır. Zaman serileri kullanarak ekonometrik analiz yapılırken, regresyona giren bütün değişkenlerdeki düzenli mevsimsel hareketlerin belirlenmesi ve yok edilmesi katsayıların tahmin tamliğini artırır. Bu amaçla kullanılan veriler mevsimsellikten arındırılmış olup; ihracat $[(\text{mal+hizmet ihracatı})/\text{GSYİH}]$, ithalat $[(\text{mal+hizmet ithali+net faiz ödemeleri+net borçlanma+sermaye hesabı})/\text{GSYİH}]$ serilerinden oluşmaktadır. Serilerin bu şekilde seçilmesinde, Türkiye'nin cari açığı büyük oranda doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları diğer yabancı yatırım kalemlerinden sermaye hesabı ile kapatmaya çalışması belirleyici olmuştur (Barışık ve Çetintaş, 2006:8)

Çalışmada temel olarak cari işlemler açığının sürdürülemez olduğu sıfır hipotezinin, cari işlemler açığının sürdürülebilir olduğu alternatif hipotezine karşı sınanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda metodoloji olarak üç aşama takip edilerek sonuçlar yorumlanacaktır. İlk olarak çalışmada kullanılan serilerin durağanlık düzeylerinin belirlenebilmesi için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ile

ele alınan dönem içerisinde ekonomik dengelerde büyük değişimlere yol açan krizleri dikkate almak amacıyla yapısal bir kırılmanın olabileceği dikkate alınarak yapısal kırılmayı dikkate alan Zivot-Andrews Yapısal Kırılmalı birim kök testi uygulanacaktır. Daha sonra seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Johansen eşbütünleşme testi ile analiz edilecektir. Son olarak da Vektör Hata Düzeltme Modeli ile seriler arasındaki ilişkilerin kısa dönem dinamikleri belirlenmeye çalışılacaktır.

Zaman serilerinin en önemli özelliklerinden biri durağan olma veya olmama durumudur. Bir zaman serisinin durağan olmaması, zaman serilerine ilişkin değişkenlerde trend bulunduğu, bu nedenle ilişkinin gerçek bir ilişkiden çok sahte bir ilişki olduğu anlamına gelebilir (Tarı, 2005: 380). Ancak seriler durağansa, bu seriler arasındaki ilişki yanıltıcı değildir ve güvenilir sonuçların elde edilmesini sağlayabilir. Bu nedenle, öncelikle bu iki değişkene ait serilerin durağanlık analizi yapılacak, daha sonra diğer testlere geçilecektir.

1.2.3 Durağanlık (Birim Kök) Analizi

Zaman serisi kullanılarak yapılan ekonometrik çalışmalarda, sonuçların güvenilirliğinin sağlanması için ilk olarak serilerin durağanlığı araştırılmaktadır. Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ve güvenilir sonuçların elde edilebilmesi için serilerin durağan olması gerekmektedir.

Bir zaman serisinin, ortalaması ve varyansı zaman içerisinde değişmiyor ve iki zaman dilimi arasındaki ortak varyansı (kovaryansı) hesaplandığı döneme göre değil de yalnızca iki zaman dilimi arasındaki uzaklığa bağlı kalıyor ise seri durağan bir seri olarak kabul edilir. Bununla beraber, durağan olmayan zaman serilerinin ortalaması, varyansı ve kovaryansı zaman içerisinde değişmektedir (Gujarati, 1999: 713). Serilerin durağanlığı halinde, t ve m dönemleri için k gecikmesi ile serilerin ortalaması

$\mu_Y = E(Y_t)$ olduğunda serilerin varyansı ve kovaryansı aşağıdaki denklemlerde ifade edilen eşitliği sağlamaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007: 58).

$$Var(Y_t) = \sigma_Y^2 = E[(Y_t - \mu_Y)^2] = E[(Y_{t+m} - \mu_Y)^2] \quad (3.9)$$

$$Cov(Y_t, Y_{t+k}) = Cov(Y_{t+m}, Y_{t+m+k}) \\ E[(Y_t - \mu_Y)(Y_{t+k} - \mu_Y)] = E[(Y_{t+m} - \mu_Y)(Y_{t+m+k} - \mu_Y)] \quad (3.10)$$

Değişkenlere ait zaman serilerinde trend bulunuyorsa, ilişki gerçeklikten uzaklaşır ve yanıltıcı sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilir. Böyle bir durumda, değişkenler arasındaki bu sahte ilişkiden kaçınmak için serilerin durağanlığının sağlanması, hipotez testlerinin, gerçekçi sonuçlar ortaya koymasına katkı sağlayacaktır. Bu tip serilerin durağan hale getirilmesi için farklarının alınması gerekmektedir. Bir seri kendi seviyesinde durağan ise, $I(0)$ ile gösterilir. Eğer seri d kez farkı alındıktan sonra durağan hale geliyorsa d dereceden durağan olduğu söylenir ve $I(d)$ şeklinde ifade edilir. Serilerin durağan hale gelmesiyle kalıcı şokların etkisi giderilmiş olmaktadır (Tarı, 2005:394-395).

Zaman serilerinde durağanlık, korelogram ve birim kök (unit root) testleriyle analiz edilmektedir (Tarı, 2005:388). Ekonometrik zaman serilerinin çoğunun, logaritmaları alınmış dahi olsa birim köke sahip olduğu bilinmektedir (Kutlar, 2002:17). Literatürde çeşitli birim kök testleri bulunmakla beraber, en çok kullanılan testler; Dickey-Fuller (DF), Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleridir. Bu çalışmada değişkenlere ait verilerin durağanlığını tespit etmek için ADF birim kök testi kullanılacağından, bu test hakkında bilgi verildikten sonra, verilerin durağanlık testi bu yöntemle göre yapılacak ve seriler durağan değilse kaçınıcı dereceden oldukları, serilerin farkları alınarak belirlenmeye çalışılacaktır. Ardından

incelenen dönemde yapısal bir kırılmanın olabileceği dikkate alınarak Zivot-Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi yapılacaktır.

Türkiye’de cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinin inceleneceği bu çalışmada, ihracat [(mal+hizmet ihracatı)/GSYİH], ithalat [(mal+hizmet ithali+net faiz ödemeleri+net borçlanma+sermaye hesabı)/GSYİH] serileridir. Analize konu olan ihracat değişkeni “X” ile ithalat değişkeni ise “M” ile ifade edilmiştir.

ADF birim kök testi, bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin, bağımsız değişken olarak modele dâhil edildiği bir yöntemi ifade etmektedir. Zaman serisinin gecikmeli değerinin kullanılmasıyla, hata terimlerinin sahip olduğu otokorelasyonun ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007: 323).

Modele ait gecikme sayısı belirlenirken Akaike ve Schwarz kriterlerinden yararlanılmaktadır. Bu çalışmada gecikme sayısının belirlenmesinde Schwarz bilgi kriteri tercih edilmiştir. ADF testinde önerilen sabitsiz (4), sabitli-trendsiz (5) ve sabitli-trendli (6) modeller aşağıdaki denklemlerle gösterilmektedir.

$$\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + \beta_i \sum_{i=2}^m \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3.11)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{t-1} + \beta_i \sum_{i=2}^m \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3.12)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \beta t + \gamma Y_{t-1} + \beta_i \sum_{i=2}^m \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3.13)$$

Bu denklemlerdeki, ΔY_t durağan olup olmadığı test edilen değişkenin birinci farkını, α sabit terimi, t genel eğilim değişkeni (trend), ΔY_{t-i} gecikmeli fark terimlerini, m gecikme sayısını ve ε_t modelin hata terimini ifade etmektedir. ADF birim kök testi, yukarıdaki denklemlerde γ katsayısının istatistiksel olarak sifıra eşit olup olmadığını analiz etmektedir. Bu analiz, ADF test istatistiğinin mutlak değer içerisinde %1, %5 ve %10 MacKinnon kritik değerleriyle karşılaştırılmasıyla yapılmaktadır. Bu analizde oluşturulan $H_0: \gamma = 0$ hipotezi ele alınan serinin durağan olmadığını ve birim köke sahip olduğunu, $H_1: \gamma \neq 0$ alternatif hipotezi ise ele alınan serinin durağan olduğunu ve birim köke sahip olmadığını ifade etmektedir (Kutlar, 2005: 319).

Eğer hesaplanan ADF test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon kritik değerinin mutlak değerinden büyükse sıfır hipotezi reddedilir, alternatif hipotez kabul edilir ve serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır. Aksi takdirde seri durağan değildir ve durağanlığı sağlanıncaya kadar farkının alınması gerekmektedir (Tarı, 2005: 394-395). Değişkenlerin durağanlığının araştırılması amacıyla yapılacak olan ADF birim kök testinin sabitli ve trendli modeli tercih edilmiş ve test sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Tablo 19: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Test İst.	Kritik Değer	Prob.
<i>X</i>	-2.530	-3.494	0.3132
<i>M</i>	-3.027	-3.500	0.1352
<i>DX</i>	-8.050	-3.495	0.0000
<i>DM</i>	-8.416	-3.499	0.0000

Değişkenlere ait zaman serilerinde trend bulunuyorsa, ilişki gerçeklikten uzaklaşır ve yanıltıcı sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilir. Böyle bir durumda,

değişkenler arasındaki bu sahte ilişkiden kaçınmak için serilerin durağanlığının sağlanması, hipotez testlerinin, gerçekçi sonuçlar ortaya koymasına katkı sağlayacaktır. Bu tip serilerin durağan hale getirilmesi için farklarının alınması gerekmektedir. Bir seri kendi seviyesinde durağan ise, $I(0)$ ile gösterilir. Eğer seri d kez farkı alındıktan sonra durağan hale geliyorsa d dereceden durağan olduğu söylenir ve $I(d)$ şeklinde ifade edilir.

Tablo 19’da yer alan sonuçlara göre, her iki değişkene ait ADF test istatistik değerleri % 1 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden küçük olduğu için, serilerin düzey değerlerinde durağan olmadıklarını yani birim köke sahip olduklarını ifade eden sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Durağan olmayan seriler farkları alınarak durağan hale getirildikleri için, serilerin birinci farkı alınmıştır. Birinci farkı alınmış serilerin durağan hale geldiği tabloda görülmektedir. Serilerin her ikisinin de birinci derece durağan, yani $I(1)$ olması cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinin test edilmesi için kullanacağımız Johansen eşbütünleşme testinin ön koşuludur. Dolayısıyla serilerin $I(1)$ olması, uzun dönemde serilerin birlikte hareket edip etmediklerinin araştırılması için Johansen eşbütünleşme testinin kullanılabilmesi anlamına gelmektedir. Ancak ele alınan dönem içerisinde ekonomik dengelerde büyük değişime yol açan Şubat 2001 krizi yaşanmıştır. Bu tarihte yapısal bir kırılmanın olabileceği dikkate alınarak serilerin durağanlığı araştırılmıştır. Yapısal kırılmanın varlığının tespiti için Zivot-Andrews birim kök testi kullanılmıştır.

1.2.4 Zivot-Andrews Yapısal Kırılma Testi

Zivot ve Andrews (1992), kırılma noktasının içsel olarak tahmin edildiği bir birim kök testi geliştirmişlerdir. Bu teste A, B, C olmak üzere aşağıdaki üç model ele alınmaktadır (Zivot ve Andrews, 1992:254):

Model A:

$$y_t = \mu + \beta t + \alpha y_{t-1} + \theta_1 DU(\varphi) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (3.14)$$

Model B:

$$y_t = \mu + \beta t + \alpha y_{t-1} + \theta_2 DT(\varphi) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (3.15)$$

Model C:

$$y_t = \mu + \beta t + \alpha y_{t-1} + \theta_2 DT(\varphi) + \theta_1 DU(\varphi) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (3.16)$$

Model A düzeyde, Model B eğimde, Model C ise hem düzeyde hem de eğimde meydana gelen yapısal değişimi ortaya koymaktadır. Denklem (3.14), (3.15) ve (3.16)'da Δ fark operatörünü, t zamanı ($t=1, 2, \dots, T$), e_i otokorelasyonsuz ve normal dağılımlı hata terimini ifade etmektedir. Δy_{t-i} hata teriminde otokorelasyon sorununun gerçekleşmesinin ortadan kaldırmak için modele dahil eklenmektedir. T_B kırılma noktası iken, $\lambda = \frac{T_B}{T}$ kırılma noktasını göstermektedir ($\lambda \in [0.15, 0.85]$). DU , $t > TB$ durumunda 1, diğer durumlarda sıfır değerini alan ve sabit terimde yapısal değişmeyi gösteren DT ise $t > TB$ iken $t - TB$, diğer durumlarda sıfır değerini alan ve trende meydana gelen yapısal değişimi gösteren gölge değişkenlerdir (Yıllancı, 2009:327-328).

Temel hipotezin kırılma noktası test edilmesi için t - istatistiği en küçük değere sahiptir. Birim kökün varlığı y_{t-1} 'in istatistiksel olarak anlamlı olup olmamasına göre sınanmaktadır. Eğer t -istatistiği Zivot ve Andrews'ın kritik değerlerinden daha büyükse

(mutlak değer), ilgili değişkenin durağan olmadığı temel hipotezi reddedilir (Çil Yavuz, 2006:166).

Tablo 20: Zivot-Andrews Test Sonuçları

	<i>Model A</i>		<i>Model C</i>	
	Kırılma	t-ist	Kırılma	t-ist
X	2001Q2	-6.969*	2001Q2	-6.902*
M	2001Q2	-7.774*	2001Q2	-8.143*
%1	-5.43		-5.57	
%5	-4.8		-5.08	
%10	-4.58		-4.82	

Tablo 20'deki Zivot Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçlarına göre, yapısal kırılmanın bulunduğu yıl 2001Q2 olarak tahmin edilmiştir. Hem Model A'ya, trend fonksiyonunun sabit teriminde bir zaman değişikliğine (kırılmayı hesaplayan) müsaade eden modele göre, hem Model C'ye (trend fonksiyonunda hem sabitte hem de trendde bir zaman değişikliğine müsaade eden model) göre hem ihracat hem de ithalat serilerinde, t hesaplanan istatistik değerleri her anlamlılık düzeyinde (%1, %5, % 10) t tablo değerlerinden büyük olduğu için, 1998-2011 döneminde, 2001 yılının 2. Çeyreği için kırılma tespit edilmiştir. Yani bu dönemde cari işlemler açıklarının sürdürülebilir olduğu hipotezi reddedilmiş; 2001Q2'de ihracat ile ithalat serileri arasında ilişki olmadığı görülmüştür. Bu sonuç 1998-2011 dönemi için “cari açıkların sürdürülebilir” olduğu sonucu ile çelişmektedir. Analizin bir sonraki aşamasında, serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerinin araştırılması için eşbütünleşme testi yapılacaktır. Ancak, daha önce analizde kullanılacak gecikme sayısı tespit edilecektir.

1.2.5 Gecikme Sayısının Belirlenmesi

VAR modeli, bütün değişkenlerin içsel olarak kabul edildiği, cari ve geçmiş değerlerinin bütün olarak ele alındığı bir model olarak, zaman serisi analizlerinde yoğun

bir şekilde kullanılmaktadır. Modeldeki her değişken, kendi gecikme değerlerinin ve diğer değişkenlere ait gecikme değerlerinin doğrusal bir fonksiyonudur (Kadılar, 2000: 49). VAR analizi, değişkenlere ait gecikme sayısının tespitinde önemli bir rol oynamaktadır. VAR modelinde, uygun gecikme uzunluğunu belirlemek için FPE, AIC, SC ve HQ gibi kritik değerleri en küçük yapan gecikme uzunluğunun belirlenmesi amaçlanmaktadır. Aşağıdaki tabloda, cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinin araştırılması amacıyla yapılan analizde kullanılması gereken gecikme sayısının tespiti için VAR tahmin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 21: VAR Analizinde Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Uzunluğu	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	899.3127	NA	1.98e-19	-37.38803	-37.31006	-37.35856
1	925.2195	48.57525	7.97e-20*	-38.17876	-37.78892	-38.03144
2	926.2902	1.918325	9.01e-20	-38.30081*	-38.06691*	-38.21242*
3	927.2395	1.621736	1.03e-19	-38.05164	-37.50588	-37.84540
4	929.2097	3.201633	1.12e-19	-37.96707	-37.26537	-37.70190
5	938.3755	14.13065*	9.12e-20	-38.18231	-37.32468	-37.85821
6	942.8193	6.480555	9.05e-20	-38.20081	-37.18724	-37.81778
7	945.0607	3.081840	9.89e-20	-38.12753	-36.95803	-37.68557
8	946.6335	2.031550	1.12e-19	-38.02640	-36.70096	-37.52551

*En düşük kritere sahip (en iyi) gecikme uzunluğu

LR: LR test istatistiği

FPE: Nihai Tahmin Hatası

AIC: Akaike Bilgi Kriteri

SC: Schwarz Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Çalışmada Schwarz kriteri esas alınacağından en uygun gecikme 2 olarak belirlenmiştir. Bu gecikme uzunluğunun çalışmada kullanılması için otokorelasyona sahip olmaması gerekmektedir. Ekonometrik analizlerde, gecikme uzunluğunun otokorelasyona sahip olup olmadığının araştırılması için $H_0: P = 0$ otokorelasyon yok

hipotezinin $H_1: P \neq 0$ otokorelasyon var alternatif hipotezine karşı sınanması amacıyla LM testi yapılmaktadır (Tarı, 2005: 444).

Gecikme sayılarının otokorelasyon problemine sahip olup olmadığının araştırıldığı LM testi sonuçları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Elde ettiğimiz gecikme sayısına ait olasılık (probability) değeri ile otokorelasyon yok sıfır hipotezi sınanmaktadır.

LM testi Prob. (olasılık) değerlerinin tümünün 0.05'den büyük olması otokorelasyon olmadığını ifade eden sıfır hipotezinin kabul edileceği anlamına gelmektedir. Aşağıdaki tabloda yer alan sonuçlara göre Schwarz kriterine göre belirlenen gecikme uzunluğunun anlamlı bir gecikme uzunluğu olduğu görülmektedir.

Tablo 22: Gecikme Uzunlukları İçin LM Otokorelasyon Testi

Gecikme Uzunluğu	LM-Stat	Prob.
1	14.51267	0.5800
2	1.744255	0.7827
3	4.639245	0.3264
4	9.604258	0.0676
5	9.153625	0.0574
6	5.925028	0.2048
7	2.714568	0.6067
8	0.993143	0.9108

Tablo 22'de görüldüğü üzere gecikme sayıları için elde edilen olasılık değerleri, 0,05 den büyük olduğu için sıfır hipotezi kabul edilmekte ve gecikme uzunlukları için otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

1.2.6 Eşbütünleşme (Ko-Entegrasyon) Analizi

Değişkenler arasında zaman serileri kullanılarak yapılan regresyon analizlerinde anlamlı sonuçlar elde edilebilir. Ancak zaman serileri arasındaki ilişkilerin sahte mi, yoksa gerçek mi olduğu eşbütünleşme analizleriyle araştırılır. Eğer zaman serileri birim kök içeriyorsa, bu seriler arasında gerçek bir ilişki olmamasına rağmen ortak bir trende

sahip olmaları nedeniyle, sahte bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Böyle bir durumda serilerin, birim kök testleriyle farkları alınarak kaçınıcı dereceden durağan oldukları incelenir. Eğer zaman serileri, kendileri durağan olmadıkları halde doğrusal bileşimleri aynı derecede durağan ise, bu serilerin arasındaki ilişkinin gerçek bir ilişki olduğu ve aralarında durağanlığın sağlandığı dereceden eşbütünleşme olduğu söylenebilir (Gujarati, 1999:726). Bu analizin yapılabilmesi için değişkenlerin aynı derecede durağan olmaları gerekmektedir. Ancak durağan olmayan serilerin durağan oluncaya kadar farklarının alınması işlemi, değişkenlerin geçmiş dönemlerde maruz kaldığı şokların etkisini yok etmekle beraber, uzun dönem dengesi için gerekli olan, değişkenlere ait bilgilerin kaybolmasına da yol açabilir ve değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin net bir şekilde görülmesini zorlaştırabilir (Kadılar, 2000: 114-115). Eşbütünleşme analizi bu noktadan hareketle oluşturulmuş, durağan olmayan zaman serileri arasındaki uzun dönem ilişkinin analiz edilmesinde ve tahmin edilmesinde kullanılan yöntemleri kapsamaktadır. Eşbütünleşme, ekonomik teorisinin aralarında uzun dönemli ilişkiler öngördüğü değişkenlerin birbirinden uzaklaşmayacağını ifade etmektedir.

Zaman serilerinin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediğini tespit etmek amacıyla, literatürde çeşitli testler olmakla beraber, en yaygınları; Engle ve Granger (1987), Johansen (1988), Johansen ve Juselius (1990) ve Pesaran (2001) eşbütünleşme testleridir. Bu çalışmada Johansen ve Juselius testi tercih edildiği için, bu test hakkında ön bilgi verildikten sonra, paket program vasıtasıyla elde edilen sonuçlar yorumlanacaktır.

Johansen ve Juselius eşbütünleşme analizi, maksimum likelihood yöntemini kullanarak, durağan olmayan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin ve

eşbütünleşmenin test edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu yönteme göre, maksimum özdeğer (maximum eigenvalue) ve iz (trace) istatistik değerleri, tablo kritik değerleri ile karşılaştırılır. Yapılan testler eşbütünleşmiş vektör ya da vektörlerin varlığını gösteriyorsa, seriler arasında uzun dönemli eşbütünleşmiş bir ilişkinin olduğu kabul edilir.

Johansen ve Juselius eşbütünleşme testi için, VAR modeli denkleminin birinci farkı alınarak oluşturulan denklem aşağıda ifade edilmiştir (Kadılar, 2000: 128).

$$\Delta X_t = \Gamma_1 \Delta X_{t-1} + \Gamma_2 \Delta X_{t-2} + \dots + \Gamma_k \Delta X_{t-k+1} + \pi X_{t-k} + \varepsilon_t \quad (3.17)$$

Bu denklemde, değişkenlerin bir vektörü olarak, X_t I(0), X_{t-i} I(1) seviyesinde durağandır. Γ_k , X_t vektörünün birinci farkının gecikmelerini belirten değişkenlerin matrisini, k , maksimum gecikme sayısını; π , değişkenlerin düzeylerine ilişkin matrisi ve ε_t , VAR modelinin hata terimlerini ifade etmektedir.

Johansen koentegrasyon testinin temel amacı, π katsayılar matrisinin, veri vektöründeki değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler hakkında bilgiye sahip olup olmadığının araştırılması, yani rankının belirlenmesi esasına dayanmaktadır. Burada üç olası durum söz konusudur. Eğer $\text{rank}(\pi) = 0$ ise, π matrisi sıfırdır. Bu durumda VAR denklemi, birince dereceden farkı alınmış bir fark vektörü modeline dönüşmektedir. Eğer $\text{rank}(\pi) = p$ ise, π matrisi tam ranka sahiptir. Bu, değişkenler vektörünün durağan olmasını ifade etmektedir. Eğer $0 < \text{rank}(\pi) = r < p$ ise, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki, yani eşbütünleşme söz konusu olmaktadır (Kadılar, 2000: 130-131).

Johansen eşbütünleşme analizinde, π matrisinin rankı incelenerek, $H_0:r = 0$, $H_0 = r \leq 1$, $H_0:r \leq p$ sıfır hipotezleri sınanmaktadır. Hesaplanan iz ve maksimum özdeğer test istatistikleri belirli bir anlamlılık düzeyindeki tablo kritik değerlerinden büyükse, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını iddia eden sıfır hipotezi reddedilir ve değişkenler arasında eşbütünleşme olduğunu iddia eden alternatif hipotez kabul edilir (Kutlar, 2005: 372). Birim kök testi ve uygun gecikmenin belirlenmesinden sonra ihracat ve ithalat serilerinin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediğinin tespit edilmesi amacıyla Johansen eşbütünleşme testi yapılmış ve tahmin sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Bu teste yer alan Trace ve Max-Eigen istatistikleri % 5 kritik değerleri ile karşılaştırılır ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını (uzun dönemde birlikte hareket etmediklerini) iddia eden sıfır hipotezi değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu (uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini) iddia eden alternatif hipotezine karşı sınanmaktadır.

Yapılan Johansen eşbütünleşme analizine ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Tabloda görüldüğü üzere, hem iz hem de maksimum özdeğer test istatistiklerinin ilk değerleri, tablo değerlerinden büyük olduğu için, seriler arasında eşbütünleşme olmadığını iddia eden sıfır hipotezi reddedilmektedir. Serilere ait bir tane eşbütünleşme denklemi yazılabilmekte olması, uzun dönem bir tane eşbütünleşik ilişki olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 23: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hipotezler		Eigenvalue	Trace İstatistiği	%5 Kritik Değer	Prob.	Max-Eigen İstatistiği	%5 Kritik Değer	Prob.
r=0	r≥1	0.448122	38.11259	15.49471	0.0000	31.50470	14.26460	0.0000
r≤1	r≥2	0.117218	6.607886	3.841466	0.0102	6.607886	3.841466	0.0102

*MacKinnon-Haug-Michelis (1999) olasılık değerleri.

**%5 seviyesinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 23'te Trace (sırasıyla 38.11259 ve 6.607886 değerlerinin) istatistik değerlerinin % 5 kritik değerlerinden (sırasıyla 15.49471 ve 3.841466 değerlerinden) ve Max-Eigen (sırasıyla 31.50470 ve 6.607886 değerlerinin) istatistik değerlerinin % 5 kritik değerlerinden (sırasıyla 14.26460 ve 3.841466 değerlerinden) büyük olması seriler arasında en az iki tane eşbütünleşik ilişki olduğu anlamına gelmektedir.

Cari açıkların sürdürülebilirlik ilişkisini ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiye analiz eden Tablo 23'te özetlenen Johansen koenteegrasyon testi ile sonuçları analiz ettiğimizde uzun dönemli bir ilişkinin olduğu görülmüş ve dolayısıyla cari açıkların sürdürülebilir olduğu hipotezi doğrulanmıştır. Bu aşamadan sonra serilerin kısa dönem dinamiklerinin belirlenmesi için Vektör Hata Düzeltme modeli kullanılacaktır.

1.2.7 Vektör Hata Düzeltme (VEC) Modeli

Zaman serilerinin birim köke sahip olduğu veya aynı derecede durağan olmadığı durumlarda ve aynı derecede durağan olsalar bile, aralarında uzun dönemli bir ilişki, yani eşbütünleşme yoksa geleneksel nedensellik analizlerinden yararlanılmaktadır. Ancak seriler eşbütünleşik iseler, aralarında uzun dönemli ilişki vardır ve ilişkinin boyutu, hata düzeltme denklemleri yardımıyla kısa dönem dinamiklerinin belirlenebilmesi için analiz edilebilmektedir.

Nedensellik, bir değişkenden diğerine tek yönlü olabileceği gibi, değişkenler arasında karşılıklı da olabilmektedir. Değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olmaması durumu da, ekonometrik çalışmalarda sıkça rastlanılan bir durumdur.

Vektör Hata Düzeltme (VEC) modeli, kısa dönemde meydana gelen sapmaların ne kadarının gelecek dönemlerde düzeltileceğini araştırmaktadır. Bu model, bir değişkendeki değişmeyi, geçmiş denge hatalarıyla ve modelde yer alan değişkenlerin geçmişteki değişimleriyle ilişkilendirmektedir (Kutlar, 2005: 350-351). Hata düzeltme

yaklaşımı, değişkenler arasındaki uzun dönem dengesi ile kısa dönem dinamikleri arasında ayırım yapmak ve kısa dönem dinamiklerini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Kısaca VEC modeli, kısa dönemde bağımlı değişkendeki dengesizliklerin, ne kadarının sonraki dönem veya dönemlerde düzeltildiğini göstermektedir. Uygulamada hata düzeltme parametresinin katsayılarının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkması beklenmektedir. Bu durum, değişkenlerin uzun dönem denge değerine doğru hareketinin olacağını ifade etmektedir (Tarı, 2005: 418). Ayrıca kısa dönem denge durumundan sapmalar, hata düzeltme parametre katsayısının büyüklüğüne göre değişecektir.

Bu çalışmada kullanılacak olan VEC modelleri aşağıda ifade edilmiştir.

$$\Delta \ln X_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} \Delta \ln X_{t-1} + \sum_{i=1}^n \alpha_{2i} \Delta \ln M_{t-1} + \lambda ECT_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.18)$$

$$\Delta \ln M_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_{1i} \Delta \ln M_{t-1} + \sum_{i=1}^n \beta_{2i} \Delta \ln X_{t-1} + \vartheta ECT_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.19)$$

(12) ve (13) nolu VEC modeli denklemlerinde α_{1i} , α_{2i} , β_{1i} , β_{2i} katsayıları kısa dönem ilişkiyi, λ ve ϑ katsayıları ise modelin uzun dönem etkilerini ortaya koymaktadır. ECT_{t-1} , eşbütünleşme vektöründen elde edilen hata terimleri serisinin birinci gecikmeli değerini ifade etmektedir.

Uzun dönemde birlikte hareket eden serilerin kısa dönem dinamiklerinin araştırılması amacıyla hata düzeltme modelleri kullanılmaktadır. Hata düzeltme modeli ile tespit edilen hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olması, kısa dönemdeki sapmaların uzun dönemde dengeye yöneldiğini yani hata

düzeltilme mekanizmasının çalıştığını göstermektedir. Bu çalışmada Vektör Hata Düzeltilme Modeli kullanılmış ve oluşturulan modele ilişkin tahmin sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 24: Vektör Hata Düzeltilme Tahmin Sonuçları

lnX (-1)	lnM (-1)	Cud	HDT	DlnX (-1)	DlnX (-2)	DlnM (-1)	DlnM (-2)	Ckd
1.000	-1.228 [-7.985]	7.97E-0.5	-0.070 [-0.861]	-0.090 [-0.546]	0.045 [0.252]	0.005 [0.081]	0.031 [0.423]	1.56E-06 [0.849]
-0.815 [-6.273]	1.000	-6.49E-0.5	-1.097 [-4.938]	-0.392 [-1.064]	0.255 [0.655]	0.051 [0.316]	0.022 [0.143]	1.05E-06 [0.257]

Parantez içi değerler t istatistiklerini göstermektedir.

HDT: Hata Düzeltilme Terimi

*İstatistiksel olarak yorumlanabilir düzeyde.

Tablo 24'te görüldüğü üzere, hata düzeltilme katsayıları, beklentiler doğrultusunda negatif çıkmıştır. Bu sonuç, dönemli sapmaların uzun dönemde dengeye yöneldiğini ortaya koymaktadır. Tablo 24'te yer alan sonuçlara göre ihracatta kısa dönemde ortaya çıkan dengesizliklerin her ay % 7'sinin ortadan kalktığı, $100/7=14.3$ ay sonra dengeye yöneldiği sonucuna ulaşılmaktadır.

1.2.8 Bulgular ve Yorumlar

Ödemeler bilançosunda en fazla önem verilen hesap grubu olan cari işlemler hesabı, küreselleşme olgusu ile beraber günümüzde daha ciddi bir bakış açısı ile tartışılmaktadır. Bu tartışmanın ekseninde şüphesiz, ülkelerin karşı karşıya kaldığı yüksek düzeydeki cari işlemler açığı ve bu açığın nasıl sürdürülebileceği ayrı bir öneme sahiptir. Birçok araştırmacı cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini belirlemek üzere farklı ülkeler için farklı modelleri farklı dönemler itibarıyla uygulamış ve çeşitli görüşler öne sürmüştür. Literatürde sıkça rastlanan bir durum olan bir ülke verileri ile ele alınan fakat model ve dönem itibarıyla farklılık gösteren analizlerin farklı sonuçlar ortaya koymasının bu analizleri için de geçerli olduğu söylenebilir.

Çalışmada ihracat ve ithalat olmak üzere iki değişken ele alınmıştır. Bu ilişkinin araştırılmasında, 1998Q1-2011Q4 dönemi zaman serileri kullanılmıştır. Oluşturulan serilerin kendi seviyelerinde durağan olmadıkları ancak birinci farklarında durağan hale geldikleri görülmüştür. Durağanlaştırılmış serilere ait gecikme sayısı VAR analizi ile tespit edilmiştir. Daha sonra tespit edilen bu gecikme sayısı baz alınarak eşbütünleşme ve VEC modeline ilişkin testler yapılmıştır.

Literatürde yapılan çalışmaların büyük bir kısmının analizlerinde ihracat ve ithalat serilerinin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediğinin araştırılmasına yönelik olarak eşbütünleşme testlerini kullandıkları görülmektedir. Bu çalışmada da aynı eğilime binaen Johansen Eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, Türkiye’de 1998Q1-2011:Q4 çeyreklik serileri arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Yani Türkiye’de cari işlemler açığı incelenen dönemde (yapısal kırılmanın olduğu 2001Q2 dönemi hariç) sürdürülebilirdir.

Ulaşılan bu sonuç, Türkiye üzerine yapılan çalışmalardan, Kalyoncu (2005) 1987-2002 dönemi için eşbütünleşme testi ile ulaştığı “cari açıkların sürdürülebilir” olduğu yönündeki sonucu ile yine Yamak ve Korkmaz (2007), Berke (2009), Peker (2009) ve Ümit (2011) eşbütünleşme testi yaparak sürdürülebilirlik sonucuna ulaşmışlardır. Sürdürülemez sonucuna ulaşan Babaoğlu (2005) 1987-2004 dönemi için VAR analizi yapmıştır, Yücel ve Yanar (2005), 1964-2003 dönemi için eşbütünleşme yaparak, Barışık ve Çetintaş (2006), 1987-2003 dönemi için yapısal kırılma testi yaparak, Ağaslan ve Akçoraoğlu (2007), 1987-2006 dönemi için VAR analizi yaparak ve Gülcen ve Önel (2008), 1992-2007 dönemi için eş bütünleşme testi yaparak ulaştıkları sürdürülemez sonucu ile çelişmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Makroekonomik politikalarda temel amaç iç ve dış dengenin birlikte sağlanmasıdır. İç denge, reel milli gelirin potansiyel seviyesine veya ona yakın olduğu bir duruma yaklaşması ve enflasyon oranının düşük ve istikrarlı olması şeklinde tanımlanırken, dış denge ise genellikle cari dengenin sürdürülebilirliği ile ifade edilmektedir. Hem boyutu hem de sürekliliği cari açığın bir ekonominin performansını değerlendirmede önemli bir kriter olmasına neden olmuştur. Tasarruf-yatırım, gelir harcama dengesizliği sonucu oluşan cari açıklar, gerek küreselleşme gerekse sermayenin önündeki engeller kaldırıldıkça yabancı sermaye ile finanse edilir olmuştur.

Birçok gelişmekte olan ülke gibi cari açık veren, cari açıklarını yabancı sermaye ile finanse etmeye çalışan, yükselen cari açıklarla birleşen krizler yaşayan Türkiye için yabancı sermaye girişleri cari açıkların sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelere göre yüksek reel faiz, ucuz kalmış sermaye piyasaları, tek parti iktidarının getirdiği istikrar ortamı, tüm dünya genelinde gelişmekte olan ülkelere para akımı olması gibi nedenler Türkiye'yi yabancı sermayenin uğrak yeri yapmıştır. Bununla beraber, ucuzlayan döviz sonrası insanlar ve firmalar ithalata yönelmiş, üretmek yerine dışarıdan satın almayı tercih etmişlerdir. İhracata oranla ithalat giderek daha da artmıştır. Buna bağlı olarak da cari işlemler açığı yüksek düzeyde seyir etmiştir.

Sürdürülebilir cari açık ya da cari açıkların sürdürülebilirliği karmaşık bir kavramdır. Buna ilişkin çeşitli kriterler var olsa da temel olarak cari açığın sürdürülebilirliğinin temel göstergesi, dış finansal yükümlülüklerin yerine getirilmesidir. Cari açığın sürdürülebilirliği, ithalatın reel GSYİH artışıyla karşılaştırılabilir bir düzeyde artması, uluslararası ödeme akımlarının ve brüt içsel

rezervlerin azalmaması şeklindeki koşullara karşılık gelmekte ve bu ise cari açığın finansman kaynaklarının sürdürülebilirliğini göstermektedir.

Türkiye uzun zamandır cari açığını yurtdışından aldığı borçlar ve yurt dışındaki yatırımcıların yaptığı yatırımlar sonucu ülkeye giren sermaye ile kapatmaktadır. Bu soruna dikkat çeken bazı görüşlere karşın, kimi görüşlere göre cari açık sürdürülebilir olduğu sürece sorun teşkil etmemektedir. Türkiye’de yüksek faiz oranlarının yabancı paranın değerini düşürmesi, ulusal paranın değerini yükselterek ithalatı arttırırken ihracatı azaltarak cari açığı arttırmaktadır. Yani yüksek faiz-düşük kur politikası nedeniyle yabancı paranın değerinin ucuzlamasının ithalatı artırarak döviz giderlerinin döviz gelirlerini aşmasına (cari açığa) neden olur.

Türkiye’de yüksek faiz oranları cari açığı artırdığı için Merkez Bankası’nın fiyat istikrarını bozması pahasına faiz indirimine gidebilmesi; bunun sonucu olarak ithalatın pahalı hale gelmesi, ihracatta rekabet gücünün artırılması ve kur artışına zemin hazırlanması gerekmektedir. Faiz oranlarının düşürülmesi ulusal paranın değerinin düşmesine ve yabancı paranın değerinin artmasına neden olarak ithalatın kısılmasını ve ihracatın rekabet gücünün artmasını sağlayacak ve cari açıda bir düşüş yaşanabilecektir. Bu anlamda, döviz açığını kapatıp cari açığı sürdürülebilir kılacak yapısal önlemlerin alınması gerekmektedir.

Bu çalışmada cari işlemler açığı Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Sürdürülebilirlik göstergeleriyle de desteklenen araştırmada Türkiye’nin son yıllarda yüksek düzeyde ve sürekli olarak verdiği cari açık ne birlik üyelerine ne de birliğe aday ülkelere kıyasla çok kötü durumda değildir. Türkiye, cari açığı ölçmek için analizlerde başlıca kullanılan Cari İşlemler/GSYH oranı bakımından birçok birlik üyesinden daha iyi durumdadır. Benzer şekilde sürdürülebilirlik

göstergeleri arasında yer alan ülkeler için yatırım, tasarruf, borçlanma oranları gibi temel göstergelerde bu bulguyu destekler niteliktedir. Türkiye gibi ihraç ettiği malları üretebilmek için ithalata ihtiyaç duyan, başka bir deyiş büyüme için yabancı kaynağa ihtiyaç duyan, bir ülkede cari açığın boyutundan ziyade bu açığın sürdürülebilir olup olmadığı önemlidir.

1998-2011-4 dönemini kapsayan ve çeyreklik olarak kullanılan veriler ile ihracat $[(\text{mal+hizmet ihracatı})/\text{GSYİH}]$, ithalat $[(\text{mal+hizmet ithali+net faiz ödemeleri+net borçlanma+sermaye hesabı})/\text{GSYİH}]$ serilerinden hareketle cari işlemler açıklarının sürdürülebilir olup olmadıklarının analizi yapılmıştır. Sürdürülebilirlik analizinde, zaman serileri kullanılmıştır. Oluşturulan serilerin kendi seviyelerinde durağan olmadıkları ancak birinci farklarında durağan hale geldikleri görülmüştür. Durağanlaştırılmış serilere ait gecikme sayısı VAR analizi ile tespit edilmiştir. Daha sonra tespit edilen bu gecikme sayısı baz alınarak eşbütünleşme ve VEC modeline ilişkin testler yapılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre ithalat ile ihracat arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme tespit edilmiş, ülkenin incelenen dönemde verdiği cari açıklarının sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir deyişle, ithalat ile ihracatın yıllar içindeki hareketleri birbirini takip eden veya tamamlayan yönde olmakta yani bir etkileşim arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Adedeji, O.S. (2001) “The Size and Sustainability of Nigerian Current Account Deficits”, *IMF Working Paper*, 01/87, pp. 1-32.
- Ağaslan, E. ve A. Akçoraoğlu, (2007), “Türkiye’de Cari İşlem Hesabının Boyutu ve Sürdürülebilirliği”. (<http://eisemp8.inonu.edu.tr/bildiri-pdf/agaslan-akcoraoglu.pdf>) (Erişim: 20 Ağustos 2011).
- Akgül, İ., S. Koç, ve S.Ö. Koç, (2007), “Cari İşlemler Dengesi Rejim Değişim Modelleri ile Modellenebilir mi?” 8. *Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*, 24-25 Mayıs, Malatya.
- Alkin, E. (1990), *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Alpar, C. ve T. Ongun (1985), “Dünya Ekonomisi ve Uluslar Arası Ekonomik Kuruluşlar Az Gelişmiş Ülkeler Yönünden Bir Değerlendirme”, *Türkiye Ekonomi Kurumu*, Ankara.
- Apergis, N., Katrakilidis, K.P. ve Tabakis, N.M. (2000), “Current Account Deficit Sustainability: The Case of Greece”, *Applied Economics Letters*, vol:7, pp.599-603.
- Aren, S. (1975), *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Arize, A.C. (2002), “Imports and Exports in 50 Countries: Tests of Cointegration and Structural Breaks”, *International Review of Economics and Finance*, vol:11, pp.101-115.
- Avrupa Birliği Bakanlığı, 2012. (www.abgs.gov.tr)
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (1986), “Avrupa Dosyası: Onikiler Topluluğu: İspanya ve Portekiz’e Merhaba”, *AT Komisyonu Basın ve Enformasyon Bürosu Yayını*, Ankara.

- Aydogus, İ ve H. Öztürkler (2006), *Türkiye’de Cari İşlemler Açığı Sorununun Analizi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Babaoğlu, B. (2005), “Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği”, *TCMB Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- Baharumshah, A. Z., E. Lau ve S. Fountas (2003), “On Sustainability of Current Account Deficits: Evidence from Four ASEAN Countries”, *Journal of Asian Economics*, pp.465-487.
- Barışık, S. ve H. Çetintaş (2006), “Türkiye’de Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: 1987-2003 Yapısal Kırılma Modeli”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.11, S.1 ss.1-16.
- Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (2002), “Avrupa Birliği ve Türkiye”, *Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü*, 5. Baskı, Ankara.
- Berke, B. (2009), “Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Parçalı Eşbütünleşme Analizi” *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*: 117-145.
- Berksoy, T. ve K. Işık (2006), ”Avrupa Birliği Fikrinin Doğuşu, Gelişim Süreci ve Türkiye’nin Bu Süreçteki Yeri” içinde “Avrupa Birliği Üzerine Yazılar”, Editör: T. Berksoy, K. Işık, *Sermaye Piyasası Kurulu*, İkinci Baskı, Ankara.
- Bilici, N. (2010), “*Avrupa Birliği ve Türkiye (Temel Bilgiler, İktisadi-Mali Konular)*”, Seçkin Yayıncılık, Dördüncü Baskı, Ankara.
- Bozkurt, E., M. Özcan, ve A. Köktaş (2004), ”*Avrupa Birliği Hukuku*”, Asil Yayınları, Ankara.
- Calderon C., C. Alberto, ve L. Norman (2001), “Determinants of Current Account Deficits in Developing Countries”, *Policy Research Working Paper Series 2398*, The World Bank.

- Celasun, M. (2001), “Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği”, *Doğu Batı Dergisi*: 4(17), 42-173.
- Christopoulos, D. K. ve M. A. Leon-Ledesma (2004), “Current Account Sustainability in the US: What do We Really Know About it?” (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=596862) (Erişim: 22 Haziran 2011).
- Coşkun, E. (2001),” *Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye*”, Beta Yayınları, İstanbul.
- Çil Yavuz, N. (2006),” Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Testi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(2), 162-171.
- DPT, (2012), “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler”, (<http://www.dpt.gov.tr/Kalkinma.portal>) (Erişim: 22 Mart 2012).
- DPT, (1995), *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu*, DPT Yayın No: 2375 - Öik: 440, Kitap 2, Ocak, Ankara.
- Dura, C., H. Atik (2003), *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Eğilmez M. ve E. Kumcu (2005), *Ekonomi Politikası*, Remzi Kitapevi, 9. Basım, İstanbul.
- Eren, A. (1999),” Türkiye’nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar”, *Muğla Üniversitesi Yayını*, Muğla. (<http://www.mevzuatdergisi.com/2003/10a/03.htm>) (Erişim 15 Temmuz 2011).
- Ertürk E. (1999), *Makro İktisat*, Alfa Yayınları, 1. Basım, Bursa.

- Freund, C. L. (2000), "Current account adjustment in industrialized countries. Board ofgovermers of the FED", *International Finance Discussion Papers*. Aktaran: Ercan Uygur (2004).
- Gandolfo G. (2002), *International Finance and Open-Economy Macroeconomics*, Springer, Berlin.
- Gujarati, D. N. (1999), *Temel Ekonometri*, Çev. G. G. Şenesen ve Ü. Şenesen, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Gülcan, Y. Ve G. Önel (2008), "The Sustainability of Turkish Currenet Account Deficits with Structural Breaks" , (<http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/11-12/09.pdf>, pp.1-13) (Erişim: 10 Mart 2012).
- Güneş, Ş. (2006), "Türk Dış Ticaretinin Uzun Dönem Dengesi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz", *İktisat, İşletme ve Finans*, 21(245), ss.93-102.
- Hakkio ve Rush (1991), "Is The Budget Deficit Too Large?", *Economic Inquiry*, Vol ume 29,429-445.
- Hudson, S. ve R. Stennett (2003) "Current Account Sustainability in Jamaica", *Bank of Jamaica, Working Paper*, 02/11, pp. 1-43.
- Husted, S. (1992) "The Emerging U.S. Current Account Deficit in the 1980s: A Cointegration Analysis", *The Review of Economics and Statistics*, Vol:74(1), pp.159-166.
- IMF, (2012) Worl Economic Outlook (2010), (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/pdf/text.pdf>) (Erişim: 23 Mart 2012).

- IMF, (2012) Worl Economic Outlook (2011), (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/pdf/text.pdf>) (Erişim: 23 Mart 2012).
- İşgüden T. ve M. Akyüz (1998), *Uluslararası İktisat*, Evrim Dağıtım, İstanbul.
- Kadılar, C. (2000), *Uygulamalı Çok Değişkenli Zaman Serileri Analizi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Kalyoncu, H. (2005), “Sustainability of Current Account for Turkey: Intertemporal Solvency Approach”, ([http://mpra-ub-uni-melencen.de/1220/1/MPRA_paper_1220.pdf](http://mpra-ub.uni-melencen.de/1220/1/MPRA_paper_1220.pdf)) (Erişim: 3 Mart 2012).
- Karluk, R. (2009), *Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika*, 9. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Karluk, R. (2002), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Karluk, R. (2006),”*Avrupa Birliği Fikrinin Doğuşu, Gelişim Süreci ve Türkiye'nin Bu Süreçteki Yeri*” içinde “Genişleyen Avrupa Birliği ve Türkiye”, Editör: T. Berksoy ve K. Işık, *Sermaye Piyasası Kurulu*, İkinci Baskı, Ankara.
- Kesgingöz H. ve Y. Bozgeyik (2010), “*Son Küresel Krizin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Cari Açık Üzerine Etkisi*” *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi Ve Siyaset Kongresi - I* “Küresel Krizler Ve Ekonomik Yönetişim” 15-16 Nisan 2010, Malatya.
- Knight, M. ve Scacciavillani, F. (1998),”*Current accounts: what is their relevance for economic policymaking?* “IMF Working Paper, 71. Aktaran: Tolga Tiryaki (2002).
- Kutlar, A. (2002), *Eş-Bütünleme :Türkiye’de Para Talebi ve Döviz Kuru Uygulaması*, Yargı Yayınevi, Ankara.

- Kutlar, A. (2005), *Uygulamalı Ekonometri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Maçellari, A. ve S. Xhepa (2003) “Current Account Sustainability”, *Bank of Albania and Faculty of Economics*, University of Tirana, Saranda, pp. 1-23.
- Mankiw, G. (1994), *Macroeconomics*, Second Edition. New York: Worth Publishers.
- Aktaran: Barış Babaoglu (2005).
- Matsubayashi, Y. (2005), “Are US Current Account Deficits Unsustainable? Testing for the Private and Government Intertemporal Budget Constraint”, *Japan and the World Economy*, Vol:17, pp.223-237.
- Milesi-Ferretti, M. and A. Razin (1996a) ,“Current Account Sustainability: Selected East Asian and Latin American Experiences”, *NBER Working Paper Series*, No: 5791, pp. 1-61.
- Milesi-Ferretti, M. and A. Razin (1996b), “Sustainability of Persistent Current Account Deficits”, *NBER Working Paper*, No:5467.
- Milesi-Ferretti, G. M. and A. Razin (1998), “Sharp Reductions in Current Account Deficits: An Empirical Analysis,” *European Economic Review*, Vol:42, May, pp.897-908.
- Naqvi, K.H. and K. Morimune (2005) “An Empirical Analysis of Sustainability of Trade Deficits”, *Interfaces for Advanced Economic Analysis, Kyoto University, Discussion Paper*, No:72, pp. 1-20.
- Obstfeld, M. and Rogoff, K. (1994), “The Intertemporal Approach to the Current Account”, *National Bureau Economic Research, Working Paper*, No: 4893.
- Özmen, E. (2004),”Cari Açık ve Ekonomi Politikaları Üzerine”, *İşletme ve Finans Dergisi*, Ekim 2004, 6-9.

- Öznur, Ü. (2011), “Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliğinin Zaman Serileri Analizi ile Değerlendirilmesi:1992-2010 Dönemi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.3 ss.135-148.
- Parasız, İ. (1996), *Uluslararası Para Sistemi*, Ezgi Kitabevi. Bursa.
- Parasız, İ. (2008), *İktisada Giriş*, 9. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Peker, O. (2009), “Türkiye’deki Cari Açık Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Analiz”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.17, ss.164-174.
- Perera, N. and R. Varma (2008), “An Empirical Analysis of Sustainability of Trade Deficit: Evidence From Sri Lanka”, *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, Vol:5-1, pp. 79-92.
- Raybaudi, M., Sola, M. and F. Spagnolo (2004) “Red Signals: Current Account Deficits and Sustainability”, *Economic Letters*, 84, pp. 217-223.
- Roubini, R. and P. Watchel (1998), “Current Account Sustainability in Transition Economies” *NBER Working Paper Series*, pp.1-72.
- Saatçioğlu, C. (2005),” *Ödemler Dengesi ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*”, (<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/55MaliCozum/11%20-2055%20cem%20saatcioglu.doc>) (Erişim: 7 Temmuz 2012).
- Samsun, N. (2003), “10. Yılında Avrupa Tek Pazarı,” *Maliye Dergisi*, Sayı:143,58-70.
- Sevüktekin, M., ve M. Nargeleçekenler (2007), *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi (EViews Uygulamalı)*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Seyidoğlu, H. (2003), *Uluslararası İktisat – Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, Onbeşinci Baskı, İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (1993), *Uluslararası Finansman*, Güzem Can Yayınları. İstanbul.

- Sezer, E. (2007), “Türkiye Ekonomisinde Cari Açık ve Etkileri (1995-2005)”,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*,
Ankara.
- Tarı, R. (2005), *Ekonometri*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Yayın No:172, Kocaeli.
- TCMB, “Ödemeler Dengesi İstatistikleri” (<http://www.tcmb.gov.tr>).
- TCMB (2010), Ödemeler Dengesi Raporu, IV. Çeyrek,
(http://www.tcmb.gov.tr/research/odemeler/ODRapor_20104.pdf) (Erişim: 26
Nisan 2012).
- TCMB (2002),”*2001 Para Politikası Raporu*”, TCMB Veri Tabanı,
(http://www.tcmb.gov.tr/yeni/paraprog/para_politikasi.html) (Erişim: 26 Aralık
2011).
- Tezcan, E. (2005), *Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar
Kurumu, Ankara.
- Tiryaki, T. (2002), “*Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve
Türkiye Örneği*”,TCMB Veri Tabanı.
- Togan. S. ve Ersel, H. (2005), “Current Account Sustainability: The Case of Turkey”,
AB’ye Katılım Sürecinde Makroekonomik Politikalar Konferansı, 6-7 Mayıs
Ankara.
- Tunay, K. B. (2007), *Makro Ekonomi Teori ve Politika*, Arıkan Basım Yayım, İstanbul.
- Tuncer, N. (2001), “Para krizleri ve Türkiye”, *İktisat dergisi*, 410-411.
- Uygun, E. (2001), *Krizden krize Türkiye: 2000 Kasım ve Subat krizleri*. Türkiye
Ekonomi Kurumu Tartışma Metni.
- Uygun, E. (2004),” Türkiye’de Cari Açık Tartışmaları”, *İktisat, İşletme ve Finans
Dergisi*, 222,12-23.

- Uysal, Y. (2006),”Ödemeler Bilançosu Dengesi ve Cari Açık”,
(<http://kisi.deu.edu.tr/yasar.uysal/gazete/3.htm>.) (Erişim: 02 Eylül 2011).
- Ülger, İ. K.(2005), *Avrupa Birliğinin ABC’si*, Sinemis Yayınları, Ankara.
- Ünsal, E.M. (2005), “Uluslararası İktisat” , İmaj Yayınevi, Ankara.
- Wu, L. (2000), “Mean Reversion of the Current Account: Evidence from the Panel Data Unit-Root Test”, *Economics Letters*, Vol:66, pp.213-222.
- Wu, J. L., Chen, S. L. ve H.Y. Lee (2001), “Are Current Account Deficits Sustainable? Evidence from Panel Cointegration”, *Economic Letters*, 72, pp.219-224.
- Yamak, R. ve A. Korkmaz (2007), “Türk Cari İşlemler Açığı Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Yaklaşım”, *Bankacılar Dergisi*, ss.17-32.
- Yentürk, N. (2003), *Körlerin Yürüyüşü Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 46, Ekonomi 6, Birinci Baskı, İstanbul.
- Yılcı, V. (2009), “Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 324-335,
- Yılmaz, A. (2011),”Doğuya Genişleme Sonrasında Avrupa Birliği’nde, Eu-15 ve Eu-12 Ülkelerinin İktisadi ve Sosyal Göstergeler Açısından Karşılaştırmalı Analizi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt XXXI, Sayı II.
- Yücel, F. ve R. Yanar (2005), “Türkiye’de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol:14(2), ss.483-492.
- Zivot, E., Andrews, D.W.K. (1992), “Further Evidence of Great Crash, teh Oil Price Shock and the Unit Root Hypothesis”, *Journal of Bussiness and Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında Sivas'ta doğdu. İlköğrenimi İzmir'de, lise öğrenimimi Tokat'ta tamamladı. 2009 yılında Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2010 yılının Temmuz ayında Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2011 yılında YÖK Yüksek Lisans Araştırma Bursu ile Kansas State University, Manhattan, Kansas, ABD'de, misafir araştırmacı olarak görev yaptı. Halen Cumhuriyet Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.